

DİN VE UYGARLIK

Her türlü yayın hakları **Eğitim-Bir-Sen**'e aittir.

Eğitim-Bir-Sen Yayınları : 10
Edebiyat Dizisi : 2

Eğitim-Bir-Sen Adına Sahibi
Ali YALÇIN / Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
Şükrü KOLUKISA / Genel Başkan Yardımcısı

Yayın Kurulu
Ali Yalçın
Latif Selvi
Ramazan Çakırcı
Mithat Sevin
Şükrü Kolukisa
Hasan Yalçın Yayla
Atilla Olçum

Hazırlayan
Hıdır YILDIRIM

tasarım / ertan güldibi
baskı / semih ofset 0312 341 40 75
baskı tarihi / Ocak 2016
ISBN: 975-6153-04-0

Eğitim-Bir-Sen Genel Merkezi
Oğuzlar Mahallesi Av. Özdemir Özok Sokak No: 5 Balgat/ANKARA
Tel: (0312) 231 23 06 - Faks: (0312) 230 65 28
www.egitimbirsen.org.tr
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr

DİN VE UYGARLIK - BASKI TARİHLERİ

- I. Baskı, 1985, Akabe Yayınları
- II. Baskı, 2006, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- III. Baskı, 2012, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- IV. Baskı, 2015, Eğitim-Bir-Sen Yayınları
- V. Baskı, 2016, Eğitim-Bir-Sen Yayınları

İÇİNDEKİLER

Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan 9

Takdim 19

Önsöz 23

Mehmet Akif İnan'ın Önsözü 29

Birinci Bölüm

Din ve Uygarlık 33

Laikliğin Doğuşu 34

Kilise ve Başkaldırı 36

Batı'nın Düzen Anlayışı, İncil'in Tahrifi 39

Hıristiyan Roma 41

Din Hakk'ın Olmayınca 45

Rönesans ve Reform 48

İşte Ortaçağ 50

Yeni Bir Din ve Yeni Devlet 55

Başlangıç 57

Rönesans'ın Düşmanlığı 59

Machiavelliden Gelen 61

Yeni Devlet Adamı Tipi 61

Ütopya 65

Ütopyacı 69

Bir Ütopyacı Şeyh Bedreddin 72

Batı Uygarlığı Neden Yola Çıkmıştır? 76

Din Dışı Uygarlık 79

İslâm'a Karşı 81

Nasıl Laikti Batı 84

Batı Laisizmi 86

Laisizmin Adımları 88

Laik Çizgi 91

İkinci Bölüm

Teknik ve Uygarlık	95
İki Ayrı Uygarlık	96
Ayrı Bir Uygarlık.....	98
Batı ve İnsana Uzak Olan.....	101
Eşya Uygarlığı.....	103
Akıl Uygarlığı.....	106
Çağdaşlaşma Batılılaşma Değildir	109
Onlar Bir Bütün, Biz Bir Bütün.....	111
Teknik ve Uygarlık	114
Hangi Yol	117
İslâm Tekniği.....	120
Çöken Batı	123
Veyl Batıcılara.....	126
Azalma Korkusu.....	129
Teknik Yetmez.....	132
Bu Teknik	134
Sanayi Toplumu	136
Neyi Tutmak	139
Aydın Değişmesi.....	142
Yolağzı.....	144
İnanç ve Uygarlık.....	146
Batı ve Biz.....	149
Ders Alındı mı?.....	151

Üçüncü Bölüm

Batıcılık ve Aydınlarımız 153

Batıcılığın Son Aşaması	155
Uyum Üstüne	158
Cumhuriyetin Habercisi Olan Program.....	160
Türkçülük ve Batıcılık	165
İrkçi Olmamak Yeter mi?.....	168
Aklı Başında Bir Batıcılık	171
Bir Devlet Hem İslâmî Hem Laik Olabilir mi?	175
Adım Adım Sosyalizm.....	178
Bati'ya Açılırken.....	180
İki Aydın Tipi	186
İslâmcı da Batıcı.....	190
Hem Batıcı Hem İslâmcı	193
Senteze Paydos.....	196
Sonsöz Yerine	199

ŞAIR, MÜTEFEKKİR, SENDİKACI
MEHMET AKİF İNAN

(Urfa, 12 Temmuz 1940
Yenişehir / Şanlıurfa, 6 Ocak 2000)

Yusuf Turan GÜNAYDIN
İsmail DERVİŞOĞLU

Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'nın önemli şairlerinden ve fikir adamlarından Mehmet Akif İnan, Urfa'da doğup büyümüştür. Üniversite eğitimini Ankara'da tamamlamış ve çalışma hayatını bütünüyle bu şehirde geçirmiştir. Yayımlanmış iki şiir ve dokuz deneme kitabı vardır.

Doğumu ve Ailesi

Urfa'nın Balıklıgöl Mahallesi'nde doğdu. Babası Urfa'nın Mirza-ali Aşireti'nden gümrük memuru Hacı Müslim İnan'dır. Annesi aslen Maraşlı Dedeoğulları'ndan Mehmet Tevfik kızı Şakire Hanım'dır. Çocukluğu ve ilk gençlik yılları Su Mahallesi'ndeki evinde geçti. Ailenin altı çocuğunun en büyüğüdür. 23 Temmuz 1965 tarihinde edebiyat öğretmeni Sevim Hanım'la evlendi ve bu evlilikten Şakire Banu adlı kızı dünyaya geldi (1967).

Tahsili

M. Akif İnan, ilkokulu Urfa Cumhuriyet İlkokulu'nda okudu (1952). Ortaokulu ve son sınıfa kadar liseyi de Urfa'da okuduy-
sa da lise son sınıfta bir öğretmeniyle giriştiği tartışma sonucu naklini Maraş Lisesi'ne aldırdı; liseyi Maraş'ta tamamladı (1959). Daha sonraları edebiyat ve fikir alanında dostluk ve yoldaşlık edeceği Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören ve Rasim Özdenören'le Maraş Lisesi'nde tanıştı. Bu tanışıklık *Edebiyat* ve *Mavera* dergilerindeki beraberlikleriyle gelişerek sürdü.

Üniversite eğitimini 1959'da başladığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı (1972). Fakülte'den 1972'de mezun olmasının sebebi, ikinci sınıftayken tahsilini bırakmasıdır. Fakat arkadaş ve dost çevresinden Nuri Pakdil'in ısrarıyla yarım bıraktığı tahsiline tekrar başladı (1962) ve mezun oluncaya kadar sürdürdü. Bu Fakülte'de *Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri* başlıklı bir bitirme tezi hazırladı (1971). Birçok akademik çalışmada atıflar yapılan ve bugün dahi yeterince tartışılmamış özgün değerlendirmeler içeren bir çalışmadır.

Dergiciliği ve Gazeteciliği

Lisedeki öğrencilik yıllarında *Derya* (1959) adlı bir gazete çıkartan M. Akif İnan, müteakiben Ankara'da yayımlanmakta olan *Hilâl* mecmuasının ve yanı sıra Hilâl Yayınları'nın müessese müdürlüğünü yürüttü (1960-1964). *Derya*'yı Maraş Lisesi'nde tanıştığı arkadaşları Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Alaeddin Özdenören ile birlikte kotardı.

Asıl edebî kimliğini, Nuri Pakdil öncülüğünde Ankara'da yayımlanmaya başlayan *Edebiyat* dergisinin (1969), daha sonra da yine Ankara'da yayın hayatına atılan *Mavera* dergisinin kurucuları arasında yer alarak buldu (Aralık 1975). Edebiyat ve fikir ağırlıklı bu iki dergiye şiir ve yazılarıyla katkıda bulundu.

Fikir yazılarını kaleme aldığı gazeteler ise *Millî Gazete*, *Yeni Devir*, *Yeni İstiklâl* ve *Yeni Mesaj* gazeteleridir. Yazılarında Akif Reha, Akif Rehavi, Mehmet Reha, Müslimoğlu ve Mithat Mirza-ali müstearlarını kullandı.

Meslek Hayatı

M. Akif İnan, meslek hayatına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarında başlamıştır. Bir yandan burada tahsilini sürdürürken diğer yandan Türk Ocakları'nda ilk olarak kütüphane ve müze, peşinden de Genel Merkez müdürlüğü görevlerini yürüttü (1964-1969). Bu dönem, düşünce ve siyaset hayatında onun konferanslarla aktif bulunduğu bir dönemdir.

Bunu takip eden dönemde ise Ankara'da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda uzman olarak çalıştı (1969-1972).

Adı geçen sendikadaki görevinden ayrıldıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev alarak Uşak İmam-Hatip Okulu'na atandı (1972). Askerliğini kısa dönem olarak yaptı (1975). Daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'ne geçti ve burada edebiyat dersleri verdi (1977-1980). En son Ankara Fen Lisesi'ne öğretmen olarak atandı. Vefatına kadar bu lisede öğretmenlik yaptı.

Edebiyat Hayatı

M. Akif İnan, ilk şiir ve yazılarını *Demokrat Urfa* adlı bir mahallî gazetede yayımladı. Daha sonra Maraş'ta yayımlanan *Hizmet* adlı mahallî gazetede bir müddet yazdı. Aynı zamanda yetişkinlik dönemlerinde Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'nda adları bir arada anılacak olan arkadaşları Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören ile birlikte çıkardığı *Derya* adlı gazetede yazı hayatını sürdürdü.

Profesyonel anlamda yazı hayatına Ankara'da yayımlanan *Hilâl* mecmuasının müessese müdürlüğünü yürüttüğü yıllarda başladı. *Hilâl* derginin müessese müdürlüğünü yaptığı 1962-1964 yılları arasında yayımlanan sayılarda çoğu başyazı olmak üzere birçok yazısı ve şiiri yayımlandı. Müessese müdürlüğünü bıraktıktan sonra 1965 yılında yayımlanan sayılarına sadece şiirleriyle katkıda bulundu. Aynı zamanda 1963'ten itibaren *Türk Yurdu* dergisinde de şiirleri yayımlandı. Bu dergide yayımlanmış tek yazısı Yunus Emre özel sayısındadır (S. 319). 1969'da Nuri Pakdil yönetimindeki *Edebiyat* dergisinde yazmaya başlayınca kadar *Türk Ruhu*, *Filiz*, *Fedai*, *Orkun*, *Oku*, *Defne*, *Yaprak*, *Toprak*, *Yeni İstiklâl* gibi dergi ve gazetelerde şiir ve yazıları yayımlandı. Fakat bu süreli yayınlarda yer alan şiirlerini şiir kitaplarına almadı.

Cumhuriyet devri Yeni Türk Edebiyatı'na M. Akif İnan'ı bir yazar ve şair olarak kazandıran verimleri 1969'dan itibaren *Edebiyat* dergisinde yayımlanmaya başlayan yazı ve şiirleridir. *Edebiyat*'ta şiirlerinden önce deneme üslûbuyla kaleme aldığı fikir yazıları yayımlanmıştır. Bu dergideki ilk yazısı, ikinci sayısındaki "Ede-

biyat ve Politika” başlıklı yazıdır (Mart 1969). *Edebiyat*’ta yayımlanan ilk şiiri ise daha geç tarihlidir ve “Terkib-i Bent” başlıklıdır (Haziran 1972). İnan’ın *Edebiyat*’taki şiirlerinin derginin dördüncü döneminde; 1974 yılında yoğunlaştığı görülür.

Mavera dergisi, *Edebiyat* dergisinden sonra M. Akif İnan’ın arkadaşlarıyla beraber yayını omuzladığı ikinci önemli dergidir. Bu dergi kapanıncaya kadar dergide sürekli yazmıştır. Ayrıca *Yedi İklim* dergisi de *Mavera* sonrası dönemde edebî verimlerini yayımladığı bir edebiyat dergisidir.

İlk şiir kitabı *Hicret*, Edebiyat Dergisi Yayınları arasında çıktı (1974). Bundan önce deneme üslubuyla kaleme aldığı fikir yazılarından oluşan *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* adlı eseri de aynı yayınevi tarafından basılmıştı (1972). İkinci şiir kitabı *Tenha Sözlere* ise Yedi İklim Yayınları arasında çıktı (1991). Bir kısım fikir yazılarını bir araya topladığı *Din ve Uygurluk* adlı eseri ise Akabe Yayınları arasında çıktı (1985).

Edebiyat hayatı boyunca bazı ödüller aldı. Kısa adı KASD olan Kayseri Sanatçılar Derneği tarafından kendisine deneme ödülü verildi (1982). Türkiye Yazarlar Birliği’nin Türkmenistan’ın başşehri Aşgabad’da düzenlediği Türkçenin 3. Uluslararası Şiir Şöleni’nde ünlü Türkmen şairi Mahtum Kulu adına düzenlenen şiir ödülünü aldı (1995).

M. Akif İnan bir süre Kanal 7 Televizyonu’nda haftalık kültür ve sanat programları düzenledi (1998).

Sendikacılığı

M. Akif İnan’ın sendikacılığa ilgisi Ankarada Türk Taşıt İşverenleri Sendikası’nda uzman olarak çalıştığı döneme uzanır (1969-1972). Sendikacılık alanına büyük emek veren M. Akif İnan, 1992’de kurulan Eğitim-Bir Sendikası’nın ve 1995’te kurulan Memur-Sen Konfederasyonu’nun genel başkanlığını yürütmüştür. Diğer kurucular ise Yusuf Beyazıt, Metin Selçuk, Nurettin

Sezen, Ali Parıldar, Yunus Solmaz, Ahmet Temizkök, Necdet Pakdil, Nazire Keten, Zeki Efil, Raşit Yazan, Şükrü Gökdemir, Yurdağül Aydoğan, Gülderen Kuyucu ve Burhan Uzgur'dur.

Sendikacılık anlayışının arka planında "Ahilik" anlayışının izleri bulunmaktadır. O, sendikacılığı ideolojik arenadan kurtarmış, sadece Eğitim-Bir-Sen'in değil bütün sendikaların anlayışlarını sorgulamalarının yolunu açmıştır.

Ölümü

Genel başkanı olduğu Memur-Sen Konfederasyonu'nun Haziran 1999'da Ankara'da düzenlediği mitinge katılan M. Akif İnan, bu miting sonunda rahatsızlandı. Soğuk algınlığı ve zatürree teşhisiyle Gazi Üniversitesi Araştırma Hastanesi'ne yatırıldı. İlerleyen zamanda akciğer kanserine yakaladığı ortaya çıktı. Hastanede tedavi görürken ramazan ayının girmesi üzerine bu kutsal ayı Urfâda geçirmesi niyetiyle kardeşleri tarafından memleketine götürüldü. Yirmi gün sonra bir ramazan gecesi (6 Ocak 2000) gece saat 02.00'de Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Cenazesi 7 Ocak Cuma günü öğle namazını müteakip Hasan Paşa Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Urfâda Haran Kapı aile mezarlığına defnedildi.

Sanatı, Fikirleri ve Mücadelesi Hakkında Çalışmalar

Gerek kurucusu olduğu Eğitim-Bir-Sen gerekse diğer kültür kuruluşları tarafından her yıl ocak ayında Mehmet Akif İnan'ı anma toplantı ve programları düzenlenmektedir. Bu programlar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere, İnan'ın doğum yeri olan Urfâda da icra edilmektedir.

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "Vefat Eden Şair ve Yazarlara Vefa Programları" çerçevesinde 2008 Mayıs'ında Çıldır'da D. Mehmet Doğan, M. Atilla Maraş, Mustafa Özçelik ve Yusuf Turan Günaydın'ın katıldığı "Akif İnan ve Sanatı" konulu bir panel düzenlenmiştir.

İnan'ın adı memleketi Şanlıurfada Eğitim ve Araştırma Hastanesine, Kahramanmaraş'ta bir mahalleye, İstanbul Esenler Belediyesi sınırları içindeki bir caddeye, Ankara, İstanbul, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Uşak, Adana, Batman, Bingöl, Mardin, Van, Diyarbakır, Düzce ve Ordu'da ilk ve orta dereceli okullara verilmiş, Ümraniye Belediyesi tarafından "M. Akif İnan Bilgi Evi" açılmış, Şanlıurfadaki bir parka da "M. Akif İnan Parkı" adı konulmuştur.

Öldüğü yıl *Yedi İklim* dergisi Akif İnan için özel sayı hazırlamıştır (Mart 2000, S. 120). Yine hatırasını yaşatmak üzere dört anma kitabı basılmıştır:

Mehmet Akif İnan Kitabı, Haz. Nazif Öztürk – M. Çetin Baydar – Muhsin Mete – İsmail Hacifettahoğlu – M. Atilla Maraş, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2000.

Ölümünün 1. Yılında M. Akif İnan, Haz. İrfan Coşkun – Demet Geçener, Memur-Sen Yayınları, Ankara 2001.

Medeniyetin Burçları / Mehmet Akif İnan'ın Hatırasına, Haz. Turan Koç – Ali Dursun – Mete Sungur – Mustafa Akdeniz – İbrahim Hatunoğlu, Memur-Sen Kayseri Şubesi Yayını, Kayseri 2004.

Yedi Güzel Adamdan Biri M. Akif İnan, Haz. Mustafa Özçelik, Eğitim-Bir-Sen Kütahya Şubesi Yayını, Tarihsiz.

Erol Battal'ın hazırladığı *Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen* adlı kitapta da sendikanın kurucusu olması dolayısıyla Akif İnan'a geniş yer ayrılmıştır:

Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen, Erol Battal, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2004.

Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen'in kurucularından Nurettin Sezen'in yazdığı "Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)" adlı kitapta Mehmet Akif İnan'ın sendikacılığı ve sendika genel başkanlığının safahatı anlatılmaktadır:

Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000), Nurettin Sezen, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2013.

Eğitim-Bir-Sen Genel Merkezi tarafından 10-11 Ocak 2015 tarihlerinde Ankara'da "Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu" düzenlenmiştir. Sempozyum bildirileri Eğitim-Bir-Sen tarafından kitaplaştırılmıştır:

"Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu" Bildiriler Kitabı, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2016.

"Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu" çerçevesinde gerçekleştirilen diğer faaliyetler bağlamında Yedi İklim dergisi Ocak 2015 sayısını Mehmet Akif İnan Özel Sayısı olarak çıkarmış, Yusuf Turan Günaydın ve Selma Günaydın tarafından Mehmet Akif İnan Bibliyografyası hazırlanmış, Ali Haydar Haksal tarafından yazılan Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan monografisi yazılmış, her iki eser de Eğitim-Bir-Sen Yayınları arasında yayımlanmıştır:

Mehmet Akif İnan Bibliyografyası, Yusuf Turan Günaydın-Selma Günaydın, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015.

Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan, Ali Haydar Haksal, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015.

Mehmet Akif İnan'ın Kanal 7 televizyonunda 1996-1997 yıllarında gerçekleştirdiği 33 bölümlük "Akif İnan ile Sohbet" adlı programdaki söyleşiler kitaplaştırılmış, Eğitim-Bir-Sen Yayınları arasında yayımlanmıştır:

"Akif İnan ile Sohbet, Hazırlayan: Hıdır Yıldırım, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2016.

Ayrıca sanatı ve eserleri üzerine iki adet mezuniyet tezi, Zekai Karakaya'nın hazırladığı bir adet de yüksek lisans tezi vardır.

Eserleri

Hicret, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1974 (1. Baskı); Esra Sanat Yayınları, Konya 1994 (2. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 6. Baskı.

Tenha Sözler, Yedi İklim Yayınları, İstanbul 1991 ve 1992 (1 ve 2. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 6. Baskı.

Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1972 (1. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 4. Baskı.

Din ve Uygarlık, Akabe Yayınları, İstanbul 1985 (1. Baskı); Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 4. Baskı.

Yeni Türk Edebiyatı, Yaygın Eğitim Kurumu Matb., Ankara 1977 [Ders kitabı, Oktay Çağlar ile].

Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Mezuniyet Tezi, Ankara 1971; Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Söyleşiler, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Aydınlar, Batı ve Biz, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Mirası Kuşanmak, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Siyaset Kokan Yazılar, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

İslâm Dünyası ve Ortadoğu, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, 2. Baskı.

Kaynakça

Erol Battal, *Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2004, s. 65-79 ve 113.

İhsan Işık, “İNAN, M. Akif”, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi-III*, Elvan Yayınları, 3. baskı, Ankara 2004, s. 954-955.

Murat Yalçın (ed.), “İNAN, Mehmet Akif”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 440-441.

TAKDİM

Hiçbir kurumsal oluşum yoktur ki bireyi ve toplumu kuşatıcı bir idealden ve temel düşünce disiplinesinden yoksun olsun. Bununla beraber böyle bir yapının, kök salmayı amaçladığı ülkenin tarihine, sosyal gerçeklerine, kültürel değerlerine uygun bir üslup geliştirmesi gerekir ki böylelikle kurumsal olarak kalıcı olmayı ve aynı zamanda mensubu olan bireyleri ‘millet’ dediğimiz sarsılmaz bir bütünün her yönüyle donanımlı ve bilinçli bir unsuru yapabilmeyi başarsın.

Türk sendikacılık tarihinde Mehmet Akif İnan gibi bir başka şahsiyet yoktur ki sendikal kavramlara yabancı ve uzak bir topluma; her türlü imkânsızlığa, baskıya, olağanüstü siyasî şartlara rağmen bu türden oluşumların hayatî ve insanî bir kurum niteliğini kısa bir zaman içinde benimsetebilmek ve insanları etrafında örgütleyebilmek yeteneğini göstermiş olsun. Bu takdire değer sonucun, onun ünlü bir şair ve mütefekkir olması veya etkileyici kişiliğiyle açıklanabilmesi mümkünse

de asıl faktörü yaşadığı toprakları tanımada, milletin değerlerini ve inançlarını kişiliğinde ve ilişkilerinde mezcetmiş olmasındaki sıcaklıkta, daha öz bir söyleyişle ‘yerli’ bir üslup kullanmasında aramak gerekir.

Mehmet Akif İnan’ın şairliği, yazarlığı kesintiye uğramış bir medeniyetin hep bu yerli üslup, kavram ve kahramanlarla yeniden dirilişini düşüncesini işler. Onun bu yolda kavramları “hakperestlik”tir, “hoşgörü”dür, “merhamet”tir, “mücadele”dir. Kahramanları Fatih, Kanunî, Sultan Abdülhamid veya Bâkî, Nedim, Şeyh Galip’tir. Fakat sendikacılıkta kahramanı yoktur. Çünkü kahraman kendisidir, kendisi olmalıdır. İlahî bir amaç içeren büyük bir ihtirasla hayatının son yıllarını bu mücadeleye vermiş, bunu bir sosyal görev ve zorunluluk saymıştır. Bugün yüz binlerce sendika mensubunun oluşturduğu sendikamız onun yorucu ve fakat verimli hayatının ürünüdür.

Mehmet Akif İnan’ın şiirlerinde dile getirdiği duyguları, yazılarında dile getirdiği düşünceleri, bugünün ve yarının Türkiye’inde milletin birliği için vazgeçilmez bir unsur haline gelen sendikamız için yol gösterici ve mücadele üslubumuza zenginlik katan ilkeleri içerir. Aynı zamanda bu eserler aydınlar ve halk için de uyarıcı bir özellik taşıır.

Hak ve emek hareketinin mücessem hali olan Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen olarak sendikamızın kurucusu ve mücadeleci aydın tipinin eşsiz örneklerinden Mehmet Akif İnan’ın eserlerini derleyip yayımlayarak bünyemizin kaynaktan beslenmesine vesile olmayı amaçladığımız gibi onun öncülüğüne ve emeğine karşı vefa borcumuzu eda etmeyi amaçladık.

Mehmet Akif İnan'ın sendikamız tarafından derlenerek 2009 yılında yayımlanan toplu yazılarının sağlığında yayımlanan ve tekrar baskıları daha önce sendikamızca yapılan diğer eserleriyle birlikte vefatının 15. yılında tekrar basılması düşüncesiyle, merhumun 11 eseri yeniden gözden geçirilerek elinizdeki kitaplar ilgilisinin istifadesine sunulmuştur.

Mehmet Akif İnan'ın eserlerinin okuyucuyla buluşmasında emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyor, bu yayınlarla Mehmet Akif İnan'ın daha iyi anlaşılacağına, kitapların yeni mücadele ve ideal adamlarının yetişmesine vesile olacağına inanıyorum..

ÖNSÖZ

Şüphesiz bir sanatçının, bir dava adamının, bir mücadele insanının hayatının, sanatının ve mücadelesinin daha iyi ve doğru anlaşılmasını sağlayan şey eserleridir. Bir ömrün safahatını, düşüncenin gelişimini, meselelere bakış zaviyesini, etkilemeleri-etkilenmeleri görebilmek için eserlere bakmak, eserlerden hareketle kanaate ulaşmak gerekir.

Mehmet Akif İnan, duyguları yoğuran şairliği, bir zihniyetin taşıyıcısı-yayıcısı olmak bakımından dava adamlığını ve davasının gerektirdiği mücadelecilik kişiliği nefsinde toplamış bir kimseydi. O, 40 yılı aşkın bir süre, yazıları ve konferanslarıyla toplumu ihya gayreti içerisinde olurken, bir sanat adamı olarak edebi verimler de ortaya koydu.

Mehmet Akif İnan, sanatının ve düşüncesinin en olgun deminde aramızdan ayrıldı. Kültür hayatımız onun olgunluk çağında ortaya koyabileceği eserlerden mahrum kaldı. Bununla birlikte bir dönemin sanat ve düşünce hayatına ilişkin tanıklığını da yitirmiş olduk. Yazıları ve söyleşileri okunduğunda görüleceği gibi eserini ortaya koyma bakımından pek

çok planları vardı. Ömür vefa göstermedi, “*Bitirip şu kuru kara ekmeği / Göç etsem diyorum yâr ellerine*” mısralarında ifadelendirdiği hasreti sona erdi, yârine kavuştu.

Mehmet Akif İnan’ın, kuruluşunda ve teşkilatlanmasında büyük emek harcadığı, 8 yıl da düşüncesini ve sanatını esere dönüştürememe pahasına, mücadeleciliğinin bir eseri olarak addedip Genel Başkanlığı’nı yürüttüğü Eğitim-Bir-Sen olarak, ailesinden sendikamıza intikal eden birikimini, çeşitli gazete ve dergilerde kalmış yazılarını ve söyleşilerini de derleyerek Kurucu Genel Başkanımıza, kültür ve medeniyet havzamızın bir büyük önderine vefa borcumuzu bir nebze ödeme gayreti olmak üzere 2009 yılında ‘*Mirası Kuşanmak*’, ‘*Aydınlar Batı ve Biz*’, ‘*İslam Dünyası ve Ortadoğu*’, ‘*Siyaset Kokan Yazılar*’, ‘*Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair*’, ‘*Söyleşiler*’ ve ‘*Cumhuriyet’ten Sonra Türk Şiiri*’ adlarında 7 kitap olarak yayınladık.

Eğitim-Bir-Sen olarak, 2006 yılında, Mehmet Akif İnan’ın sağlığında yayınlanmış denemelerinden oluşan ‘*Din ve Uygarlık*’, ‘*Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*’; şiirlerinden oluşan ‘*Hicret*’ ve ‘*Tenha Sözler*’ adlı kitaplarını yeniden yayınlamıştık. 2012 yılında mevcudu tükenen bu eserlerin yeni baskılarını yaparak kültür ve sanat camiasının, üyelerimizin istifadesine sunduk.

2015 yılı başında, “Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu” vesilesiyle Mehmet Akif İnan’ın 11 kitabı için 3 cilt halinde nitelikli bir baskı gerçekleştirdik. Sempozyum vesilesiyle eserler yeniden gözden geçirilerek kimi hatalar düzeltildi. Mehmet Akif İnan’ın eserleri, düzeltilmiş haliyle 3 ciltlik özel baskının dışında bu baskıyla, 11 kitap olarak yeni bir kapak ve tasarımla sevenlerine

ve Eğitim-Bir-Sen, Memur-Sen camiasına takdim edilmiş bulunuyor.

İstiyoruz ki, Mehmet Akif İnan'ın mümbit bir zemin olarak görüp ömrünün en verimli çağını mücadelesine hasrettiği sendikacılığı, onun idealleri doğrultusunda Türkiye'nin en büyük eğitim sendikası olan Eğitim-Bir-Sen'in seviyeli, ilkel, millet eksenli, değerleri kucaklayan duruşuyla anlamlandırırken kendisini Eğitim-Bir-Sen'in anlayışıyla özdeşleştiren kitleyi de kurucusunun üretimleriyle buluşturabilelim ve üyelerimizin Mehmet Akif İnan'ın eserleriyle birlikte sadece bir sendikanın üyesi olmadıkları, geniş bir medeniyet havzasına dahil olduklarının bilincine varmalarını sağlayabilelim.

Yayınlarımızın Mehmet Akif İnan'ın daha iyi anlaşılmasına ve *"Kim demiş her şeyin bitişi ölüm / Destanlar yayılır mezarımızdan"* sırrının tecelli etmesine vesile olmasını diliyor, çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

DİN VE UYGARLIK

Mehmet Akif İnan'ın

Önsözü

Kişi için hatıra ne ise millet için de tarih odur.

Kişi için hatırasızlık nasıl ki bir hafıza kaybı demekse, millet için de geçmişinden uzak düşmek, tarihi içinde var olan uygarlığından kopmak öylece trajiktir.

Uygarlığından koparılan toplum, tükenişin trajedisini yaşıyor-
dur.

Uygarlığından ayrı düşen toplumda iki sınıf insan belirir. Biri, bu uygarlıktan uzaklaşmanın gereğine inanmış olanlar, bu uzaklaşısı bir mutluluk simgesi olarak görenler, diğeri; o uygarlıktan uzaklaşmanın hüznünü yaşayanlar. Biri onu devirmenin, diğeri onu tutmanın gereğine bağlanmıştı. Biri devrimci, diğeri tutucu yani.

Deviriciler, eski uygarlığın unutulmasını sağlamaya çalışırlar, hatıraların silinmesini, yeni atılımları için şart görürler. Toplumun hafızasını ihtilale vermek isterler.

Tutucular, hafızanın kaybolmasına razı olmaz, hatıralarını söküp atmazlar.

Devrimci, tükenişi hızlandırmak, tamamlamak sancısı içindedir, yeniliğine alan açmak için.

Tutucu, devrimcinin yeni düzen anlayışından tedirgindir. Alışkanlıklarının dışında kalan dünyayla bir uyum içinde olamaya çağına inandığı için, değişime karşıdır, götürülmek istenen eski düzene sınıksız sarılmıştır.

Devrimci gözü pektir. Tutucu, onun bu hâlini dengesiz bir maceraperestlik olarak görür. Maziperesttir tutucu.

Devrim gerçekleştiğinde, tutucunun maziperestliği çoğalır, büyür, sabitleşir, kemikleşir.

Her devrim arkasında bir tutucular sınıfını var eder.

Devrimle beraber başlar tutuculuk. Devrim öncesindeki düzen içinde, normal hayatlarını yaşayan, bu düzenin irdelenmesini aklına getirmeyen, bu düzenden büyük şikâyeti, hatta memnuniyeti olmayan tabii vatandaşlar, alışageldikleri bu düzenin değişime uğraması karşısında bir şok geçirirler önce. Ömürlerinde başka bir düzen ihtiyacı duymamış oldukları için, bu yeni düzen onları apıştıtır, şaşırtır. Hazırlıklı olmadıklarından intibak edemezler. Bu uyumsuzluk karşısında artan huzursuzluklarını, yeni statüye çeşitli biçimde başkaldırarak ortaya koymaya yönelirler.

Geçmişini idealize etmeye başlarlar. Düne dair, geçmişe dair ne var ne yok hepsi gözlerinde daha da büyür, önem kazanır. Eski düzenleri içinde yaşarlarken hiç de dikkatlerini çekmemiş olan, önem vermedikleri birçok ilişkiler, kurumlar yeniden anlam kazanmaya başlar yanlarında. Âdeta eskiyi şimdi idrak etmeye, şimdi bilinçle benimsemeye koyulmuşlardır. Dün, alelade gibi gördüklerini, şimdi fevkalade bulmaya kalkarlar. Sanki eskiyi şimdi keşfediyorlar gibi olurlar. Bir hisar içine çekilerek yanlarına eski olan ne varsa hepsini getirmeye toplamaya çalışırlar.

Bu durum genellikle, geçmişini yeni baştan yorumlamaktan, eskinin iyisiyle kötüsünü ayırmaktan alıkor kendilerini. Eski olan her şey, makbülleridir. Bu bakımdan bir muhasebe sırrına ere-

meden, eskinin neden çöktüğünün sebeplerini keşfedemedi, devrimin yakaladığı boşlukları anlayamadan, çevrelerine topladıkları birçok hurdayı, içlerinde daha da büyüterek, onları daha da severek yaşarlar. Gittikçe bazı kaideler edinmişlerdir, fikrisabitler bulmuşlardır, hatta örgütleşmişlerdir. Ama bunların hiçbiri hisarlarından çıkaramaz kendilerini. Çünkü bu eylemin değil, reaksiyonun yönetimindedir. Devrim geliştikçe, bunların huzursuzlukları çoğalır, reaksiyonları artar. Bu hâl onlarda giderek otomatlaşır; yeni, diri, ilgi çekici, taraftar bulucu olmaktan çıkar.

Bu nokta çok işine gelir devrimin. Ne düşündüğünü, ne söyleyip neyi istediğini bilir tutucunun. Tutucudan hiçbir sürpriz beklemez olmuştur. Onu gütmenin; istismar etmenin ya da korkutmanın yolunu bulmuştur artık.

Türkiye'nin son iki yüzyılı, Batıcı anlamda yenilikler getiren devrimci dediğimiz egemen kadrolarla, tutucu dediğimiz küskün ve içe dönük zümrelerin yanında, bir de bu her iki olguyu uzlaştırmaya çalışan aydınlar yetiştirdi. Tanzimat'tan sonra ortaya çıkıp Meşrutiyet yıllarında düzenlenmesini tamamlayan fikir hareketleri, özellikle Türkçü-milliyetçi akımla, İslâmcılık hareketi bu uzlaştırmacılığı temsil eder.

Elinizdeki bu kitap, öncelikle Batı ile Batıcılığı tartışırken, öte yandan da yukarıda söz konusu edilen çarpık hatıraperestliğe bağlı tutuculuk ile uzlaşmacı akımların yorumlarına cevaplar vererek, hatırayı doğrultup, kadim dinamiklerden, geleceğe ışıklar sarkıtmayı hedeflemektedir.

Değişik zamanlarda yazılan ve yayınlanan yazılardan oluşan bu kitap, böylece her parçası bir yere dağılmış bulunan mozaikleri toplayarak, amaçlanan tabloyu okuyucuya da seyrettirmek istediğinden doğdu.

M. Akif İNAN

Birinci Bölüm

Din ve Uygarlık

Laikliğin Doğuşu

Batıda laik düşünce hareketinin başlamasını, Kilise'nin despot bir tutum içinde bulunmasıyla izah edenler vardır. Geçekten de papalık; belli, kuralları ve inanma biçimi bir istikrar gösteren, bilim anlayışı muayyen bir dini temsil etmekten öte, zaman zaman kendi geleneğinde ve hususiyetinde tezatlar arz eden bir dini, daha doğrusu zorba bir siyasi otoriteyi temsil hüviyetindeydi. Bir döneminde küfür saydığı herhangi bir davranış veya düşünce tarzını, bir başka döneminde kendine düstur edinecek kadar çok açık tezatlar içindeydi. Öyle ki onun bu değişkenliği, bazen bir papadan öteki papaya geçildiği çok kısa süreler içinde bile görülebiliyordu. Kilise otoritesindeki bu keyfilik, gündelik siyasete bağlı olarak hep menfaat hesaplarına dayanıyordu. Bu durumsa en başta bir istikrar ve denge unsuru olması gereken Kilise'ye güven duygusunun sarsılmasına yol açıyordu. Kilise insanı ve toplumu Hakk'a ulaştıran, din ihtiyacını cevaplayan, sevilen ve tâbi olunan bir müessese değil, ondan korkulan, telaşa düşülen bir zorba hâline gelmişti.

Bu durum bilhassa bir başka kuvvete hesap vermemek davasında olan devletler ve siyasi iddiası olan asilzadeler tarafından hazmedilemiyordu.

Hıristiyan dünya üzerinde papalığın kurduğu sulta, aynıyla hatta daha şiddetli olarak, fikir hayatı üzerinde de görölmekteydi. Kilise eğitim kurumlarının tek hâkimiydi. Kendi kanaatleri dışında gelişen fikirlere karşı amansız bir savaş içindeydi. Engizisyon Mahkemesi, Kilise'yle tamamen ilgisiz olan bilim ve keşiflere de müdahale ediyor, bilim adamlarını amansızca cezalandırıyordu. Alanı müspet bilim olan birçok bilginin, fen adamının uğradıkları mezalime dair sayısız örnek vardır.

Bütün bu tutarsızlıklar, tezatlar, zorbalıklar bir yandan serbest düşünce hareketlerinin alanını daraltırken, fennin gelişmesine engeller dikerken, halk uyanışını sınırlayıp millî devlet oluşumlarının yolunu keserken, öte yandan da bu baskılara karşı reaksiyonu da çoğaltıyordu. İşte bu reaksiyon laisizmin zuhurunu ve genelleşmesini sağladı.

Kısacası laisizm Batı'da, sosyal ihtiyaçların ve zorlamaların cevabı olarak zuhur etmiş gibidir. Kilise'nin despot tutumuna bir tepki olarak doğmuştur. Kilise'nin bilimi hiçlemesinin mahsulüdür. Dolayısıyla hem laikliğin hem de laisizme tamamen dinsiz bir elbise giydiren anlayışların babası olmuştur Kilise.

Kilise ve Başkaldırı

Kilise otoritesine karşı ilk düzenli başkaldırma, Martin Luther'den geldi. 1521 yılında Wittemberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik bildirisini asarak, Papa ve Kilise'nin tutum ve emirlerini protesto edip İncil hükümlerinin yürürlüğe girmesini istedi Luther.

Onun bu hareketi bir bakıma, dinî bir rönesanstı. Nasıl ki Rönesans, eski Yunan eserlerine bir dönüşse, Luther'inki de Kutsal kitaba bir dönüştü.

Luther'e göre, Kilisesiz ve papazsız bir din düzenine dönülme-
liydi. Birbirinin aynısı olan Kilise skolastiği ile Aristo düşünce-
si ve bütün Yunan felsefesi bir safsata idi ona göre. Aristo "üç
defa lanete layık biri" ve Yunan felsefesi, "şeytanın kendisiydi".
Luther'in bu hükümlerine, İsviçre'de Protestanlığın bir kolunu
kuran Calvin de katılıyordu. Roma Kilisesi'nin bütün otoritesini
ve geleneğini reddederek, bireyciliği ve akılcılığı savunan Protes-
tanlık, o dönemin toplum düzenine aykırı düşmediği için hızla
geniş çevre buluyordu. Luther'e göre toplumsal eşitsizlik, aslında
bir Tanrı düzeniydi ve olduğu gibi korunmalıydı. Calvin de üre-
tim için faiz alışverişini gerekli görüyor ve bunu dinin emirlerine

aykırı görmüyordu. Ortaçağ'daki derebeylik düzeniyle yer değiştirmekte olan burjuvazi, Protestanlığı kendi çıkarlarına uygun bulmuştu. Bu bakımdan gittikçe gelişecek olan kapitalci düzenle Protestanlık tam bir uyum içerisinde olacaktır.

Kilise'ye ve onun dogmalarına bir isyan olan Protestanlık, İznik Konsili'nin hazırladığı İncil metninin kazandığı yaygınlığı, Katolik Kilisesi'ne karşı daha güçlü olarak donatmak için, bir yandan önceleri lanetlediği Aristoculuğa yönelecek, öte yandan da yine önceleri karşı olduğu "Kilise" vakıasına dönerek Protestan Kiliseler kuracaktır. Kendisini böylece mekâna (kiliseye) kavuşturduktan ve ayrı dogmalarla donattıktan sonra, Avrupadaki kendi zulmüne başlayacaktı.

Katolik Kilisesi'nin Aristo'yu yanlış yorumlayarak istismar ettiğini ileri sürerek, gerçek Aristoculuğu kendilerinin getirdiğini söyleyen Protestanlığın geliştirdiği dogmatizm, bilime ve serbest düşünceye düşmanlıkta Katolik Kiliseden hiç de geri kalmayan bir tutum içerisindeydi.

Kilise babaları dünyanın yuvarlaklığına inanmıyorlardı. Onlara göre dünya, çevresi denizlerle kaplı dört köşeli bir şekilden ibaretti. Bu dört köşenin etrafını kuşatan dört deniz de, gök kubbesinin destekleri olan duvarlarla örtülüydü. Kilise dünyanın yuvarlak olduğunu ileri sürenlere karşı kürenin alt tarafındaki insanların o hâlde nasıl ayakta durabileceklerini ve tekrar yeryüzüne gelecek olan Hz. İsa'yı bu alt taraftaki insanların nasıl görebileceklerini sorarak susturuyor ve cezalandırıyordu.

Protestanlığın önde gelen isimleri –Luther ve Calvin başta– hep dünyanın düzlüğüne inanıyorlardı.

Ptolemais coğrafyasını düzenleyerek basan Servetus, Calvin tarafından "Musa'yı yalancılıkla suçladı ve Ruh'u'l-Kudûse haka-

ret ettiği” gerekçesiyle diri diri yakılmıştır. Servetus’un suçu bu kitapta, Ken’an ilinin “süt ve bal akan” bir ülke değil, kurak ve çorak bir memleket olduğunu yazmasıydı.

Protestanlık ve Calvinizm, Katolik Kilisesi tarafından dinsizlikle suçlanıyordu. Gerçekten de, özünde dine karşı dűřmanlık taşıyan Rönesans hareketi, Protestanlığı besleyen bir ortam hazırlamıştı.

Bütün bu mezheplerin birbirine karşı takındığı tavır çok korkunç olmuş, farklı inanışları yüzünden on binlerce insan türlü işkencelerle hayatlarını kaybetmiştir.

Batı'nın Düzen Anlayışı, İncil'in Tahrifi

İncil'in tahrif edilmesi, Hıristiyanlıkta bir “dünya görüşü” boşluğu bırakmıştır. Mensuplarının bu büyük beşerî ihtiyaca dinlerinde cevap bulamaması, Batı insanını, bu boşluğu kendi zihnî melekelerini ve tarihî tecrübelerini seferber ederek doldurmaya, yeni nizamlar aramaya yöneltmiştir.

Batı'da felsefenin gelişmesini de, Hıristiyan inancındaki bu eksik öz ile ilgili görmeliyiz. Dinin cevapsız bıraktığı mistik kaygıları ve sosyal problemleri karşılamak ihtiyacı ile Batılı, sürekli olarak zihnî ve hissî spekülasyonlara muhtaç kalmıştır. Batı felsefesi ve sanatı, bu akıl ve duygu spekülasyonunun âdeta bir endüstrisi oldu. Onun için Doğu, yani İslâm dünyası, dinin önlerine serdiği çok yüksek ve ideal ilahî bir zemin bulmuşken ve bu zemin üzerinde zihnî ve hissî melekelerini yoğunlaştırarak uygarlığını geliştirirken; Batılı aydın, bir uygarlığı oluşturmanın temel şartı olarak Hıristiyanlığın getirdiği dogmalardan kurtulmayı zaruri görerek işe başlamıştır. Yani İslâm, bir uygarlığın başlamasına sebep olurken, Hıristiyanlık, bir uygarlığın kurulabilmesi için sultanının kalkması gereken bir din olmuştur.

Nitekim Batı uygarlığının tarihî temellerine dayalı olarak yeniden kurulması demek olan Rönesans hareketi, Hıristiyanî et-

kinin asgari seviyeye indirilerek, ona bu yeni uygarlıkta ancak küçük bir duygu payı bırakılarak gerçekleştirilmiştir.

Gerçi, günü gününden Hıristiyanlığa eklenmiş bulunan laisizm, bu dindeki devlet görüşü eksikliğini, insan zihninin çabalarıyla gidermeye açık kapı bırakmıştı ama, papaların despot tutumu dolayısıyla serbest düşünmeye vurulan pranga bu eksikliğin de giderilmesini engellemişti. Papalığın baskısı altında geçen Ortaçağ Avrupa'sı, Kilise'nin mihrabı etrafında, gerçi mimari ve süslemecilik alanında bazı sanat eserleri oluşturmadı değil, fakat insana insan gibi yaşama iradesini ve ortamını asla tanımadığı için; keşiflere ve bağımsız düşünceye giden bütün kapıları kilitlemiş oluyordu. Bu bakımdan Batılının bağımsız düşünce anlayışı, hep din düşmanlığı biçiminde tezahür etmiştir, baskılara karşı bir başkaldırma şeklinde ortaya çıkmıştır.

Hıristiyan Roma

MÖ birinci yüzyılın ortalarında Roma İmparatorluğu'nun bir vilayeti hâline gelen Yunanistan, ilim ve felsefesiyle, Roma'ya nüfuz etmeye başladı. Önceleri Roma, içinde bulunduğu büyüklük duygusu ile Yunanistan'dan gelen ilim ve felsefe akımıyla ilgilenmedi, hatta hafife aldı. Çünkü Roma, durumu gereği, ilmin kaynağı ile uğraşmak, derin felsefi konularla ilgilenmek gibi bir bakıma durağan bir sosyal yapı ve birikime sahip değil; daha çok pratik hızla neticeyi devşiren bir eylemi temsil ediyordu. Romalılar kendilerine büyük bir imparatorluk sağlayan hukuk, teknik ve harp işlerinde usta idiler. Romalı filozoflar, bağımsız yeni birer felsefi sistemi ortaya koymayı değil, ancak çeşitli sistemlerin birbirine uygun düşen fikirlerini seçerek (ekletik) bir felsefe yapmak gibi, Roma Devleti'nin pratiğine yararlı düşecek yolu meslek edinmişlerdi. Roma, üstünlüğü devletçilikte, askerlikte, idarecilikte ve kanunculukta görüyordu. İlimin, kaynağına ve geliştirilmesine yönelmeden tıp, ziraat, mimarlık ve mühendislik alanındaki uygulaması ile, pratiği ile ilgileniyordu Roma. Bir bakıma, ilim ve düşünce, devletin güdümüyle kuşatılmıştı.

Fakat Roma'nın Yunan felsefesini önceleri hafife almasına ve bir süre sonra da onu tehlikeli görerek resmen karşı çıkmasına rağmen, zamanla sınırları içindeki Yunanistan'la Roma arasında ku-

ruhan öğrenci ve hoca trafiği, direncini kıracaktı. Yani “Romalıları dünyayı fethetmişlerdi ama Yunan ilmi de Roma’yı fethetmişti.”

Bu fetih hareketi, MÖ birinci yüzyılda Çiçeron’un nesri ve Lukrez’in şiirleriyle başlamış, Babilli Diogenes’le tanışan ve Posidenius’un çabalarıyla Eflatun felsefesiyle de takviye edilen eski Yunan’ın stoacı felsefesi nihayet Roma’nın en muteber dünyaya görüşü olmuştu.

Stoacılığın bütün âlemi bir tek organizma gibi gören ve her şeyin arasında bir bağlılık, yani ilişki bulan anlayışı, ferdi bağımsızlığı değil, ferdin topluma bağımlılığını öngören, kişiyi topluma ve devlete karşı sorumlu kılan özelliği, dünya devleti iddiası ve görüntüsü içinde olan Roma’nın zihniyetine çok uygun düşen bir felsefeydi.

Lukrez’in çabalarıyla da, Demokrit atomculuğunun yanı sıra, ne tatlı, ne acı, ne soğuk, ne sıcak ne renk değişmez gerçeklikler değildir. “Asıl gerçeklik, (boşluk) ile atomlardır.” ifadesiyle formüleştirdiği, her türlü inancı ve gerçeği izafi gören, deneylere bel bağlayan, bir nevi akılcılığın ve materyalizmin ve Epikür’ün, dinin dışında aradığı, maddeci ve felsefesinin de Roma’da ilgi gördüğüne şahit oluyoruz. Fakat Lukrez’in eseriyle ilgi toplayan Demokrit ve Epikür’ün felsefeleri, stoacılık kadar yaygınlık kazanmadı. Ancak stoacılıktan sonra önemsenen bir anlayış olarak ilgi gördü.

Niçin eski Yunan’da görülen diğer felsefi sistemleri değil de, bunları benimsedi Roma?

Çünkü stoacılık, Roma’nın “büyük devlet” esprisine, Demokrit ve Epikürçülük ise bu şaşaanın verdiği maddeci nefis emniyetine ve gittikçe daha da yoğunlaşacak zevk ve safâ düşkünlüğüne cevap veriyordu.

Eski Yunan felsefesinin Roma'da başlattığı bu canlılık, miladî üçüncü yüzyılın sonlarına doğru, hayatiyetini kaybedecektir. Çünkü Hıristiyanlık güçlenmiş, Roma'daki düşünce hayatını etkileyen imkânlarla kavuşmuştur. Önce Yunan felsefesinin içinde kendine yer arayan Roma, sonraları Kilise babalarının geliştirdiği dogmalara boyun eğecektir. Kilise, artık güçlü isimler yetiştiremeyen, zayıflayan felsefi ortamın bıraktığı boşluğu doldurmaya koyulurken, bizzat mevcut felsefi ortamı da, tamamen yok etme eylemini birlikte sürdürüyordu.

Fakat Kilise'nin, felsefeye karşı takındığı bu kesin ret tavrı, Hıristiyanlığa evrensel bir din hüviyeti vermeyi tasarlayan babaların yeni stratejileri gereği değişecek, bu kere de, reddettikleri felsefeden, kendi düzen ve diyalektiklerini korumak adına, adapteye koyulacaklardır. Kilise'nin bu adaptasyona muhtaç olması, hem Hıristiyanlıktaki öz yetersizliğinin hem de başta Roma olmak üzere Batı dünyasının, felsefi düşünceye şartlı bir geleneğe sahip olmasıyla ilgilidir.

Aslında papalık, değil yalnız serbest düşünceye, güdümünde tuttuğu düşünce biçiminin farklıca izahlarına ve nüanslarına bile hayat hakkı tanımayacak kadar yoğun bir yobazlık içinde oldu. Kilise düşünen adam değil, inanan adam istiyordu. Ama nasıl inanan? Skolastik düşüncenin getirdiğine inanan ve bu çerçevede içinde bile düşünmeye, yani tefekkürde bulunmaya kalkmayacak kadar iradesiz veya fanatik biçimde inanan insan istiyordu. İslâm'ın inandıktan sonra derinleşmeyi, tefekküre yönelerek taklidi imanını tahkiki imana ulaştırmayı bir ibadet sayan anlayışıyla, Kilise'nin tefekkürü aforoz eden anlayışı arasında bir uçurum vardı.

Ortaçağ skolastiği öyle akıl almaz bir yobazlığı temsil ediyordu, öyle derin ve büyük tezatları yaşıyordu ki, önceleri şiddetle reddettiği Platon'u, daha sonra kendi dogmalarını savunma-

ya en önemli vasıta sayarak istismar edebiliyordu. İlk yıllarda Aristoteles'i okuyanların diri diri yakılmasını emrederken, sonraları Aguinolu Thomas'ın yorumladığı ve Kilise'nin dogmalarını güçlendiren Aristoteles'i okumayanları, ona uymayanları diri diri yakıtırbiliyordu. Bizzat skolastiğin kurucusu Scottus Eriugena bile Kilise'nin zulmüne uğrayabiliyor, yine skolastik düşüncenin önde gelen düşünürlerinden Abaelardus, afaroza uğrayabiliyordu.

Ortaçağ skolastiğinin hazırlık devresi olan Patristik dönemdeki (MS 3-5) yeni Platon gizemciliği, skolastik dönemde Aristoteles'in mantığı ile yorumlanan bir başka metafizikle yer değiştirebiliyordu.

Bütün bunlar İncil'in tahrif edilmesinin bir sonucuuydu. Bu sonuçtur, dindışı devlet düzenleri aramaya, öyle bir uygarlık kurmaya Batılıyı iten.

Din Hakk'ın Olmayınca

Rönesans'ı hazırlayan gelişmelerin belirgin bir duruma ulaşmasını on dördüncü yüzyılda görüyoruz. Rönesans'ın başlama tarihini, yani Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçişi; İstanbul'un fethi veya Reform'un başlama tarihi sayılan 1517 yılı olarak kabul eden görüşler, aslında birer varsayımdan öteye geçemez. Çünkü Rönesans hareketi, durup dururken, bir tarihî hadise gibi, belirli bir yılda oluşmamıştır.

Skolastik felsefenin çözülmeye başlamasını, Rönesans hareketine kaynak olarak sayarsak, bu çözümlenin işaretlerini Ortaçağ'ın içinde, hem de Kilise'nin en güçlü olduğu dönemlerde görmek mümkün. Bu yüzden Rönesans'ın ilk izlerini çok daha önceki asırlarda aramak gerekir.

Hız. İsa'dan sonra vahiy hakikatini kaybeden Hıristiyanlık, kaybettiği bu gücü felsefeden yardım umarak korumaya çalıştığı için, daha başlangıçtan itibaren beşerî müdahalelere kapıyı açmış bulunuyordu. Bu durumu, onun, yine bir beşerî müdahale isteği demek olan Rönesans'a ve nihayet Reform'a maruz kalabileceğini, hatta bizzat bu hareketlere kaynaklık edebileceğini bir tarihî kader olarak ortaya koyar.

Gerçi Kilise, felsefeyi kendi dogmalarını kurmak veya geliştirmek yolunda kullanmıştır ama felsefeye açılan bu kapıyı sonu-

na kadar kontrolünde tutması imkânsızdı. Aslında Kilise bile skolastiğini, kesin, değişmeyen dogmalara bağlamada başarılı olamamış; tarihinde birbiriyle tezat belirten, anlayış ve inanış grafikleri göstermiştir. Onun bu seyyal yapısı, değişken tutumu yüzünden, Kilise'nin karar ve yargıları her zaman için bir münakaşa konusu olmuş, zıt yorumların önüne geçilememiştir. Yani kendisine teslim olunan, inanılan bir din değil; hükümleri hakkında daima şüphe duyulan, dolayısıyla düzeltilmesi gereken, geliştirilmeye muhtaç bir din olarak görülmüştür Hıristiyanlık.

Aklın müdahalesi demek olan felsefenin, dinin görüşleriyle birleştirilmesi çabaları birçok merhaleden geçtikten sonra, Aquinolu Thomas (1225–1274) tarafından geliştirilen, “dinin felsefe ile kavranılamayacak kadar birtakım yüksek sınırlarının bulunduğu” kanaatiyle, din ve felsefe arasına gerilen mesafe, zamanla tamamen Kilise'nin kontrolü dışında “bağımsız bir felsefe” anlayışının dogmasına yol açacak; bu sebeple Kilise şimdiye kadar önemli bir istinat olarak kullandığı felsefenin, bundan böyle kendisini yıpratıcı bir müessese şeklinde geliştiğine şahit olacaktır. Böylece Kilise'nin din murakabesi dışında kalışıyla başlayan bu bağımsız hayatı, felsefeyi din aleyhtarı bir kurum olarak da geliştirirken, bizzat Kilise'nin de gerileyişini sağlıyor, insanların inancı, fikri ve duygusu üzerinde bunalımların yoğunlaşmasına sebep oluyordu.

Hız kazanan Rönesans ve Reform hareketi karşısında Kilise, etkinliğini devam ettirme gayretiyle başvurduğu her çare sonunda yeni yenilgiler almıştır. Kilise'nin kendi bünyesi içinde almış olduğu bazı “karşı reformlar” cazibesini arttırmak yoluyla sürekli olarak verdiği tavizler, onda zaten mevcut bulunan ilahî öz eksikliğini çoğaltmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Kısacası Kilise, kendisini hezimete uğratan Rönesans ve Reform hareketlerine, bizzat kendisi sebep olmuştur.

Bundan böyle akılcı ve yalnız deneye itibar eden maddeci bir Batı uygarlığının oluşması, Hıristiyanlığın, insanın bütün problemlerine dengeli bir cevap verebilen bir nizam olmayışı gerçeğiyle ilgilidir.

Temelinde hak din olmayan bir uygarlıksa, insanı çıplak akla ve eşyaya bağımlı kılacaktır her zaman.

Rönesans ve Reform

Rönesans felsefesinin getirdiği en önemli yenilik, dinî hayat üzerinde kendini göstermiştir. Din anlayışıyla ilgili bu fikirlerin, toplumun değişmesindeki önemli rolüne bakarak, bizzat Rönesans hareketinin yaygınlaşmasını, dini yeniden düzenleme akımı olan Reform’la izah etmek de mümkündür. Hatta Rönesans’ın doğuşunu bile, Reform akımına bağlayanlar vardır.

Serbest bir düşünce ortamına kavuşmak için Kilise’nin katı ve baskıcı kurallarını değiştirmek şarttı. Batı, bir uygarlık hamlesine koyulmayı, ancak Kilise’nin sultasından kurtulmakla mümkün görüyordu. Gerçekten de bütün Ortaçağ boyunca Kilise, Batı düşüncesini kendi güdümünde tutmuş, kontrolünün dışında bir akımın belirmemesi için bütün otoritesini kullanmıştı.

Kilise’nin zaman içinde gösterdiği birbirini nakzeden fikir ve davranışlarına bakılacak olursa, Reformculara hak vermek gerekir. Hıristiyanlık, Hz. İsa’dan sonra, kaybettiği ilahî özün, bu dini örgütleyenlerin çabalarıyla telafi edilmek istenmesi neticesi zamana ve kişilere göre sürekli olarak değişen bir inanış manzumesi hâline gelmiştir. Ne var ki bu operasyonlar onu gittikçe daha çok öz kaybına uğratıp güçsüz hâle getirirken, Kilise bu zaafını perdelemek adına getirdiği çok sert kuralları işletmeye yöneliyor, bunun için de devlete hâkim olmaya çalışıyordu.

Kilise devleti vardı Avrupada. Başka bir deyişle, devletler Kilise'ye tâbi olmak zorundaydı.

Eğitim ve öğretimin tümü de Kilise'ye bağlıydı. Eğitimin Kilise'nin yedeğindeki kurumlara bağlı olması Reform akımının ortam bulmasını engelliyordu büyük ölçüde.

Bu bakımdan, Reformcu düşünürler, aslında din fikrine karşı oldukları hâlde, düşüncelerini dini ortadan kaldırmak biçiminde değil, onu eklentilerinden ayıklamak şeklinde belirtmek mecburiyetindeydiler. Yani işleri güçtü ve bu tavizkâr tutumları bile kendilerini işkencelere uğramaktan kurtaramadı.

Fakat işleyen zaman Reformcuların lehine olmuştur. Kilise bir bakıma, tarihî boyunca denemediği yöntem, hatta düşünce sistemi bırakmadığı için, yeni girişimlerde bulunmak talih ve imkânını tüketmişti.

Reformcuların dayandıkları eski Yunan düşüncesi, farklı biçimlerde ve zamanlarda Kilise tarafından da kullanıldığı hâlde, Kilise Reform hareketine yenilecekti.

Ayrıca Avrupada beliren yeni devlet hareketleri, halk yapısındaki değişmeler de Kilise sultasını sarsmaya başlamıştı.

Kilise'nin gerek devleti temsil etme gücü, gerekse düşünce hayatına hâkimiyeti azaldıkça, Reform akımı daha da yaygınlık kazanıyordu.

Gerçek o ki Rönesans'ın başarısı, Reformcuların Kilise'ye karşı açtıkları savaşla gerçekleşmiştir.

İşte Ortaçağ

Hıristiyanlığın garip bir kaderi vardır. Hz. İsa'nın hep zulüm ve ihanetlere maruz kalan 30 yıllık ömrünün ardından da, getirdiği hak din, hızla gerçeğinden saptırılarak, Hıristiyan Kilise babalarının bir menfaat ve fitne ocağına dönüştürülmüş, Avrupa kıtasını papalığın otoritesine mahkûm bir derebeyi düzeni içerisinde yaşatmış, ilmin hayat bağlarını temelinden koparmış, insanları aklın dehşete düşeceği zulüm ve cehaletin oyuncağı yapmıştı.

Hepsi de, Hz. İsa'ya mal edilen, birbirinden farklı Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı dört İncil yazılmış, temelde birbirine düşman olan mezhepler oluşturularak, Hıristiyanlık bir din ve birleştirme müessesesi olarak değil, bir kan, kin ve yalan kutupları hâline getirilmiştir.

Hızdan sonra, dinin temelinde yapılan ilk değişiklik, Saint Paul ile başlamış, özüne evrensel bir görüntü getirilmek kaygısıyla ruhbanlık geliştirilmiş, kutsal Hıristiyan İmparatorluğunun oluşması esaslara bağlanmıştır.

Yahudilerse, günü gününden Hıristiyanlığa olan düşmanlıklarını sürdürmüşler, bir yandan bu dinin felsefeye aykırı dogmalarla teşekkülüne çalışırken, bir süre sonra da İskenderiye'de kuru-

lan yeni Platonculuğun etki ve desteğini sağlatarak, daha çarpık, ama daha örgüt bir skolastiğe bürünmüşlerdir. Bilindiği gibi İskenderiye yeni Platonculuğunun önde gelen düşünürleri hep Yahudiler idi. Mezheplerin kurulması ve kendi aralarında kıyasıya bir kavgaya koyulmalarında, Yahudinin hep parmağı olmuştur.

Gnostisizme ve paganizm felsefesine karşı mücadelede, Hıristiyan vaizler ve felsefi delillerden istifade etmeye mecbur oldular. Türlü dinî-felsefî mezhepler zuhur etti ki, bunların en büyükleri İskenderiye ve Antakya'da olup, birincisi Eflatun'a, ikincisi Arist'o'ya istinat etmekteydi. Dördüncü asırda Hıristiyanlığın kendi bünyesi içinde dinî münakaşalar başladı. Şark Hıristiyanları arasında beşinci asırdan itibaren, yani Avrupa'dakinden daha önce Kilise'de bir ayrılık oldu. Birçokları, kendilerini "Ortodoks" diye tesmiye eden asıl resmî mezhepten ayrıldılar (bunu, düşmanları "padişah" manasında olan "melik" sözünden neşet ettirerek "meliki" diye adlandırıyor ve bununla resmî imparator mezhebi olduğunu anlatıyorlardı.) İsa'da yalnız ulûhiyet tanıyan Yakubîlerle, İsa'nın ilahlık ve insanlığının tefrikinin imkânsız ve Meryem'in de ilahın kızı olduğunu kabul eden Nasturîler, İran'a gittiler. İran'da bu devre kadar Hıristiyanlara tazyik yapılıyordu. 410'da Dicle boyundaki Seleucia (Selefkiye) şehrinde bir konsil toplamaya muvaffak oldular. 483'de yapılmış olan bu dinî mecliste İran Hıristiyanları Nasturî akîdelerini kabul ettiler. 489'da Edes (Urfa)'daki Hıristiyanlar İran'a kaçtılar. Edes'teki İran mektebi, Nasturî fikirlerinden dolayı, İmparator Zeno tarafından kapatılmıştı. (W. Barthold, *İslâm Medeniyet Tarihi*, çev. M. Fuad Köprülü, 2. baskı, s. 11)

529 tarihinde İmparator Justinianus tarafından Atina Felsefe Okulu büsbütün kapatılmış ve son profesör, neoplatonik bir filozof, fakat büyük bir matematikçi olan Damaskios başka arkadaşlarıyla birlikte İran İmparatoru Nuşirevan'a sığınmıştı. 529 yılında Batı'da İtalya'nın güneyinde Benedictus (St. Benoit) adın-

da bir zat, Monte Cacsine Manastırı'nı ve Benedikten Tarikatı'nı kurmuştu. (A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, 2. bas-
kısı, s. 100)

Bir yandan Yahudi müdahalesi, öte yandan bizzat kilisenin iradesiyle gelişen Ortaçağ Avrupa'sı Hıristiyan imparatorluğu, yani skolastiğin dogmaları, gözümüzün önüne beşerî dalaletlerin en korkuncunu sergiler.

İşte Ortaçağ kilisesinden, onun geliştirdiği ortamdan birkaç çizgi:

Ortaçağ'ın büyük bir kısmı, Roma ile Germen gelenekleri arasındaki çatışma diye yorumlanabilir: Bir yanda Kilise, öbür yanda Devlet vardı; bir yanda teoloji ve felsefe, öte yanda şövalyelik ve şiir; bir yanda kanun, öte yanda zevk, tutku ve pek dik başlı adamların anarşik iç tepileri vardı. Roma geleneği, Roma'nın büyük günlerinin geleneği değildi, Kostantin ve Justinianus'un zamanından gelmeydi; ama gene de kaynaşan milletlerin ihtiyacı olduğu, onsuz uygarlığın yeniden karanlık çağlardan, Ortaçağ'dan kurtarılmasına imkân olmadığı bir şey ihtiva ediyordu. İnsanlar vahşi olduğundan, ancak müthiş bir sıkılıkla eğilebilirlerdi. Etkisini alışkanlıktan kaybedinceye kadar dehşete başvuruldu. İskeletlerin canlı insanlarla dans ettiği, son Ortaçağ sanatının gözde bir konusu olan Ölüm Dansı'nı anlattıktan sonra Dr. Huizinga, Villon'un çağdaşlarının gezinti yeri olan Paris'teki Innocents Kilisesi avlusundan bahsetmektedir:

“Yeri üç yandan kuşatan manastırlar boyunca ölü kemiklerinin toplandığı mahzende yığın yığın kafatası ve kemik vardı, binlerce kişi bundan eşitlik dersi alıyordu. Kemer altı dehlizinde ölüm dansı, imajlarını ve mısraları döktürüyordu. Papa'yı, imparatoru, rahibi ve soytarıyı alıp sürükleyen sırtıkan ölümün maymun biçimi için bundan daha iyi yer olamazdı. Oraya gömülmek isteyen

Bery dükü, kilisenin büyük giriş kapısı üstüne kazılı üç ölü, üç de canlı adamın hikâyesine sahipti. Yüz yıl sonra bu ölüm sembollerinin teşhiri, şimdi Leuvre'da bulunan ve arkaya kalan büyük bir ölüm heykeliyle tamamlanmıştı, on beşinci yüzyıl Parislileri, buraya 1789 Palais Royal'ın (Krallık Sarayı) bir çeşit meş'um sureti gibi ikide bir uğrarlardı. Günlerce halk kalabalığı dehlizler içinde yürür, cesetlere bakar, onlara yaklaşmakta olan sonu hatırlatan basit mısraları okurlardı. Orada yer alan bitip tükenmek bilmez gömmeler ve mezar açmalara rağmen, bir halk salonu, randevu yeri gibi kullanılmaktaydı. İskelet mahzenleri önünde dükkânlar açılmıştı, orospular kemer altlarında dolaşıp dururlardı. Bir kadın münzevi kilisenin bir yanında etrafına duvar örülmek suretiyle hapsolmüştü. Frer mezhebinden olanlara gelip orada vaiz verirlerdi... Bayram bile yapılırdı orada. İnsanlar korkunçlukla böylesine senli benli olmuştular.”

Meş'um sevgisinden umulabileceği gibi, zalimlik halkın en gözde zevklerinden biriydi. Sırf işkence edildiğini görmek için Mons, bir haydut satın almıştı, “halk, kutsal bir ceset dirilmiş gibi buna seviniyordu” 1488'de ihanetinden şüphelenilmiş olan bazı Bruges yargıçları, halkın eğitimi için çarşı yerinde defalarca işkenceye uğratılmıştır. Öldürülmeleri için yalvarmışlar, ama Huizinga'nın dediğine göre, bu lütuf onlara tanınmamıştır, bunun halkın işkencelerden zevk alabilmesi için yapıldığını da ilave etmektedir. (Bertrand Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, çev. Ender Gürol, 2. baskı, s. 138-139)

Kısacası Hıristiyan düşünüşü ilme düşman olmuştur. İlim o vakit âdeta Hıristiyanlığın mücadeleye giriştiği putperestlikle bir tutuluyordu. Hatta 390 yılında İskenderiye'de 400 bin cilt kitap, yani o devrin bütün ilim ve marifetini içinde toplayan kütüphanenin bir kısmı, piskopos Theophilos tarafından yakıtılmıştı. Hıristiyanlık halk arasında yayıldıkça, ilme karşı alınan bu tavır daha büyük bir şiddet ve dehşet aldı. Mesela bu kütüphanenin

yakılmasında yirmi beş yıl sonra meşhur astronom Theon'un kızı matematikçi Hypatia (370-415), baş piskopos Kyril'in kışkırtmasıyla İskenderiye'de halk tarafından parçalanmıştı.

“Roger Bacon bir gün Oxford'da bir iki ufak ilmi deney yapmaya kalkışınca bütün Oxford, hocaları ve öğrencileriyle ayaklandı. Papazlar, keşişler, öğrenciler Oxford'un sokaklarında cübbelerini sallaya sallaya “gebersin sihirbaz” feryatlarıyla dolaştılar ve bu feryatları Oxford'un sakin ve ağır başlı öğrenci hücrelerini, ders-hanelerini bir kasırga gibi dolaştı. Öte yandan Arap eserlerine verdiği önemden dolayı yeni bir suçlama karşısında daha kaldı: Artık muarızları “Roger Bacon Müslüman oldu” diye bağırıyorlardı”. (A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyuna İlim ve Din*, 2. baskı, s. 89-141)

Yeni Bir Din ve Yeni Devlet

Luther'in protesto hareketinden sonra hızla gelişen tepkilere karşı Katolik Kilisesi, hayatiyetini korumak uğruna, yeni düzenlemelere koyulmayı, kaçınılmaz bir zaruret olarak görmeye başladı, yani bir reforma yöneldi. Devletleri egemenliği altında tutmanın artık imkânsız olduğu gerçeği karşısında, devletlerle savaşılmıyorsa, onlarla anlaşmayı uygun buldu.

Nitekim Kilise'nin devletler üzerindeki iddiasından uzaklaşması, bu anlaşmayı sağlamaya yetmiştir. Kilise kendisini yalnız taliplerinin vicdanı üzerinde etkisini sürdüren ve tapınma ihtiyacına cevap veren bir kurum hâline dönüştürmeye yönelince, devletler tarafından kendisine ilgi ve iltifatları hazır buldu. Çünkü insanlığın fitratında var olan din ihtiyacı devletlerin de varlığını sürdürebilmeleri için gerekli bir moral unsuruydu.

Hıristiyanlığın, Kilise'nin elinde bu yeni düzenlenişi, içinde bulunan mistik kırıntıların bir kere daha elenmesine sebep oldu. Bu durum Hıristiyanlıkta her nasılsa kalmış bulunan ilahî unsurların biraz daha tüketilmesi demekti. Dini daha akılcı ve laik bir çizgiye çekmekti. Kilise bu değiştirmeleri artık çekinmeden, hatta isteyerek yapmaya başlamıştı. Çağın akılcı yönde gelişen uygarlığına ve tekniğine ayak uydurmak suretiyle kendini sevimli hâle getireceğini inanmıştı. Aklın ve nefsin reddine uğramamak

istiyordu. İnsanların zihin ve ruh konforuna ters düşmemeyi amaç edinmişti. Özellikle aristokrat çevrelerde cazibesini diri tutmaya çok önem veriyordu. Kendisine başkaldıran bir müessesese olmaktansa, saygı gösterilen, sınırlı bir kurum olmaya razı gelmişti. Kişiler ve devlet hayatındaki göstermelik ve protokoller mevkii yeterli buluyordu. Doğan çocuğu vaftiz etmek, nikâh kıymak, yemin merasimlerinde görünürmek, pazar günlerinde bir değişiklik olsun diye kiliseye gelen iyi giyimli vatandaşlara gülücükler dağıtmak, karşılıklı saygı rolleri oynayarak iyilik ve dostluk tavsiyelerinde bulunmak, müzik şöenleri vermek, ihtiyaç bildiği saygınlığı tatmine yetmiyordu.

Devletlerse bu çerçeve içinde kalmaya karar vermiş kiliseye destek olmayı seve seve görev kabul ettiler.

Devletle Kilise'nin sınırları belirli hâle kavuşmuştu artık. Din kendisine bırakılmış olan bu bağımsız alandan mutluymdu. Mal varlığını rahatlıkla işletmesi, çoğaltması, refaha dayalı muhtem bir saltanatının da devamını sağladıktan sonra mesele kalmamıştı.

Böylece dinin toplum ve devlet üzerindeki sultasını kırmak gayesiyle yola çıkmış bulunan din düşmanı akımların hedeflerine erişmesi yanında, Kilise'nin de yeni amacı gerçekleşmiş oluyordu. Yan yana, çatışmadan, hiçbir çelişkiye düşmeyen iki kurum, laikliğin şemsiyesi altına girmişti. Birbirine minnet duygusu içinde Batılı iki kardeştiler artık. Hem yeni bir din, hem de yeni Batılı bir düzen biçimi gelişmişti, yani ne Hıristiyanlık Rönesans öncesi Hıristiyanlıktı ne de Batılı devletler, eski devletleri gibiydiler. Hıristiyanlık laik devlet modeliyle anlaşmakla, iş gücünü kaybetmiş yaşlı bir baba gibi unutulup bir tarafa atılmaktansa, göstermelik bir saygıyla bayramlarda yanına gelinip eli öpülen bir baba muamelesi görmeye razı olup yapay kibrini kurtarmış oluyordu. Devletlerse dinin bu kadarcık saltanatını bile gittikçe törpüleyecek olan bir toplumun yetişmesine vesile olucu pozitivist bir düzene sahipti artık.

Başlangıç

Laisizmin tam anlamıyla din düşmanlığına dönüşmesi on dokuzuncu yüzyılda beliren pozitivist ve Marksist felsefenin eseridir.

Gerçi daha önceki dönemlerde laikliğin kavgasını veren birçok düşünce ve siyaset adamlarında, laik düşünceyle dinsizlik birbirine özdeş kavramlar olarak belirmişse de laiklik genellikle kendini Kilise'nin her alana uzanan zalim otoritesine karşı, bir direnme hareketi gibi ilan ediyordu.

Eski materyalistlerle, Fransız İhtilali'ni etkileyen bazı düşünürlerin dışında, Rönesans'tan başlayarak pozitivist düşüncenin temellendiği döneme kadar laik düşünceyi savunan kişilerin büyük bir bölümü, din düşmanı olmaktan çok, Kilise'nin geliştirdiği skolastik düşünceyle mücadele ettikleri görünümünü vermişlerdir. Gerçi skolastik düşünceye karşı çıkan hemen hemen bütün düşünürler her ne kadar birer din düşmanı değil de, düşünce özgürlüğünün savunucusu olarak görünmek istemişlerse de, aslında hepsi, Hıristiyanlığa karşı tereddütleri, şüpheleri, itirazları bulunan kişilerdir. Yani, Hıristiyanî anlamda birer mümin değillerdir. Yalnız Kilise'nin yanlış noktalara ulaşmış icraatına, Hıristiyanlıkla bağdaşmayan tutumuna, suiistimaline değil, aynı zamanda bizzat Hıristiyanlığa karşı da direniyorlardı. Gerçeğin-

den saptırılmış olan Hıristiyanlığı, aslına özüne irca etmek gibi bir temel kaygıdan yola çıkmış değillerdir. Kilise'nin sultasını bahane ederek dini inanca karşı çıkmışlardır. Ama bunu açık seçik beyan etmekten çok düşünce özgürlüğünün savunucusu olarak görünmek istemişler; strateji olarak dini değil de, Kilise baskısını reddetmeyi uygun bulmuşlardır.

Doğrudan doğruya dine karşı çıkmamanın, o zamanki şartlarda çok güç olacağını biliyorlardı. Çünkü uğradığı sarsıntılara rağmen Kilise hâlâ çok kuvvetliydi, kendine karşı olan dirençleri kırmaya gücü yetiyordu. Nitekim bunun sayısız örnekleri de vardı. Güneşin sabit olduğunu, dünyanın döndüğünü ileri süren Galilei'yi Engizisyon Mahkemesi hem de on yedinci yüzyılın ilk yarısında pekâlâ mahkûm edebiliyordu. Bu bakımdan laik düşünce savunucuları için dine karşı koymak, öyle kolay değildi.

Her ne sebebe dayanırsa dayansın on dokuzuncu yüzyılın pozitivist düşünce hareketiyle kendini ortaya koyan din düşmanlığı ve onun yönlendirdiği laisizm ile daha önceki dönemlerde görülen laik hareketler bazı mahiyet farkları göstermektedir.

Denebilir ki geçen yüzyılda yeni bir kapsam kazanan dinsizlik hareketi daha önceki insan aklını donduran Kilise'nin skolastiğine karşı mücadele veren laik düşünce üreticilerinin geliştirdiği fikir ortamı üzerinde temellenmiştir.

Rönesans'ın Düşmanlığı

Rönesans doğmasaydı ve İslâm'a karşı mücadele yalnız Kilise'nin kontrolünde devam etseydi, ne olurdu? Yani bir uygarlık kuran, bir devlet nizamı olan İslâm dinine karşı, papalığın temsil etmiş olduğu, zengin, nüfuzlu ve gururlu Hıristiyanlık, karşılıklı iki kutup olarak kavgalarını sürdürselerdi dünya nasıl bir istikbal bulurdu?

Eğer bu kavga iki dinin mücadelesi olarak devam etseydi, Hıristiyanlıkla İslâm'ın karşı karşıya çarpışması; halklar arasında bu iki dinin gerçekliği konusunda bir muhakeme ve mukayesenin doğmasına sebep olurdu mutlaka.

Yani papalığın İslâm'a saldırttığı insanlarda, zamanla saldırdıkları dinin hakikatini tanıma fırsatı ve durumu başlayacaktı. Çünkü insanlar, hep sonuna kadar muayyen fikrisabitlerin doğrultusunda kalmayacağından bu Hıristiyanî fanatizm, uyanan ve gelişen insanla birlikte etkinliğini yitirecek, yerini dengeye, akli-selim düşünceye bırakacaktı. Papalık cehaletin sağladığı bu dini nüfuzla Müslümanlara saldırtıyordu Hıristiyanları.

Birbiriyle savaşan toplulukların, yekdiğerini tanıma fırsatı bulduklarına ve zamanla bir değişme geçirdiklerine dair tarihte birçok örnek vardır.

İslâm ordularına karşı önceleri çok kanlı savaşlar veren Türklerin, nasıl kısa bir süre sonra bu dinin çekilmiş bir kılıç gibi mücahitleri olduğunu hatırlayalım. Bu durum Avrupa'nın da başına gelebilirdi pekâlâ. Çünkü ortada mukayese kabul etmeyecek kadar büyük fark vardı iki din, iki nizam, iki uygarlık arasında. Eğer Hıristiyanlar serbest bırakılsaydı Kilise'nin ve cehaletin kendilerini bağladığı ve saldırttığı Hıristiyanlıktan, İslâm'ı tanıma fırsatı bulunca vazgeçebilirlerdi. İslâm'ın fethettiği yerlere, insanlığı, adaleti, mutluluğu götürdüğünü daha yakından ve bilinçle görebilirlerdi. Esirlerine uygulanan muamele beyinlerini yıkıyabilirdi. Kendilerine papalığın anlattığı Müslümanlıkla gerçek Müslümanlığın farkını görebilirlerdi.

Kilise, bu tanımaya ve mukayeseye özenle izin vermedi. Kilise'ye haddini bildiren Rönesans'sa, İslâm'a karşı daha yeni ve değişik kavgaların disiplinini getirdi.

Hele Hıristiyanlığa biçtiği yeni konum; mistik ve metafizik konulara çizdiği dar sınırla yönelmeyi amaçladığı eşya hâkimiyeti, teknik açılım, İslâm'la olan rekabetinin bel kemiği oldu. Bu yolda o kadar ilerledi ki kendi uygarlığının üstünlüğüne zamanla İslâm dünyasını da şartladı.

İslâm toplumunun girdiği duraklama dönemi, kendi uygarlığının üstünlük propagandasına geniş fırsat ve imkân verdi. Batı uygarlığı, İslâm toplumunda da kurtuluş için alınması gereken bir reçete hâline geldi.

Rönesans'ın attığı temel muvaffak olmuştu. İslâm düşmanlığı, Kilise'nin İslâm'la rekabet edemeyeceği için elinden alınmış, onun da katkısıyla yeni bir dirilmeye, doğuşa geçilmiş, Batı uygarlığı geliştirilmişti.

Machiavelli'den Gelen

Günümüzdeki devlet anlayışlarının hepsini, Rönesans döneminde bulmaktayız. Rönesans döneminde geniş yorum ve disipline kavuşturulan devlet anlayışlarının, yine hemen hepsi eski Yunan felsefesinden kaynaklanmıştır. Antik Çağ'ın felsefesindeki devlet görüşleriyle, Rönesans'ın eylemlerini birleştirerek yeni bir devlet ve hukuk felsefesi ortaya koyan Yeniçağ'ın ilk düşünürü ise Machiavelli (Makyavel) olmuştur.

Yeni Devlet Adamı Tipi

Rönesans ve Reform hareketlerinin oluşturduğu ilim ve din anlayışı, bütün sosyal yapıyı değiştirdiği için, Ortaçağ'ın dini devlet görüntüsü de ortadan kalkıyordu. Bundan böyle Hıristiyan dünyasına hâkim olan Kutsal Roma İmparatorluğu yerine, ulusal vakıadan kaynaklanan devletler zuhur edecektir. Kapitalci ve sömürgeci bir anlayışla kendilerini donatan devletler, başlarında alışlagelmişin çok dışında, yeni yönetici tipleri bulacaktır.

1789 Fransız İhtilali'nden sonra Jean-Jacques Rousseau'nun fikriyle düzenlenen demokrasi düşüncesi ve bu düşünce biçimine bağlı devlet adamı tipinin aslında en belirgin çizgileri, Rönesans ve Reform hareketleri döneminde Machiavelli (Makyavel) tarafından çizilmiştir.

Floransalı Niccolò Machiavelli (1469-1527) tanrıya değil insana dayalı devlet anlayışı getirdi. Ona göre hukuk, töre gibi din de devlete bağlı olmalıydı. Macchiavelli'e göre ulusal varlıkta ya-

şayan bütün kurumların hiçbirisi için bağımsızlık söz konusu değildi ve bunlar ancak devlete hizmet eden, onu güçlendiren unsurlar olarak var olmalıydı.

Devlet adamı, devleti ayakta tutmak yolunda bu kurumları kullanmalıydı. Aslanan inanmak değil, semerelendirmektir. Samimiyet değil, istismardır. Çünkü insanlar nankör, yalancı ve riyakâr idiler. İyilik ve dindarlık insanlar için birer maskeden ibarettir. Kötülük ve menfaatperestlik insanların şiarıydı. Bu bakımdan halkı yönetecek olanlar halka inanmamalı ve güvenmemeli idiler. Onlara şirin görünmek, onların menfaatine uygun davranıyor-muş gibi görünmek, yeterliydi. Halkın inançlarına saygılı olduğu görüntüsü kâfiydi devlet adamı için. Devlet adamı için samimi-yet ve sözünde sonuna kadar durmak doğru değildi. “Dün dün idi, bugün de bugündür.” anlayışı, düsturu olmalıydı devlet adamının. Değişen şartlara, durumlara hızla intibak etmeli, muayyen prensipler üzerinde ısrarda bulunmamalıdır. Muhafazakâr değilse değişken olmalıdır devlet adamı. Sözünde durması değil, muhababını ikna etmesi, kandırması önemlidir. Ve asıl niyetini daima gizlemesini bilmelidir. Bir devlet adamı bütün özellikleriyle tanınan, bilinen hiçbir meçhul yanı kalmamış biri olmamalıdır. Daima yeni ve sürprizler beklenmelidir kendisinden ve en önemlisi ondan korkulmalıdır. Korku başkaldırıları önler çünkü. Hem tilki hem aslan olmalı. Tuzaklardan korunabilmek için tilki gibi kurnaz, rakipleri yani kurtları korkutmak için de aslan gibi kuvvetli olmalıdır.

Gerektiği zaman her kötülüğü yapabilecek kadar yürekli, hesaplı ve güçlü olunmalıdır. Çünkü yaşatılması şart olan kurum, devlettir. Devletin varlığı, bazı kişi ve kurumlara zulüm ve kötülük yapmayı gerektiriyorsa, bunu yapmada tereddüt göstermemelidir.

Asla cömert olmamalıdır devlet adamı. Cömertlik budalalıktır çünkü. Gerekiyorsa cömert gibi davranmalı, fakat asla cömert olmamalıdır. Yoksul devlet adamlarını, hükümdarları, halk sevemez ve ondan korkmaz. Devlet adamı için cömertlik kendi parasını değil, halkın, başkalarının parasını harcamakla gösterilmelidir.

Il Principe (Hükümdar/Prens) adlı eseriyle Machiavelli, denebilir ki, bugüne kadar gelen bütün yönetim biçimleri ve devlet adamları üstünde en çok etkisi olan bir düşünürdür. Machiavelli, devletle, devlet başkanını (prens, hükümdar) birbiriyle özdeş iki kuvvet olarak sayar. Ona göre, devletin başındaki kişi, “devlet benim” diyebilecek kadar güçlü olmalıdır. Gerek devlet gerekse devlet başkanı, sınırsız bir gücü temsil etmelidirler. Bu gücün korunması için, her yol meşrudur. Din, ahlak ve hukuk, hep bu gücün korunmasında birer alet olarak kullanılmalıdır. Bağımsız bir ahlak ve hukuk diye bir şey yoktur Machiavelli’ye göre. Bütün bunlar olsa olsa, ancak devleti güçlü kılmak için var olabilirler. *Devlet, dinin ve hukukun kurallarını yerine getirmek gibi bir görevle yükümlü değildir, aksine din ve hukuk, devlete tâbi olmak, onu güçlendirmek görevindedir, devlet için var olmuşlardır.* Nitekim devletin sınırlarının bittiği yerde din de, hukuk da yoktur ve devletin bittiği yerde, yani devletlerin karşı karşıya oldukları yerde, ancak ve sadece savaş vardır. Devletlerarası bir hukuk ve din söz konusu değildir. Ve devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde hukukun ve dinin hiçbir yeri de yoktur.

Her devleti bir ayrı birim olarak sayıyor Machiavelli. Ve buradan bir “millî devlet” anlayışına varıyor. Onun bu millî devlet anlayışında ferde, bireye, bağımsız bir varlık gözüyle bakılmamaktadır. Birey, ancak ulusal bir düzenin parçasıdır ve hiçbir ayrıcalığı yoktur. Hiçbir kişi için bağımsız bir davranış, hatta düşünüş tabii bir hak değildir. Kişi de tıpkı din ve hukuk gibi, ancak devlet için vardır. Din ve hukuk gerektiğinde, devleti güçlendirmek uğruna nasıl feda edilebilirse fert de aynı şekilde feda edilmelidir.

Aslanan devleti yaşatmaktır çünkü. Devleti yaşatmak onu, güçlü kılmak adına her şeye ve her kişiye, her kötülüğü yapmak, devletin hakkıdır. Bunun için devleti sınırlayan ne bir yasa ne de verilmiş bir söz bağlayıcı olamaz. Yasalar, devletin uygun gördüğü biçimde yorumlanır ve uygulanır. Söz ise her zaman için geçerli bir vaat değildir. Zamana ve şartlara göre yasalar da, sözler de hem değişebilir, hem de te'vil edilebilir. Devletin belli bir kanuna uyması ve devlet adamının verdiği sözde durması, değişen şartlara intibakını engeller. Machiavelli'ye göre tarih boyunca büyük işleri, sözünde durmayanlar başarmıştır. Hükümdar ancak kendine yararlı olduğu sürece sözünde durabilir. Fakat bütün bunlara rağmen hükümdar, yani devlet adamı belli prensiplere bağlı ve sözünde duran bir insan olarak tanıtılmalıdır, yaymalıdır kendini. Tıpkı asla cömert olmaması gerektiği hâlde, cömert olarak tanınmasını sağlaması gibi... Sevmek ve sevilmek de tehlikelidir, devlet adamı için Machiavelli'ye göre. Sevgi bir kuruntudur; çünkü iradeyi engeller. Seviyor gibi davranmak, görünmek yeterlidir. Kısacası aldatmak ve inandırmaktır önemli olan, gerekli olan. Devlet adamı için insanlar güvenilmeye ve sevilmeye layık olamayacak kadar kötüdürler çünkü. Devlet adamı, dinin, hakkın, hukukun, sevginin koruyucusu, temsilcisi, savunucusu değil, milleti idare etmek sanatının ustası olmalıdır.

Ütopya

Çağımızın insanını yöneten devlet görüşleri, düşünce sistemleri hep, Rönesans'la açılan ortam içinde düzenlenme ve gelişme fırsatı bulmuştur. Bir yandan demokrat devlet anlayışının temelleri atılırken, öte yandan sosyalist devlet görüşünün de başlangıcını görüyoruz bu dönemde.

Rönesans'tan sonra büyük sarsıntı geçiren din inancı, toplum hayatındaki ağırlığını kaybedince insanoğlunun kendisine mutluluk vereceğini vehmettiği yeni düşünce sistemlerinin serabı başladı. Yani insan aklının ve hayalinin ürettiği sistemler ileriye sürüldü. Ortaçağ'da mutsuz olduğuna inandıkları insan için yeni, ideal, hayalî memleket tabloları çizerek mutluluk çağrısında bulunan fikir adamları belirdi. Çünkü bu kere de ortaya, ortaçağın baskısından bir ölçüde kurtulmuş, ama yine de mutluluğa kavuşamamış, hatta daha çok sarsıntıya uğramış, bunalıma düşmüş bir Avrupa çıkmıştı. Onu kurtarmak istiyorlardı. Kilise imparatorluğu çökmüştü ama onun yerine geçen yeni idareler, Avrupa'ya huzuru ve istikrarı getirememişti. Çöğalan, büyüyen bunalımdı sadece.

Dini reddeden veya en azından toplum üzerindeki eski etkisini azaltan Rönesans düşünürleri, din inancında mevcut bulunan insanlar için önemli bir avunma veya mutluluk kaynağı olan

cennet fikrini, öte dünya inancından tecrit ederek âdeta yeniden gündeme aldılar ve bu cennet tablosunu, yeryüzüne taşıyarak, her hangi bir coğrafya parçası üzerinde belirlemeye koyuldular. Bunu yaparlarken tamamen yok edemedikleri din vakıasını cennet fikrini, bir başka hayal ikamesiyle telafi etmeyi düşündükleri açıktır.

Thomas More'un (1478-1535) *Utopia*'sı budur. Bir roman görüntüsü içinde yazılmış olan bu eserde bir devlet görüşü ileriye sürülür. "Hiçbir yerde olmayan" anlamına gelen. *Ütopya*'daki bu hayali devletin yeri More'a göre Kanarya Adaları'dır.

Rönesans'tan sonra bunalan insanın, huzuru, mutluluğu uzak ve hayali ülkelerde düşleyişinin, çağdan kaçışının bir sembolüdür bu ütopyalar aynı zamanda. Bu düşünürlerin bir devlet görüşüne mekân olarak seçtikleri mevcut olan veya olmayan ada fikri, Batı insanının çoğalan bunalımını, mahrum olduğu dini huzurun acısını vurgular. Düşünürleri bu ada hayalinde, insanlığı kurtaracak bir devlet nizamını tablolaştırırken; sanatçıları da, çağlarından, kötü realiteden kaçışı yansıtmışlardır. Sanatçıların bu kaçış duygularında bir fitrata özlem motifi belirirse de; düşünce adamalarınınki tamamen daha yoğun bir sapıklığa davet hükmündedir.

Rönesans'tan sonra yetişen ütopyacılar, ortaya attıkları ideal devlet düzeni görüşlerini hep Eflatun'a onun *Politeia* (Devlet) adlı diyaloguna dayarlar. Daha doğrusu bu konuda kendilerinin düşünmeye yöneltti bir eser olarak belirir bu diyaloglar. Yoksa aynen Eflatun'u tekrarlamazlar. Zaten eski Yunan düşüncesi, Batıdaki bütün düşünce biçimlerini geniş ölçüde etkilemiş, yeni düşünce çağrışımlarına kaynaklık rolü oynamıştır. Ve bu gidişle de, bundan sonra Batı'da belirecek olan daha birçok sistemleri etkilemeye, onlara kaynaklık etmeye devam edecektir. Eski Yunan düşüncesi vahiy uygarlığını dışında ve karşısında teşekkül etmiş

olan bir beşerî sistemler topluluğu için hem vahye istinat eden özden hızla uzaklaştırılmış bulunan Kilise dogmalarına kaynaklık görevi yaparak dini bir felsefe sistemi oluşturmuş hem de bu dogmalardan kurulmuş olan skolastiği yıkmada yani Rönesans'ı kurmada aynı ölçüde rol oynamıştır. Onun için denebilir ki, eski Yunan düşüncesi Batı için ister Hıristiyan ister tamamen din dışı olsun üreteceği her türlü düşünce sisteminde, bundan böyle de başrol oyuncusu olacaktır. Yani Batı'nın yakasını elinden kurtarmayacağı düşünce putudur eski Yunan.

Oysa özellikle çağdaş insan için çok tanrıcı bir sosyal çevre içinde gelişmiş bulunan eski Yunan düşüncesi, çok ilkel beşerî dalaletlerin bir arenasıdır. Ne var ki, eski Yunan bu dalaletini yüksek bir kelâm kudretinin imkânlarını kullanarak sergiledi. Onu hâlâ Batı için ve Batıcılar için diri tutan bu diyalektik üstünlüğüdür.

İçinde hakikat olmasa bile beşeri; tarih boyunca üstün diyalektiğe hep itibar edegelmiştir.

Şaşırtıcı ve apıştırtıcı belağatın, yalın hakikatten daha çok alaka topladığı bir gerçektir. Bu bakımdan denebilir ki, eski Yunan düşüncesini günümüze kadar taşıyan sebep, aslında özünde var olan fikri hüviyetten çok, ihtiva ettiği edebi ağırlıktır. Aristo'nun ilk Yunan filozofu olarak Homeros'u sayması, bu gerçeği vurgular.

Nitekim gerek eski Yunan'da gerekse Roma'da gördüğümüz bazı felsefe mektepleri, düşünceyi belagatli bir savunma ustalığı olarak görmüşler, ancak iyi bir belagatle savunulan düşünceye hakikat gözüyle bakılmasının geleneğini kurmuşlardır.

Bir yandan üstün belagate, öte yandan da olağanüstülüklerle insanoğlunun gösterdiği fitri eğilim, Batılı için eski Yunan düşüncesini deşışmez ve tükenmez bir kaynak yapmıştır.

Din gerçeğine karşı çıkan Rönesans düşünürleri, insandaki bu olağanüstülükler gösterilen eğilimleri kandırıcı bir diyalektikle, yine eski Yunan'a dayanarak gündeme getirirken yani bir ütopya oluştururken, aslında insanlığı bir maceraya daha sürüklüyorlardı. Oluşu din ve felsefe arası bir görüşle dengeleyerek yorumlamaya çalışan antik çağ Yunan düşünürü Hesiodos'un (MÖ 700) oluşu bir kaos ve o dönemi ise bir altın çağı sayan ve mutluluğa erişmek için yeniden o altın çağa dönmeyi gerekli gören düşüncesi, ütopyacıların da rüyası olmuştur. Ne var ki Hesiodos'un çok tanrılı din anlayışı ile serbest düşünceyi birleştirme çabası Rönesans ütöplastlerinde esasta dine başkaldırdıkları hâlde dindeki cennet olgusundan yararlanarak ortaya attıkları hayali bir mutluluk ülkesi şeklinde hortluyordu. Yani ütöplastler hem dine karşı çıkıyorlar hem de dini unsurları bilhassa cennet fikrini kendi ütöplastlerinde bir malzeme olarak kullanıyorlardı. Hayali bir adada hayali bir devleti ve onun mutlu insanlarını anlatıyorlardı. Dinle felsefe arası bir dengeleme karakteri bakımından bu yeni bir Hesiodosculuk yani "yeni bir altın çağ özlemi" fakat üzerinde tartıştıkları devlet görüşü bakımından da yine bir Eflatun dedikoduculuğuydu ve sosyalist anlayışın temelleri atılıyordu.

Ütopyacı

Eflatun, devlet adamı için ki buna yargıçlar ve askerler de dâhildir, özel mülkiyeti ve aile düzenini yasaklıyordu. Ona göre bir devlet adamının kendisini bütün varlığıyla ve en adil şekilde toplumuna ayırabilmesi için, mal edinmek ve çoluk çocuk sahibi olmak gibi bağların dışında kalması gerekliydi.

Eflatun'un bu görüşü ütopycıların devlet anlayışlarına bir temel olmuştur. Thomas More, Eflatun'un yalnızca devlet yöneticileri için ileri sürdüğü bu görüşünü, bütün toplum için şart görmüştür. More'un *Ütopia* adlı romanındaki ideal devlet düzeninde, vatandaşlar için özel mülk edinmek yasaktır. Özel mülkiyeti her türlü kötülüğün, hırsızlığın, adam öldürmenin sebebi olarak görür. *Ütopya*'da, bütün vatandaşlar üretime katılmak zorundadır. Üretime katılmak, herkes için iki yıl süren, askerlik görevi gibi bir yükümlülüktür. Eflatun'un üretimin artırılması için vatandaşların mülk edinmesini şart görmesine karşılık More, üretim artışının özel mülkiyeti kaldıran bir eşitlik düzeni içinde sağlanacağını ileriye sürer.

Aileler, oturdukları evi bile, on yılda bir katılacakları kura sonunda değiştirmek zorundadırlar.

Dünya nimetlerini herkese eşit olarak dağıtmayı öngören More'un *Ütopya*'sında, aile kurmaya, evlenme bağına izin vardır. Oysa Eflatun bunu da yasaklamıştır. More'da bir defaya mahsus olmak üzere boşanma hakkı da vardır. Evlenecek olanlar, sağlıklı olduklarını ispatlamak adına çıplak vücutlarını üçüncü bir kişiye göstermek zorundadırlar.

Ütopya'da para yoktur, değiş tokuş vardır. Dış alışveriş için maddeler kullanılır. Günlük çalışma saati, 6 saat olarak belirlenmiştir. Ağır işler, savaş esirlerine veya ölüm cezasına çarptırılmış kölelere yaptırılır. *Ütopya*'da yirmi iki kişiden oluşan her ailede iki de esir vardır.

Ütopya'da yaşayan vatandaşlar, herhangi bir dine bağlı olmak zorunda ve mevkiinde değildirler. Dinlerin birbirine üstünlüğü asla söz konusu da edilmemiştir. Tam bir laik anlayış vardır.

İtalyan ütopyacı Tommaso Campanella, *Civitas Solis* (Güneş Devleti) adlı eserindeki ideal devletinde, en koyu devletçiliği anlatır. Buradaki vatandaşların özel mülk edinme hakkı olmadığından başka, kendilerine ait eşleri ve çocukları da yoktur. Hepsinin sahibi devlettir bunların, her şey ortaklaşa olarak kullanılır. More, nasıl bütün kötülüklerin kaynağını özel mülkiyette görüyorsa, Campanella da ailede görüyordu. Devlet müdahalesini her alana uzatan *Güneş Devleti*, bir ailevi bağlılık belirtmeyen birleşmeler bile, iki kişinin karşılıklı rızasına değil, devletin kararına bağlıdır. Çocuklar devletin olduğu için devlet, çocukların sağlık ve yetenek bakımından ideal bir nesil olmalarını sağlamak adına kurduğu aşk bakanlığı (mor) aracılığıyla cinsi hayatı da kontrolü altında tutmaktadır. *Güneş Devleti*'ndeki diğer önemli bakanlıklar, biri askerlik ve savaş işlerini yürüten *pon* (güç), diğeri ise din ve eğitim hizmetlerinden sorumlu *sin* (bilgelik) bakanıdır.

Campanella'nın ütopyasında çalışma saatleri günde 4 saat olarak kabul edilmiştir. Bu, Eflatun'da 8, More'da ise 6 saattir. More sonunda asılarak öldürüldüğü hâlde, uzun yıllar İngiltere'de başbakanlık görevini de yürütmüş bir düşünür olmasına rağmen Campanella, 30 yılını Napoli zindanlarında geçirmiştir. More'un özellikle dış politika görüşü, VIII. Henri'nin kızı Elizabeth'le birlikte İngiltere'de âdeta gelenekleşmiştir. Campanella'nın ise sosyalist görüşleri ilk defa 1639'da Cizvit papazları tarafından Paraguay'da gerçekleştirildi. 1767'ye kadar, yüz otuz yıl kadar, yani İspanyolların müdahalesine kadar, bu görüşler devlet nizamı olarak uygulandı.

Bir Ütopyacı Şeyh Bedreddin

Ütopik düşüncelerini, İslâmî bir görüntü içerisinde vermeye çalışan ve bazı toplumcuların üzerinde önemle durdukları bir isim de Simavna kadısı olarak bilinen Şeyh Bedreddin'dir.

Özellikle Batı'daki ütopyalardan önce yaşamış ve fikirlerini yaymış olması bakımından, ona önem verirler.

Şeyh Bedreddin (1357-1420), Edirne yakınlarındaki Simavna kasabasında doğmuş, rivayete göre bir ara Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Musa Çelebi'ye kazaskerlik yapmış, daha sonra tahta geçen Mehmet Çelebi zamanında İznik'e sürgün edilmiş, taraftarlarının devlete karşı çıkardıkları bir isyan sonunda da devrin ileri gelen bilginlerinden kurulu bir heyetle münazara ve münakaşa imkânı verilerek davasının bâtil olduğu ispat ve tasdik edildikten sonra kendisinin de iştirak ettiği mahkeme kararına uyularak idam edilmiştir.

Şeyh Bedreddin de diğer ütopyacılar gibi özel mülkiyeti reddeder. O, bu düşüncelerini İslâm inancına göre bütün mal ve mülkün Allah'a ait olduğu itikadına bağlar. Şahısların mülk edinmesini Allah'a ait olan mülke tecavüz sayar. Bunu diğer insanların mülkten eşit ölçüde yararlanmasına bir engel görür. Bütün malı mülkü herkesin eşit ölçüde kullanmasını, ortak olmasını savu-

nur. Kişinin servetini toplumun çalınmış hakkı olarak görür ve toplumu bu haklarını zorla almaya çağırır. Bu bakımdan diğer ütopyacılar da soyut bir fikir olarak beliren mal ortaklığı anlayışı Şeyh Bedreddin'de aynı zamanda eylemci bir hüviyete bürünür. Nitekim onun düşüncesine bağlı olanlar yer yer devlete karşı isyanlar çıkarmışlar, halkın malını yağmalamaya koyulmuşlardır.

Şeyh Bedreddin'de bu ortaklık anlayışının dışında kalan sadece aile olmuştur. Nikâhlı kadınları ortaklığa dâhil etmemiştir. Şeyh Bedreddin'in üzerinde çalışanlar, onun bu evlilik bağına karşı çıkmamasını, toplumun bu konudaki hassasiyeti ile izah ederler. Yani Bedreddin aslında kadınları ortaklığın dışında sayarken, bunu düşüncesinin tabii bir uzantısı olarak değil, topluma karşı bir taviz olarak vazetmiş gibidir.

Toplum içinde huzursuzlukların, karışıklıkların sebebi Bedreddin'e göre, dinlerdir ve özellikle din adamlarıdır. Onun için dinlerin toplum hayatından uzak tutulması lazımdır. Bu noktada tam bir laiktir Bedreddin. Dini devletten ayırdıktan başka fert üzerindeki etkisinden de soyutlamak ister. Dinlerin ortadan kaldırılmasını teklif etmez ama dinin insanı, toplumu ve devleti etkilemesine karşı çıkar. Ona göre zaten dinler arasında hiçbir fark yoktur. Müslümanlıkla, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik arasında hiç fark görmez ve bir ayırım yapmaz. Dinler arasındaki farkları, aykırılıkları din adamlarının menfaatleri adına geliştirdiklerini, uydurduklarını ileri sürer. Ona göre, herkes tanrıya tapınmaktadır ve bu tapınma duygusunun özü bakımından aralarında bir fark yoktur. Sadece şekil farkları vardır. Bu şekil farkı ise, üzerinde durulmayacak kadar önemsizdir.

Bedreddin'e göre ruh diye bir şey de yoktur. Ruh, maddenin tabiatında bulunan güçlerdir, bir ayrı fakülte değildir. Yani gerçek varlık maddedir. Melek insanın iyiliğe yönelik olan maddî gücü; şeytan ise, yine insanın kötülükleri işleyen maddî gücüdür. Ay-

rica bir melek veya şeytan diye varlıkları yoktur. Her şeyin aslı madde olduğuna göre, Bedreddin'in inancına göre öldükten sonra dirilme de yoktur. Vücut zerrecilerinin dağılmasından sonra tekrar toplanmasını bilimin verilerine aykırı bulur. Cennet, cehennem de yoktur. Cennet iyi şeylerin, cehennemse kötülüklerin bir sembolü olabilir ancak ve bir hayal mahsulüdürler Bedreddin'e göre.

Şeyh Bedreddin'in devlet anlayışı bugünkü anlamıyla sosyalist bir öz belirtmektedir. Birçok yanıyla ama onda ayrıca yine bugünkü anlamda laik demokratik unsurlar da var. Dinle devleti birbirinden ayrı tutuyor, seçime dayalı bir hükûmet şekli öneriyor. O günkü devlet düzenine baş kaldırması, ordu teşkilatına, yeniçeri kuruluşuna, medreseye, tekkeye bir zorbalık kurumu olarak bakmasıyla, diğer ütopyacıların hiçbirinde görülmeyen bir ihtilalci olarak beliriyor Şeyh Bedreddin. Diğer ütopyacılar, düşündükleri devleti, fikir olarak vazedmişler, hayali bir ada üzerinde varsayıp anlatmaya çalışmışlar, fakat bunun gerçekleşmesi yolunda bir eylemci olarak zuhur etmemişlerdir. Thomas More, VIII. Henry'e başvekillik yaptığı hâlde düşüncelerinin bir devlet düzeni olarak uygulaması hususunda önemli çabalar göstermeye koyulmadı. Sonunda gerçi asılarak öldürüldü ama bu ölümü, fikirleri yüzünden değil, koyu bir Katolik olması sebebiyle idi. Oysa Şeyh Bedreddin'in idamı taraftarlarının çıkardığı isyan yüzünden olmuştur.

Bazıları Şeyh Bedreddin'i bu eylemci yanı dolayısıyla diğer ütopyacıardan üstün tutarlar. Ayrıca ütopyasında köleliği de kaldırmış olması bakımından da daha ilerici sayarlar.

Bilindiği gibi Eflatun, Devlet'inde köleliği bir vakfa olarak benimsiyor, More ise yirmi iki kişiden oluşan, ütopyasındaki aile birimleri için ikişer köleyi ağır işleri gördürmek üzere görevli kılıyordu.

Şeyh Bedreddin'in yüzyıllarca unutulduktan sonra birdenbire tekrar tanınması, yerli sosyalistlerin çabası sonunda olmuştur.

Şeyh Bedreddin birkaç basit teklifi dışında, bir mütefekkir olmaktan ziyade, İslâm düzenine itirazları, retleri inkârları olan bir kavga adamı hüviyetindedir. Ruhu, manayı reddeder ve bütün kıymeti maddede bulur. Batıl yönünden bile olsa hiçbir mistik espriye malik değildir. Mesela tasavvuf, bazı sapık düşünceli fikir ve sanat adamları tarafından fikirlerini örgütlemelerinde bir araç olarak hep kullanılmış olduğu hâlde Şeyh Bedreddin'de bu çarpıtma bile yoktur. O toptan inkâr yolunu seçmiş bir kavga adamıdır. Bu uğurda da başını verdi. Bu konuda dehşetli bir direnç göstermiştir. Kaçmaya ve fikirlerini, isyanını saklamaya, af dilemeye asla yönelmedi. Taraftarlarının çıkardıkları isyan bastırılıp da, öncülerini idam edilirken o da, sürgün bulunduğu Serez'den kalkıp, kendi ayağıyla hükûmet merkezine gelmiş, teslim olmuştur. Çelebi Sultan Mehmet, onu huzurunda bulunca şöyle sorar:

– Seni rengi sararmış görüyorum, nedendir?

Şu cevabı alır:

– Güneş de batarken sararır!

Batı Uygarlığı Neden Yola Çıkmıştır?

İçeriği ve tarihî seyri şu gerçeği ortaya koydu:

Rönesans, Batı'nın İslâm'dan intikam alma hamlesidir.

Rönesans öncesindeki düşmanlık daha çok din ayrılığına dayandırılan duygusal ağırlıklı bir düşmanlıktı. Haçlı Seferlerini papalığın düzenlemesinden de anlaşılacağı gibi bu düşmanlığın temelinde din ayrılığı vardı ama papalık, bu seferlerle yalnızca Hıristiyanlığı korumaya değil; din koruyuculuğu adı altında Hıristiyanlık âlemini papalığın çevresinde kenetleyerek siyasi hâkimiyetini de diri tutmayı amaçlıyordu. Onun için Haçlı Seferlerine dinin alet kılınarak siyasi sultanın devam ettirilmesi çabası gözüyle de bakılabilir.

İslâm'ın ortaya çıkışıyla birlikte geniş bir coğrafyaya yayılması; bir yandan Doğu Roma'ya öte yandan İspanya'nın fethiyle Avrupa'nın içlerine dayanması, papalığın güdümündeki bu düşmanlığın başarı sağlayamadığını ortaya koyarken, papalığın hâkimiyetini kırmak yolundaki yeni hareketlerin kuvvet kazanmasına da yardımcı oluyordu. Bu hareketler, Kilise'ye karşı

bağımsız devlet hareketleriyle, iç içe gelişen yine Kilise'ye karşı reformist fikirlerle birlikte, Rönesans hareketi, bir yanıyla varlıklarını İslâm dünyasına borçlu gibidir.

Rönesans, İslâm düşmanlığını Kilise'nin elinden alarak; bunu yalnız bir din düşmanlığı değil, aynı zamanda bir uygarlık kavgası hâline getirdi. Yani Rönesans İslâm'ı yenebilmek için Hıristiyanlığın kâfi gelmediğini görmenin ve bütün Batılı güçleri bu kavga için imdada çağırmanın adıdır. Neydi bu Batılı güçler? Eski Yunan ve Roma uygarlığıydı. Yani Rönesans'la birlikte Batı, İslâm'la köklü bir mücadele için, kendi uygarlığının köklerini dirilterek devreye sokuyordu. Buna ek olarak bir de İslâm'ın o devirde ulaştığı teknik ve ilmi seviyeyi Batılılaştırarak alıp kendi yapısına adapte ediyordu. İslâm uygarlığının kaynağı İslâm dini olduğu hâlde, Batı uygarlığının temeli Hıristiyanlık değildi. Beşerî müdahaleler ondaki ilahî özü zaten parçalamıştı. Nefsin ve aklın denetimine açık bir din olmuştu Hıristiyanlık. Yalnızca beşerî din ihtiyacını karşılamaya aday, bir avutma ve oyalama müessesesi hâline gelmiş; bir dünya görüşü, bir nizam olma özelliğini yitirmişti. Nitekim Roma ister istemez Hıristiyanlığa teslim olurken, bir yandan da kendisi Hıristiyanlığı teslim almış, onu nizam anlayışından tamamen tecrit etmişti. Roma aklının ve gururunun nizamını rakipsiz görüyordu. Hıristiyanlığa kendi nizamının dışında ancak vicdani bir alan bırakmıştı. Papalığın zamanla Avrupa'nın en güçlü kurumu hâline gelmesi, Hıristiyan âlemini sultanının altına alması, Avrupa'nın içine girdiği duraklama devrinden kaynaklanmaktadır. Yoksa Hıristiyanlığın zamanla bir dünya görüşü, bir devlet nizamı hüviyeti kazanmasından değil. Papalık, Batı âleminin içine düştüğü bunalımdan yararlanarak; siyasi kargaşalıkları lehine kullanarak, derebeylerin zulümleri karşısında manevi bir sığınak rolü oynayarak, bazı etkili ve nüfuzlu güçleri arkasına almayı başararak, zamanla otorite hâline gelmiştir. Bu imkân ve fırsatları hızla değerlendi-

ren papalık, zamanla yerine geçtiği Roma'nın gururunu ve merasimlerini kendine mal ederek, en güçlü kralları bile baş eğmeye mecbur bırakan bir nüfuz kazandı. Fakat bu kesin otoritesi, yayılan ve hızla büyük bir uygarlık kuran İslâm karşısında tutunabilmesine yetememişti. Haçlı Seferleri, yenilgilerine ve otoritesinin sarsılmasına vesile olmuştu.

Rönesans bu kavgadan papalığın başarısıyla çıkamadığı gerçeğini görmenin ve İslâm dünyasıyla kesin bir hesaplaşmaya girişmek için kadim silahlarla donanmanın ve dini ise sadece yardımcı unsurlardan biri olarak değerlendirmenin temellerini atmıştır. Bundan sonraki düşmanlık artık, yeni bir doğuşun yani yeni bir uygarlık doğuşunun gölgesinde yürütülecektir. İslâm uygarlığı, karşısında yeniden şekillendirilen Batı uygarlığını bulacaktır. Batı, düşmanlığını yalnız dinine bırakmayacak, uygarlığına nakşedecektir.

Din Dışı Uygarlık

Hıristiyanlık özünde mevcut olmayan devlet görüşünü; Patristik ve Skolastik dönemlerde telafi ederek Roma'yı yeryüzünde tanrısal devlet düzeninin merkezi yapmakla Kutsal Roma İmparatorluğu ile (*Sacrum Imperium Romanum*) aslında tam anlamıyla laik bir mertebeyi belirten Hıristiyanlığın antik Yunan uygarlığından adapte ettiği fikirlerle, özüne bir devlet anlayışı kazandırmaya çalışmıştır. Aslında kazandırılan bir devlet anlayışı değildi. Çünkü Kutsal Roma İmparatorluğu'nun geliştirdiği dogmatizm, bir devlet anlayışı, bir yönetim biçimi vazetmiyordu. Halkı Hıristiyan olan ülkelere, Kilise'nin baskısını getiriyordu sadece. Dogmatizmin düzenli kanunlara bağlanmış ekonomik, sosyal ve siyasal bir görüşü yoktu. Feodal bir düzenin varlığı ve devam etmesi sosyal ve kültürel hayatı kontrolünde tutması ve Hıristiyan ülkeleri kendi şemsiyesi altında toplaması Kilise'nin bir devlet görüşüne sahip olduğu anlamına gelmemelidir. Onun, Yunan düşüncesinden devşirdiği ve buna devlet görüşü süsü verdiği fikirler, sırf Kilise'nin sultasını pekiştiren diyalektik parçacıklarından başka bir şey değildir. Aslında Kilise kendi dogmalarının geliştirdiği bu diyalekt parçalarını çelişmez bir bütünlüğe bile kavuşturamamıştır. Mesela bir döneminde makbul saydığı bir görüşü, bir fikir parçasını, bir başka dönemde küfür say-

çak ve savunucularını cezalandıracak, ateşte yaktıracak kadar değişken, tutarsız, disiplinsiz belli kanunlara bağlanmamış bir özellik göstermiştir Kilise, bütün Ortaçağ boyunca.

Kilisenin davası, Hıristiyan ülkelerin neye mal olursa olsun kendine bağlı kalmasıydı. Bunu ise ne kalplerin kazanılması ne de hukuki müeyyideler yoluyla sağlamış değildi. Korku, baskı ve zor yoluyla hâkimdi Hıristiyan dünyasına.

Rönesans'ı da, Reform'u da başlatan birçok sebeplerle birlikte asıl temel sebebin, doğrudan doğruya Kilise'nin belli ve düzenli bir dünya görüşü hassasiyetine dayanmayan hüviyeti ve buna rağmen zor yoluyla sağladığı hâkimiyet olduğunda âdeta ittifak vardır.

Nitekim Kilise'yi reddetmekle işe başlayan bu hareketler, Hıristiyan dünyasında hızla, bir kamuoyu oluşturmuş, yeni ve din dışı bir uygarlığın kurulmasını gerçekleştirmiştir.

Bugünkü Batı uygarlığı ve teknolojisi içinden dini kovmuş bulunan bu gelişimini, Kilise dogmatizmine bir reaksiyon olarak beliren Rönesans'a borçludur. Rönesans'la beliren bütün fikir hareketlerinde gördüğümüz devlet ve hukuk anlayışları yine Kilise'nin dogmalarında mevcut olmayan bu anlayış boşluğunu cevaplamak ihtiyacından doğmuştur. Ve bütün bu anlayışlarda rastladığımız akılcılık, maddecilik, müspetçilik, insancılık gibi nitelikler aslında hep Ortaçağ skolastiğine duyulan sonu gelmez nefret dolayısıyla dini, hayattan tecrit etme duygusu ve düşünceyle ilgilidir.

Batıda görülen ruhçu mistik görüşlerde bile, dini hayattan kovma çabası gizlidir. Bu çaba Batı'nın düşünme temeline yerleşti. Bütün ruhçu düşünme sistemlerinde dahi Batı, aklının fitnesini kendine rehber yapmıştır. Onun ruhçuluğu da aklının ve hayalinin spekülasyonudur Rönesans'tan beri.

İslâm'a Karşı

Rönesans da, Reform da aslında dini, hayattan kovma eylemidir, dedik. Bu din acaba hangi dindir?

Bu hareketlere bakarak hayattan kovulmak istenen dinin, Hıristiyanlık olduğunu hemen söyleyebiliriz. Çünkü Rönesans ve Reform, Kilise skolastiğine karşı Avrupa'nın en eski medeniyeti olarak kabul ettiği putçu Yunan düşüncesinden kaynaklanarak geliştirdiği bir başkaldırma hareketidir.

Gerçi skolastik dönemin dogmalarına da kaynaklık eden eski Yunandı ama, Rönesans devri kuramcılarına göre, Kilise babaları bu kaynağı kendi çıkarları doğrultusunda istismar etmişlerdi ve asıl kaynaklara dosdoğru dönüşü şimdi kendileri gerçekleştiriyordu. Oysa gerek Rönesans devrinin kuramcıları, gerekse daha sonra gelen düşünce adamları, bir bakıma aynı şeyi yapmışlar; eski Yunan düşünürlerinin fikirlerini kendi anlayışlarına göre yorumlamışlardır.

Eski Yunan uygarlığı Batı'nın her döneminde asla vazgeçemediği ve düşünce sistemlerine mesnet yapmaya çalıştığı bir "ata uygarlığı" olarak yaşamıştır. Skolastik dönem de, Rönesans da, yakın çağlar da eski Yunan'ı kendilerine hep kaynak tanımışlardır. Birbirini gerek nakzeden gerekse tamamlayan dönemler ve felsefi

sistemler, kendilerine tarihî temelleri hep Yunan düşüncesinde aramışlardır.

Batı'nın küfründe de, inancında da, Yunan felsefesinden etkiler vardır ve eski Yunan'dan ta günümüze kadar Batı'nın geçirdiği bütün inanç ve fikir istihalelerinin özünde de bir Doğu düşmanlığı mevcuttur. Batı'nın bu Doğu düşmanlığı, sonraları da doğrudan doğruya İslâm düşmanlığına dönüşmüştür. Skolastik dönem İslâm düşmanlığının korkunç fikrisabitlerle donatıldığı bir dönemdir. Düşmanlık fanatik bir hüviyete büründü bu dönemde. Haçlı Seferleri bunun tezahürlerinden sadece biridir. Skolastik dönem Batı için İslâm düşmanlığını değişmesi mümkün olmayan bir inanç olarak geliştirdi. O kadar ki Rönesans, skolastik döneme bir başkaldırma olduğu hâlde İslâm düşmanlığında skolastik dönemin bu mirasını aynıyla devraldı; hatta devralmaktan öte bu düşmanlığı yeni güçlerle takviye etti.

Denebilir ki, Rönesans aslında Hıristiyanlığı hayattan kovmaktan öte gelişen İslâm hareketine karşı Avrupa'nın kendi kendini yeniden gözden geçirmesi, İslâm'la daha kesin ve keskin bir hesaplaşmaya yönelmesi hareketidir. Çünkü artık skolastik dönemin dogmaları, İslâm karşısında durabilmek ve bu gelişmeyi önleyebilmek gücünden tamamen yoksundu. Bir ucuyla İspanya'dan Avrupa içlerine yol arayan, öte ucuyla da Doğu Roma'yı ortadan kaldırarak Avrupa'yı zorlayan İslâm'ın yayılması, mevcut Kilise'nin karşı koyuşuyla önlenemeyecekti. Bu gerçek, Avrupa'yı dehşete düşürüyordu.

İşte Rönesans'ı hazırlayan asıl sebep budur. Yani Avrupa'nın nefis müdafaası olarak kendilerini baştan başa işgal edeceğinden korktuğu İslâm hareketine karşı, mevcut inanç statüsünün yetersizliğini görüp yeni güçlerle kendini takviye etmesi hareketidir Rönesans. Kilise İslâm'ın karşısında duracak diriliği kaybetmişti.

Kilise artık çürümüş her türlü gelişmeye karşı çıkan tutucu ve zalim bir kurum hâline gelmişti. Kilisenin etrafında toplanan güçlerle Kilise'nin taktik ve stratejisiyle İslâm önlenememiş, hatta her defasında Kilise hezimete uğramıştı. İslâm'a Kilise ile karşı koyma imkânsızdı artık.

Bu imkânsızlığı anlayan Batı, kiliseyi ön saftan çekerek yeni güçlerle karşısına çıkıyordu İslâm'ın.

Nasıl Laikti Batı

Laiklik; dini siyasete ve siyaseti de dine müdahale ettirmemek esası üzerine kurulmuştur. Laik devletle kanunların dini esasa göre düzenlenemeyeceği gibi; dini hayatın ve teşkilatın da, siyasetin yani hükûmet kadrosunun içinde yer almaması esas olmuştur Batı'da. Dolayısıyla laik devlet, dini siyasete alet etmemeyi ve siyasetin de dine alet kılınmamasını düstur edinmiştir. Batı'da laiklik böylece, belirli bir anlamı olan yani farklı yorumları bulunmayan bir devlet anlayışı mahiyetindedir. Bu laiklikte din ile siyaset birbirinden ayrılmış olduğu için, birinin ötekine müdahalesi de imkânsız hâle getirilmiştir.

Laik devletlerde dinî hayatı ve ihtiyaçları din otoriteleri düzenler ve cevaplar. Bu hizmetleri gerçekleştirmek için kendilerine mahsus örgüt ve geleneklere tâbidirler. Bu özgürlükleri devletin garantisi altındadır.

Laik devlette devletin dine müdahalesi yoktur ama din bir saldırıya, hakarete uğradığı zaman devlet devreye girerek bunun sorumlularını cezalandırır. Din bir kamu kurumu olduğu için devlet, bu kurumun çalışmalarına kendini yardımcı sayar, önündeki engelleri kaldırmayı görev bilir. Bu sebeple laik devlette dine karşı olan hareketleri devlet göğüslemektedir. Onun için laik devlette her dine karşı tecavüz, kendisini devletin kanunları

karşısında bulur. Düzenlen sorumlu olan devlet, dini düzenin ve onun kurumlarının da bekçisidir.

Bir ülkede din düşmanlığı cezalandırılmıyorsa veya o ülkede bizzat devlet din düşmanlığı ya da istismarcılığı yapıyorsa, o ülke Batı ölçülerine göre laik değildir. Dini eğitim kısmen de olsa engelleniyorsa, ibadethanelerin dokunulmazlığına uyulmuyorsa, dini törelere ve ibadetin geleneğine müdahale ediliyorsa, dini amaçla kurulan müesseselere izin verilmıyorsa, mevcutları kapatılıyorsa, dini yayın ve propagandalar yasaksa o ülkede laiklik yoktur Batı'ya göre. Böyle bir ülkenin adı laik olsa da kendisinin laik sayılması mümkün değildir. Tıpkı adı Cumhuriyet bile olsa o ülkede eğer serbest seçim uygulanmıyorsa o devletin tam ve kâmil anlamda cumhuriyet sayılamayacağı gibi. Eğer fikir hürriyetine yer verilmemişse o ülkenin yönetimine demokrasi denemeyeceği gibi.

Batı'da laisizm demokrasinin kopmaz bir parçası sayılmıştır. Laisizm bilimsel hüviyetine uygun bir biçimde uygulanmadığı ülkeleri Batılı anlayış demokrasiye aykırı sayar. Batıcılık, demokrasiye de laisizme de ters düşmemekle olur.

Batı Laisizmi

Laik devletler, dinî hükümlerle amel etmez. Kanunlarını kendi yapar. Yargı ve icra organları dinin etkisi dışında teşekkül eder.

Laik devlette din, kesinlikle devletin denetimi altında değildir. Dinî kurumlar ve din görevlileri asla devlet memuru ve devletten sorumlu değildirler. Ayrı, bağımsız bir kuruluş olarak çalışırlar; yönetimleri, töreleri kendine aittir. Okulları ve vazifeleri üzerinde bir devlet kontrolü yoktur. Ancak talepleri doğrultusunda devletin kendilerine yardımcı olması söz konusu olabilir. Laik devlette, bağımsız olan kiliseye ve din adamlarına gerekli yardım ve saygıyı devlet, seve seve gösterir. Laik devlette, devlet ve devlet adamları inanmamış olsalar bile, kiliseye karşı bir saygı yarışı içindedirler. Vatandaşlarının moral ihtiyacına cevap veren bir kurum olduğu için kiliseyi desteklemeyi bir devlet görevi gibi yerine getirirler.

Laik devlette dinsizlik bir suç değildir. Her türlü inanış serbestçe yayını, propagandasını yapabilir ama bu propaganda, katıyen diğer inanışları aşığılama biçiminde olamaz. Bu bakımdan Kilise'ye inanmayanlar bile, onu kötüleyemezler. Görevlilerine, inananlarına hakarete bulunamazlar. Yani Kilise'ye hakaret suçtur laik devlette.

Laisizm, devleti Kilise'nin sultanından kurtardığı gibi, Kilise'yi de katiyyen kendi sultanı altına almaya yeltenmez. Devletle din birbirinden öyle ayrılmış, birbirinin alanına girmemeye öyle özen gösterir ki, laik devlette politika yarışında da kimseler dini ve dini duyguları istismara kalkamaz. Batı'da dini siyasete alet etmek gibi bir suç işlendiği görülmemiştir bu yüzden. Din, bir devlet kurumu veya devletin kontrolünde yürüyen, yani devletin icraatına bağımlı bir kurum olmadığı için devleti eline geçirmek isteyen siyasal kuruluşlar veya kişiler, dini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya imkân bulamazlar. Dinî kuruluşlar devlete bağımlı kuruluşlar olmayınca, dinin siyasete alet edilmesi kendiliğinden ortadan kalmıştır laik devlette.

Öyle ya, dinin siyasete alet edilmemesi için iki yol vardır. Biri, doğrudan doğruya dinin bir devlet nizamı olarak kabulü ve bütün sosyal ve siyasal hayatı dini esaslara göre düzenleme –ki bu istismar değil, bir yönetim biçimidir– diğeri ise, dini devletin yönetimi altında tutmamak. Batı, bu ikinci yolu seçmiştir. Onun için ne din, siyaseti alet etmektedir ne de siyaset dini istismara yönelmiştir Batı'da, yani laik devletlerde.

Laisizmin Adımları

Laisizmin toplumumuzu etkilemesi, beyinleri değiştirmesi bir anda olmamıştır. Batı'ya ayak uydurmaya başlamamızla birlikte yavaş yavaş, adım adım bastığı yeri bile bile gelmiştir laisizm.

Batı karşısında apışan, şaşırان Tanzimat aydını, “ne yardan ne serden” geçiyor; hem Batılılaşmayı şart görüyor, hem de manevi değerlerimizin korunmasını istiyordu. İslâm ahlak ve faziletinin savunucusudur Tanzimatçı. Ama bununla birlikte Batılı bir düzen anlayışından yanadır. O, Batı düzenini, Batı uygarlığının özel bir realitesi olarak idrak edemiyordu. Bu düzeni beşeriyetin ulaştığı tabii bir doruk olarak görüyordu. Bizim bu noktaya neden varamadığımızın esefi içerisindeydi.

Tanzimatçıların en muhafazakârları, yani İslâmiyet'e en saygılı olanları bile Batı'nın düzenine hayrandır. Onu, İslâm uygarlığının düzen biçimine aykırı görmemiştir. Hatta Batı uygarlığının, İslâm'dan yararlanılarak geliştirildiği inancındadır. “Avrupalı medeniyeti bizden almıştır.” düşüncesinden kalkarak Batı uygarlığını “Müminin kaybolmuş malı” saymışlardır. Onların ticari alışverişlerindeki doğruluklarından, işlerine yalan dolan karıştırmadıkların bahisler açarak, bütün bu faziletlerin gerçekte İslâm'a ait olduğunu, İslâm'dan alındığını söyleyerek propaganda etmişlerdir.

Bunlar, bizde laik bir toplum oluşturma'nın merhaleleridir hep.

“Batı'nın ilmini, fennini alalım, fakat inancımızdan fedakârlık etmeyelim” zihniyeti, gide gide sevmeye başladığımızın; onun hayatını, insanını idealize ettiğimiz kesinleştiğini ifade eder.

Aydınımız, ilerlemiş olmanın yani “terakki etmenin” ancak Batılılaşma ile mümkün olacağına inanınca “vazgeçemediği yâr” olan İslâm'ı, Batılı olmamızı engellemeyen bir inanç olarak göstermeye kalkmıştır. İşte onların “Din terakkiye mâni değildir.” diye klişe hâline getirdikleri cümle'nin altında bu mana yatar. Yani dinimiz Batılılaşmaya karşı değildir, diyorlardı. İslâm'ın ilmi teşvik ettiğine dair birçok ayetleri, hadisleri hep bu fikirleri ispat yolunda kullanıyorlardı.

Bu İslâm'ı Batılılaşmaya uydurma'nın ta kendisiydi. İslâm'ı savunuyormuş gibi bir görüntü içerisinde, milleti Batı'ya yaklaştırmanın bir eylemiydi bu. Bazı Batılıların ve Batıcıların İslâm'ı toplumumuzun ilerlemesine engel gibi göstermelerini bahane ederek bu yolda yazılara yazıyor, eserler oluşturuyordu Tanzimatçılarımız. Nâmık Kemal'in *Renan Müdafaa'namesi* bu fikrin ve inancın eseridir. Bu kitapta “İslâm'ın terakkiye mâni olmadığı”na İslâm ahlak ve faziletinin övgüsüne dair ne ararsanız bulabilirsiniz.

Ziya Paşa da demiyor muydu ki:

*“İslâm imiş devlete pâ-bendi terakki
Evvel yoğ idi iş bu rivayet yeni çıktı”*

“İslâm ümmetindeniz” ama “Türk milletindeniz” hem de “Garp medeniyetindeniz” düsturu, Tanzimatçılardan sonra gelen düsturdur. Uygarlık olarak Batı'ya geçişimizin, daha doğrusu Batı'nın düzen anlayışıyla yetinmeyerek onun uygarlığını da almanın gerekliliğini ilandır.

Görüldüğü gibi Batıcılık ve onun temel devlet felsefesi olan laisizm öyle birdenbire gelivermedi. Hilafetin kaldırılması, laik bir devlet kurulması yolunda yapılan çalışmalar, daha önceki bu kabil faaliyetlerin geliştirdiği bir alan üzerine gelip oturmuştur. Öyle bir alan geliştirilmişti ki laik bir cumhuriyet kurulması tasarısı, hilafetin İslâm'da olmadığına dair bizzat bazı "din adamları"ndan fetvalar alabilecek "din bilginleri"ne bile sahip olmuştu. Açın eski meclis zabıtlarını da görün nice "müderris" efendilerin, hilafeti İslâm'a aykırı bir müessese sayıp onun bir bid'at olduğuna dair yaptıkları meclis konuşmalarını.

Laik Çizgi

Tanzimatla birlikte düzenli bir ithal konusu hâline gelmiş bulunan laisizm bizde zamanla garip bir biçimde halkı da kuşatmıştır.

Laisizmden etkilenmemiş, düşüncesinin bir yanını olsun laikliğin eline kaptırmamış az insan kalmıştır yani.

Dini değerlere bağlı bir aile ortamında yetişmiş nice insanlara rastlarsınız ki, durumlarını bir eksiklik gibi görürler ve normal saydıkları insanlar gibi olamadıklarına duydukları esefi, âdeta af dileyen şu mazeret cümlesiyle dile getirirler:

—Bizim ailemiz biraz mutaassıptır da!

Müslümanlığı, onu yaşamayı bir taassup olarak kabul etmişlerdir; bir tutuculuk, gericilik gibi görürler dini hayatı.

Bu cins insanların çoğu aslında dine karşı değildirler. Arada sırada bazı ibadetleri yaptıkları da görülür. İslâm'ın güzelliği büyüklüğü anlatıldığında içlerinin sevinçle dolduğuna şahit de olabilirsiniz. Hatta bu tür anlatmalara kendilerinin de katıldığı, bildiklerince örnek verdikleri de olur. Ama hemen hemen hepsinde toplumun, kendileri gibi düşünmediği kanaati vardır. Bu sebeple kendilerini topluma, çevreye uydurmakla görevli

görürler. Farklı düşünce ve yaşayışları yüzünden çevrenin kendilerini kınayacağından çekinirler. Çekingen, oldukça iyi niyetli insanlardır bunlar genellikle ve dini bir muhit buldukları zaman hem sevindiklerine, hem de dinin emirlerini gereği gibi yerine getiremedikleri için kendilerini suçlayıp, eksiklendiklerine şahit olursunuz. Fakat dinle diyanetle ilgisi olmayan bir çevre içinde, o çevreye kendini sevdirmeyi, bir aykırılık üzere olmadıklarını de göstermek, ispatlamak isterler. Oruç tutarlar mesela, fakat bu oruçlarını hem saklarlar, hem de en yakınlarının bile tutmaması karşısında bir itirazları olmaz. Yani belli belirsiz bir aşağılık duygusu içindedirler.

Daha başka özellikleri de vardır bunların. Kendilerine biri ilgi gösterirse, yani biraz din iman konusunda alaka izhar edince, bayağı hoşlarına gider. Karşısındakinin bu alakası hürmetine ondaki birçok yanlışlara, dine yaklaşım çarpıklıklarına bile müsamaha gösterirler. Ondaki “doğru”larla teselli olarak “eğri”lere göz yumarlar.

“Din vicdani bir keyfiyettir”, “Din ayrı, dünya işleri ayrı”, “Kimse inancı dolayısıyla kınanamaz” ifadeleri ve bu ifadelere bindirilen yorum biçimleri birçok insanı, yukarıda anlatılan çerçeveye uygun insan tipleri hâline getirmiştir. Bir nice daha davranışları vardır bunların ve benzerlerinin. Mesela kendisinin başı örtülüdür ama kızının örtmesine asla razı olmaz. Çevrede kızının gariptenmesinden, eziklik duymasından çekinir. Sanki kendisi bir kere düşmüş de, kızı da düşmesin gibi. Nice baba vardır, senede birkaç hatim indirir, ama oğluna Kur’an belletmemiştir. Oğlunun da, gelininin de oruç tutmamasına ses çıkarmaz. Torununa konan saçma sapan isimlerden rahatsız olduğunu hissettirmez. “Zaman böyle”, “Ne gelir elden zamane” diye mırıldanır kendi kendine.

İslâm toplumlarına özgü bu çok garip ve acayip insan manzaraları, “Böyle olur bizde konser dediğin” nüktesine davetiye çıkartır.

“Emri yaşayan, yasaklardan kaçınan” örnek ve davetçi bir toplum çekirdeği, bir cemaat oluşmadığı ve birçok konu gibi Laisizmi de gerçek içeriğiyle anlayıp kabul ettirmediği sürece, bu “ne kuş ne deve” olan laik çizgi kalınlaşarak gideceğe benzer.

İkinci Bölüm Teknik ve Uygarlık

İki Ayrı Uygarlık

Bazı düşünürler Batı uygarlığını, İslâm uygarlığıyla izaha çalışırlar. Bunlardan kimisi, özellikle Endülüs ve Sicilya'daki İslâm medreselerinin önemli rolü üzerinde durarak, buralarda birçok Batılı öğrencilerin de okuduğunu söz konusu ederek, âdeta Batı uygarlığının tamamen İslâm'dan kaynaklandığını ileriye sürerler. Bu görüş Rönesans'ı, İslâm uygarlığının bir uzantısı saymaktadır. Bu düşünceye göre Batı, uygarlığı bizden alarak onu işlemiş, geliştirmiş, bugünkü seviyeye ulaştırmıştır. Dolayısıyla Batı uygarlığı, özü bakımından İslâm'a aittir. Şimdi biz onu alırsak, kendi kaybettiğimize, kendi malımıza kavuşmuş oluruz, diye düşünürler.

Tanzimat, Meşrutiyet ve hatta daha sonraki dönemlerimizin birçok fikir ve sanat adamları bu görüş içindedirler. Bunlar Batı uygarlığını büyük ve erişilmesi gerekli bir vakıa olarak kabul etmiş kişilerdir. Batı'ya açılmamızda zaruret görürler. Vaktiyle bizden alındığı gibi, onlardan da alınması gerektiğini ileri sürerler uygarlığın. Fakat bu transfer esnasında bir şeye dikkat etmemizin gereğini savunurlar; “Örfümüzü ahlakımızı ve dinimizi koruyalım” derler.

Şimdi bu anlayışın yanılığı üzerinde duralım. Bilindiği gibi Batı uygarlığının yeni teşekkülü olan Rönesans, aslında Batı'nın ken-

di tarihî uygarlık temellerine bir dönüş hareketiydi. Antik Yunan düşüncesini yeni baştan gündeme alma olayıydı. Ayrıca Roma hukuk ve nizamını tekrar canlandırma ve yorumlama hareketiydi. Ve nihayet, gerçeğinden saptırılmış olduğu kabul edilen Hıristiyan inancını, özellikle duyarlığını yeniden düzenleme faaliyetiydi. Bütün bunlarla birlikte Hıristiyan imparatorluğunun denetiminde olan Avrupadaki feodal düzeni, gelişen burjuvaziye arkalarına alarak ulusal bir düzen anlayışıyla değiştirmektir.

Şimdi soralım: Bütün bunların hangisinde, İslâm uygarlığını temel yapma gibi bir öz mevcuttur?

Rönesans'ın, İslâm'la ilgili yanı bir uygarlık ortaklığı şeklinde değil, bir düşmanlık biçimindedir. Yani sadece şudur: Kutsal Kilise İmparatorluğunun, yürüttüğü bütün Haçlı Seferlerine rağmen, İslâm dünyasına karşı hiçbir başarı kazanamamış olması üzerine, İslâm'la başa çıkmak adına sevk ve idareyi Kilise'den alarak yeni ulusal güçlere vermesi ve bu noktaya varabilmek için ise kendisini tarihî kaynaklarıyla donatmak ihtiyacını duyması.

Yani Batılı, tam bir Batılı olmanın bilincine Rönesans'la ermeye başlamıştır. İslâm uygarlığına aykırı ve düşman olmanın yeni düzenlemesi Rönesans'la yürürlüğe girmiştir. Önceki düşmanlıklar özellikle Haçlı Seferleri, Hıristiyan dünyasının Müslümanları tanımaya geniş ölçüde fırsat vermiş; bu fırsat, İslâm'a düşmanlığı daha da çoğaltmış, bu arada da İslâm dünyasını alt etmenin ancak yeni bir uygarlıkla mümkün olacağı fikrinin doğmasına sebebiyet vermişti. Yani Avrupa'nın İslâm'a aykırı bir uygarlık geliştirmesinin zeminini oluşturmuştu sadece. Asıl büyük düşmanlık sonradan Rönesans'la gelecektir.

Kısacası Batı uygarlığı ile İslâm uygarlığı birbirinden farklı, hatta aykırı iki dünyayı belirler.

Ayrı Bir Uygarlık

Nasıl ki İslâm uygarlığının temelinde Yunan düşüncesi yoksa Batı uygarlığında da öylece İslâm yoktur. Nasıl ki birçok uygarlıkta bir başka uygarlığı andıran bazı görüntüler bulunabilirse, ancak öylece İslâm uygarlığıyla Batı uygarlığı arasında bir yakınlık söz konusu olabilir. Bu görüntü, ya da yakınlık kesinlikle bir eşitlik, benzerlik anlamında değildir. Nasıl ki sırf ayakları var diye bir kertenkele ile bir güvercin aynı cins yaratıklar değilse; her uzuv, her varlığın hilkatine göre teşekkür etmişse, uygarlıklardaki birbirini andıran hususlar da yekdiğerinin aynısı değildir.

Uygarlıklardaki birbirini andıran özellikler insanın fitratındaki ayniyetle ilgilidir. Ama bu fitri ayniyet, uygarlıkların farklı gelişme ortamı bulmasını önleyemiyor. Çünkü toplumların tarihi, sosyal ve kültürel kaderleri fitrata tâbi bir çizgi içinde gelişmiyor; beşerî müdahalelerin, ilahî özü çarpıttığına ve ona aykırı gelenek kurduğuna da şahit oluyoruz. Bu bakımdan uygarlıklar farklı olarak oluşmaktadırlar.

Bütün insanların İslâm fitratı üzere doğduğu hâlde, aile çevresinden başlayarak, içinde bulunduğu topluma kadar geniş bir çevre, onun farklı bir insan, yani farklı bir uygarlığın üyesi olarak yetiştirmesini sağlıyor.

Kişinin yetiştiği, kendisini bir üyesi olarak bulduğu toplumun uygarlığı ise, ya İslâm gibi tamamen ilahî bir kaynağa, yani vah-ye bağlı bir uygarlık olmakta veya asıl ağırlığını insan zekâsının yoğurduğu ve tamamen ilahî özden yoksun, doğrudan doğruya insanın zihni ve ruhî spekülasyonunun ortaya koyduğu dalalete bağlı bir uygarlık olmaktadır. Çoktanrıci, putperest inançlardan kaynaklanan uygarlıklar bu türdendir. İnsanoğlu bu iki uygarlıktan birine bağlı bir toplum içinde gözünü açmaktadır. Yani ya ilahî veya yarı ilahî yahut da tam bâtil bir inanç ve inançlara bağlı olarak gelişmiş bulunan bir uygarlık ortamında doğa gelmiştir.

Bu bakımdan her uygarlığı ayrı bir bütün saymak durumundayız. Bu cümleden olarak Batı uygarlığını, İslâm etkisinde, ondan yararlanarak kurulmuş bir uygarlık gibi göremeyiz. Bunun gibi, İslâm uygarlığı da kesinlikle Antik Yunan düşüncesinden yararlanarak gelişmemiştir.

Gerçi birçok İslâm düşünüründe Antik Yunan düşüncesine yönelme, onları yorumlama, İslâm düşüncesiyle bunlar arasında bir dengelemeye gitme çabası görülmemiş değildir. Hatta bu düşünürler Antik Yunan felsefesinin unutulmamasını, onun Batı'ya geçmesini ve Rönesans'ı hazırlamasını sağlayan kişiler olmuşlardır. Bunlardan bazılarının kendilerince bir İslâm felsefesi kurmaya çalıştıkları da bilinmektedir. Ne var ki bütün bu çabaları İslâm uygarlığının verileri arasında göremeyiz.

İslâm uygarlığının gelişmesini, yayılmasını sağlayanlar, kendini putçu Yunan düşüncesine kaptıran felsefe adamları değil; Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalarak yorumlar getiren bilginlerdir. Bunların çalışmalarına "felsefe" değil "hikmet" diyoruz.

Değil yalnız Eski Yunan düşüncesinin çizgisi içinde düşünen, fikir imal eden düşünürler, eski İran inançlarıyla İslâm arasında bazı unsurlar yakalayarak yeni bir terkibe giden fikirçilerin

ürettikleri görüşleri de aynı şekilde İslâm uygarlığının dışında mütalaa etmek zorundayız. Ehl-i sünnet itikadının ötesinde kalan her türlü telifi, İslâm'ın, onun uygarlığının ürünleri olarak sayamayız. Çünkü İslâm kendisinin dışındaki hiçbir düşünce sistemine muhtaç olmayan büyük ve eksiksiz bir ilâhi nizamdır. Uygarlığının bütün kaynağı da bizzat bu nizamdır.

Batı ve İnsana Uzak Olan

Batılı çağdaş insan, arızalanan arabası için üzüldüğü kadar başka ulustan on binlerce insanın açlıktan veya savaştan ölmesine üzülmemektedir. Arabası benzinsiz kalmaktansa, binlerce Müslüman ölsün daha iyi, onun için. Bir gün elektriği kesilmektense; iki Afrikalı ülke savaşa tutuşsun, binlerce Asyalı sel felaketine uğrasın, açlıktan kıvransın.

Tüm beşerî hasletlerini dumura uğratmıştır Batılı insan, kendi dışındakiler hakkında.

Teker teker her biri ele alındığı zaman onların da birer insan olduğunu; acıma, üzülmeye duygularının bulunduğunu görebilirsiniz. Acı çeken biri için üzüldüklerine şahit olabilirsiniz.

Ama bir cemiyet olarak onları ele alıp tanımaya yönelirseniz, kesinlikle görürsünüz ki Batılı insan, şair Ahmet Haşim'in tespitiyle “insana en yakın bir hayvan” türü gibidir.

Neden mi?

Çünkü Batılı insan, kendini çok hızlı biçimde yönlendiren ve denetleyen kurumların etki alanı içindedir. Bu alanın dışına çıkması imkânsızdır.

Çağdaş Batı uygarlığı ve onun tabii bir uzantısı olan teknik, belli mihrakların elinde olduğu hâlde, en başta kendi toplumunu kendi kamuoyu yapmak yolunda müthiş bir çark geliştirmiştir. Bu uygarlık ve teknik önce kendi toplumundan onay almak ihtiyacıyla, kendi toplumuna karşı yoğun bir beyin yıkama eylemi içindedir. Ve öncelikle kendi toplumunu robotlaştırmıştır.

Batı uygarlığı ve tekniği, öteki ulusları sömürmek, çökertmek, yıldırım suretiyle saltanatını devam ettiriyor.

Bu saltanatın devamı için bir onaycı kamuoyuna muhtaçtır Batı.

Bu onaycı kamuoyunun en başta, Batılı toplumlar olması gerekiyor.

Bu yüzdendir Batılı insanın insani duygulardan, değerlerden soyutlandırılması.

Bir Batı insanı, bir açlıktan ölme olayına tanık olursa elbette üzülür, ama; aynı Batılı insan, kendi ülkesinin 200 milyar dolarlık silahlanma bütçesi yapmasını içten bir sevinçle karşılar.

Çünkü böyle bir sevinç duyması için gerekli resmî ve özel tedbirlerin hepsini almıştır ülkesi, ülkesinin yöneticileri, uygarlığının ve tekniğinin temsilcileri.

Aynı güçler şartlamıştır kendini, benzin bulamadığı takdirde, kendisini benzinsiz bırakan bir dış ülkeye karşı nefret duymaya.

Bu Batılı insan, harpten ve açlıktan kırılan ulusları, onların ilkel oluşlarıyla izah etmeye şartlandırılmıştır.

Bu insan sömürmeyi bir sömürme olarak değil, o ülkelere bir uygarlık taşıma, onları ilkellikten kurtarma girişimi olarak tanır. Ve buna karşı çıkan uluslara müthiş bir öfke duyar. Onları cezalandırmayı, bir insanlık görevi sayar.

Çünkü uygarlığıyla, tekniğiyle insanını özdeşleştirmiştir Batı'yı elinde tutan güçler.

Eşya Uygarlığı

Batı'daki uygarlık hareketi, Kilise'nin yenilgiye uğratılması şartıyla yola çıkar.

Mevcut dini hayatın insan zihnini dondurduğu, hurafelerle oyaladığı, velhasıl din adına insanlığı sömürdüğü gerçekliğini esasa alan Rönesans düşünürleri, aslında Katolik Kilise'nin şahsında din olgusuna karşı baş kaldırmışlardı. Fakat bu savaşı kazanmak için, düşüncelerini açık bir din düşmanlığı görüntüsünde değil; dini yanlış yorumlardan ve eklentilerden kurtarmak, “akıl dışı unsurlardan ayıklamak” şeklinde belirtiyorlardı. Toplumun dine olan bağlılığını ve ihtiyacını çok iyi bildiklerinden; kendi fikirlerini de mutlaka dini bir hüviyet içinde sunuyorlardı. Nitekim Kilise'yi protesto eden hareketler zamanla kendilerini, birer ayrı mezhep olarak düzenlemek ve donatmak yolunu seçtiler. Ancak bir örgüte bağlayarak mücadele edecek olurlarsa, başarı sağlayacaklarını görüyorlardı. Protestan ve Anglikan kiliselerinin kurulması ve yayılması protestocu görüşlerin ancak bir dini mezhep hâline getirilmesiyle etkili olabileceği gerçeğine dayanır.

Protestocular, Katolik doğmalarını akılcı bir anlayışla irdeliyorlardı. Kimi bir mezhep şeklinde örgütlenen kimi de bir tarikat veya fikir akımı olarak beliren bu protestocu görüşler, inancı aklın kontrolüne vermek noktasında buluşuyorlardı. Onlara göre

akla aykırı olan her hangi bir dini hüküm, dinde olamazdı; bunlar (bid'atti) sonradan eklenmiş unsurlardı, bu yüzden ayıklanması dinden çıkarılması gerekirdi.

İtalya'da bu anlayışı Laelius Socinus (1525-1562) bir tarikat olarak geliştirdi.

Rönesans'ın sonlarına doğru bu rasyonalist görüşler, mevcut dinlerin hiçbirine bağlanmayan, tamamen müstakil bir din akımı şeklinde ortaya çıkar. Temelini antik çağlardaki Stoa felsefesine dayandıran bu "akıl dini" veya "doğal din" anlayışı; vahyi inkar ederek, dine aklın bir ürünü gözüyle bakar. Fransız düşünürü Jean Bodin (1530- 1597) ile İngiliz Herbert Of Cherbury (1581-1648) bu akımı, yeni bir itikat nizamı hâline getirdiler.

Bunlara göre, dinin özünde "tabiiik" vardır, "akıl" vardır. Bu bakımdan vahiy olarak gösterilen hükümler, akla boyun eğmelidirler. Akılla yorumlanmalıdır dinler. Akla uygun düşmeyen hükümlerse, din dışı, safsatalardır.

Bunlar, bütün dinlerin özündeki mevcut unsurları şöylece sıralarlar: Bir tek Tanrı vardır, bu Tanrıya tapınmalıdır, suçlar ve günahlar bu dünyada cezalandırılmamalıdır; ceza olarak pişmanlık beyanı yeterlidir, cezalandırmayı öbür dünyaya bırakmalı.

Akılçılar, hangi din olursa olsun, ona inanılacağını, ancak o dinlerde sıraladıkları bu unsurlara ters düşen hususlar olmaması gerektiğini ileriye sürerler.

Akla itibar etmek, Rönesans'ın geliştirdiği kavgasını verdiği bir akımdır. Ferdin gelişmesini bu denli bağımsız bir hayat tarzının yaygınlaşmasında görmüşlerdir. Ortaçağ Kilisesinin ferdi yok sayan geleneği, akılçıların ferdi önemseyen, aileye ve devlete bağımsızlık biçen bu akımı karşısında yenilgiye uğrarken, Batı'da baş gösteren canlılık yeni bir uygarlık biçiminin de temellerini

atıyordu. Artık Batı uygarlığı, yalnızca aklın rehberliğinde yol alacaktı. Dinse onu reddetmeyenlerin bile nezdinde; sadece inanmak isteyen insanların ruhunu okşayan, birkaç cümleye hapsedilmiş, sınırlandırılmış ve çok basite indirgenmiş bir anlayış mevzuu olarak kalacak; kesinlikle kişisel özgürlüğe, devlete, hukuka müdahale etmeyecekti.

Bu anlayışın maya tutmasıyla şekillendi yeni Batı uygarlığı. Akılla anlaşılan, yorumlanan, geliştirilen bir eşya uygarlığı doğdu. Kilise babalarının elinde zaten ilahî bir din olmaktan çıkmış bulunan Hıristiyanlığın bu kere de tamamen saf dışı bırakılması esası üzerine yani yeni bir laisizm üzerine bina edildi bu uygarlık.

Akıl Uygarlığı

Batı uygarlığı insan aklının, vahye baş kaldırmasıdır. İnsanlık tarihi, vahyin uygarlığıyla, vahye asi insan dehasının mücadele tarihidir. İlahî inanç düşmanlığı, kendine akli yani insanın şeytani dehasını rehber edinmiştir.

İnanç uygarlığının işçileri olan insanlar kendilerine rehber olarak vahyi seçmişlerken ve rahmanî dehalarını vahyin hikmeti üzerine teksif etmişlerken; vahye karşı çıkanlar, insan zekâsının buluş ve bildirilerine bel bağlamışlardır.

Akla güvenmek ve inanmak küfür uygarlığının temel ilkesidir. İnanç, yani vahyin uygarlığında; akla verilen yer, vahyin getirdiği denge, disiplin ve metod içerisindedir. Bu aslında akli bir sınırlama, engelleme değil; aksine aklın bütün melekelerini yanlışla düşmeden seferber etmek ve üretken kılmaktır.

Vahyin kontrolünden mahrum olan aklın, insancıl değil, bencil olacağı tabiidir. Nemrut ve Ebu Cehil, inanç uygarlığına karşı, bencil akım simgeleridir. İnanca teslim olmayan akıl, ne kadar üstün olursa olsun, bâtıla hizmetten başka bir şeye yaramaz. Üstünlüğü ölçüsünde tehlikesi de çoğalır.

Akılda, bilgide ve şecaatte devrinin en ileride gelenlerinden ve "...iki Ömer'den biri" olduğu hâlde İslâm'ın böyle birini Ebu Ce-

hil (cehlin babası) olarak adlandırması, aklın tek başına kalınca, insanlık için nasıl zararlı olacağını ve tehlikeler üreteceğini gösteren bir örnektir, ölçüdür.

İnsan aklı için yanılığa düşmek olağandır. Mü'min bir aklın düştüğü yanılığında bile bir "rahmet" vardır insanlar için. Oysa inanmamış aklın yanılığa düşmediği noktada bile, bir felaket gizlidir. Çünkü böyle bir aklın yanılığa düşmediği hususlar, akla olan inancı ve güvenci çoğaltan ve küfrün alanını genişleten, onun cazibesini artıran ve uygarlığını genişleten hususlardır. Aslında inanca dayalı olmayan aklın, yanılığa düşmediği hususlar tesadüfidir, arizidir; çünkü yanılığ, çelişme, insana ve insan aklına ait hususlardır. Yanılmayan, çelişmeyen Allah'tır, O'nun nizamıdır ve O'nun yarattığı tabiattır. "Allah her şeyi hakkıyla bilendir." İlmi bütün evreni kuşatan O'dur.

Batı uygarlığı kendisine temel olarak aklı almıştır. Hiçbir mistik, ilahî unsura yer vermemiştir. Batı uygarlığının üç sacayağından eski Yunan düşüncesi ve Roma hukuku insan aklının var ettiği müesseselerdir. Üçüncü ayağı olan Hıristiyan duyarlığı ise, onda âdeta bir lüks görüntüsündedir. Kaldı ki, Hıristiyanlık bile, Batı'nın akli müdahalesine uğramış; ilahî temelinden saptırılarak "laik" ve "devletsiz" bir hüviyete büründürülmüş; inançsız aklın kontrolünde olan "vicdani bir keyfiyet" olarak çerçevesizleştirilmiştir. "Allah indinde din, yalnız İslâm" olduğu için Batı uygarlığındaki bu basit ve akılcı dini çizgiyi "lâdini" saymak gerekir.

Batı uygarlığı, dine başkaldıran insan düşüncesinin, binlerce yıllık tecrübe ve geleneğini örgütleyen, bu örgüt içerisinde, kendi bünyesindeki çelişmeleri asgari hadde indirme kabiliyetini ve çabasını göstererek, beşeriyetten tasdik ve güven devşiren bir küfür nizamıdır.

İlahî mistik kaygıların ötesinde eşya ve olay ilişkisindeki varsayım ve deneylere dayalı olarak gelişen Batı uygarlığı, olay ve eşya vakiasına yaklaşımında, beşerî bir gerçek olan ruh olgusunu hesaplarının dışında tuttuğu için, neticede insan aklının keşfi olan eşyaya da yenik düşmüştür. Eşya, putu olmuştur bu uygarlığın, insan ise kölesi. Oysa Allah “Bütün kâinatı insanın hizmeti ve yararlanması için yaratmıştır” ve insanı ise “eşya ve hadiseleri zapt ve teshir etmesi için kendine halife olarak” halk etmiştir. Ruh ve cisim, mânâ ve eşya ilişkisi şüphesiz, Allah nizamına bağlı olarak kurulmuş olan İslâm uygarlığında en ideal ve en “aklı” bir hüviyet kazanmıştır.

Yanılmayan, dosdoğru olan vahiydir ve vahiy uygarlığıdır.

Çağdaşlaşma Batılılaşma Değildir

Şimdilerde “çağdaşlaşma” sözü, hangi anlamda kullanılıyor?
Batılılaşma anlamında mı kullanılmakta?

Batı uygarlığını benimsemiş olanlar, toplumu da Batıcı yapmak isteyenler bu uygarlığı “çağdaş” görmüşlerdir, öyle ilan etmişlerdir.

Oysa “çağdaş uygarlık” sözü “çağdışı uygarlık” sözü gibi anlamsızdır, uydurmadır, bir art düşünceye dayanmaktadır.

Bir “yaşayan uygarlık” vardır, bir de yaşamayan uygarlık vardır. Yani “eski uygarlık”, “antik uygarlık” vardır. Mesela eski Mısır uygarlığı, eski Çin uygarlığı bugün için antik uygarlıklardandır. Doğrudan doğruya eski uygarlıktır yaşanmadığı için. Eğer bu uygarlıklar, günümüzde de var olsaydı, devam etseydi, hatta hiç değişmeden eski zamanlarındaki hüviyetiyle bile sürüp gitseydi, yaşanılsaydı bu çağda, “çağdışı” mı diyecektik, buna da, olmaz öyle şey. Ne ki yaşanıyor bu çağda, yani realitede vardır, o çağdaştır artık.

Onun için çağımızda var olan bütün uygarlıklar, fiilen çağımızda cemaatleri olan uygarlıklar, biz kabul etsek de etmesek de birer “çağdaş” uygarlıktırlar.

Hal böyle olunca, “çağdaş uygarlık” denildiğinde, bundan “Batı uygarlığı” anlamak yanlıştır. Çağ içinde var olan, hayatiyetini koruyan hangi uygarlık olursa olsun “çağdaştır” çünkü.

İslâm uygarlığının düşmanları, yani Batıcılar, çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile eş anlamda kullanarak, zihinleri teşevvüşe verdiler. Bütün davaları İslâm düzenini yürürlükten kaldırmaktı onların. Çünkü bir düzenin ortadan kaldırılması o düzenin dayandığı uygarlığın donmasına, gelişmemesine, giderek eskimesine yani “çağdışı” kalmasına sebep olacaktır. Uygarlığı geliştiren düzenlerdir. Sosyal ve siyasal kurumlardır.

Bazılarına göre “Çağdaş”lıktan kasıt ise İslâm’dır.

Aslında çağımızda iki büyük uygarlık vardır biri İslâm diğeri Batı uygarlığıdır. İslâm uygarlığının bütün unsurları İslâm toplumu içinde vardır, diridir, yaşanmaktadır. Bir kültür ve yaşama biçimi olarak hayatiyetini sürdürmektedir. Ama devletten yoksundur. Batı uygarlığı ise örgüttür ve dış görünüşü bakımından bazı aykırılıkları var gibi görünürse de yeryüzünün bütün kıtalarında çok sayıda devlete maliktir. Batı uygarlığı hele özellikle geliştirdiği teknikten de yararlanarak kendini çağdaş uygarlığın tek temsilcisi olarak ileriye sürmüştür.

Kendini çağdaş, dışındakileri çağ dışı göstermek Batı uygarlığının bir aldatmacasıdır. Diğer uygarlıkları çağdan uzaklaştırmanın yolunu böyle bulmuştur Batı...

Batıcılar ise bu fikre, bu inanişaya bağlanmış olanlardır. Yani çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile kaim görmüşlerdir.

Onlar Bir Bütün, Biz Bir Bütün

İslâm uygarlığı, hariç; bugün yeryüzünde bulunan bütün uygarlıklar, uygarlık kalıntıları ve kültürler birbiriyle pekâlâ anlaşılabilirler. Kendi aralarında çatışmaları için aslında hiçbir sebep yoktur. Çünkü hiçbiri de bütünüyle farklı bir öz taşıyor. Yekdiğerine karşı en uzak gibi görülen özellikleri bile, bir temel farklılık hüviyetinde değildir.

Farklılıklarının sebebi, ayrı coğrafya parçaları üzerinde şekil bulmaları, değişik tabiat şartlarında gelişmeleri, özel birer tarihî maceraya sahip olmaları ve aynı dili konuşmamalarının yanında, farklı bir inanış şubesi oluşturmuş bulunmalarıyla ilgilidir.

Kültürlerin de, uygarlıkların da oluşması için din, daima bir temel öge olmuştur. İslâm'dan gayrı bütün inanışlarsa, ya tamamen insanlar tarafından uydurulmuş veyahut da başlangıçta ilahî olduğu hâlde sonradan saptırılmıştır.

Bu sebeple bu inanışlar birer beşerî dalalet olmak bakımından birbirleriyle bir öz yakınlığı belirtirler. Onun için bu inanışlardan kaynaklanan uygarlıklar, öyle zannedildiği gibi birbirine aykırı uygarlıklar değildirler. Hepsinin dayandığı, insanoğlunun zihni ve ruhî spekülasyonudur. Bu spekülasyonun çeşitli zamanlarda ve farklı alanlarda değişik görüntülü ürünler vermiş

olsa bile, temel endişe bakımından birbirine çok yakın yahut da zıddıyla birbirini andıran; zıddının varlığı yüzünden kendisi de kaim olan ürünlerdir. Hepsi ancak beşerî bir yeteneğin muayyen sınırları içinde mevcut ve mahkûmdurlar.

Yeryüzü insanlarını iki ana topluluk olarak, müslümanlar ve müslüman olmayanlar diye ayırdığımız gibi; uygarlıkları da bugün “İslâmî” ve “İslâm dışı” uygarlık diye ayırmak durumundayız.

İslâm dışı uygarlığın ne kadar farklı kılıklı tezahürleri olursa olsun, ne kadar farklı siyasi mezhepleri bulunursa bulunsun, ne kadar farklı ekonomik doktrinleri görülürse görülsün, bunlar asla köklü farklılıklar ifade etmezler.

Bunların aralarında vuku bulan bazı anlaşmazlıklar ise, küçük tercih farkları ve küçük menfaat kavgalarıyla ilgilidir. (Nitekim geçmişte İslâm toplumunda rastlanan bazı anlaşmazlıklar ve hatta birçok savaşlar da bu mahiyetteydi. Yani farklı uygarlık ve kültür anlayışlarından çıkmamıştı. Ya değişik siyasi içtihatlardan ya da aile veya saltanat kavgalarından kaynaklanmıştı.) Her ikisinin de, yani eski İslâm toplumlarıyla, eski ve şimdiki Batı toplumları arasındaki çatışmalar, ne kadar kanlı olursa olsun, bir ailenin kendi üyeleri arasındaki çatışmalar mahiyetindedir; uygarlık farkının yönlendirdiği, köklü ve sürekli bir çatışma değildir.

İslâm dışı uygarlıkların ve onların toplumlarının ortak düşmanı, her zaman için İslâm toplumu ve uygarlığı olmuştur.

Onlar zamanla birbirine istihale edebilirler. Bugün uygun buldukları bir siyasi veya iktisadi sistemi, şimdi kavgalı oldukları bir başka üyelerinin sistemiyle, yarın pekâlâ değiştirebilirler. Bu değişme için hiçbir engelleyici sabit tutumları yoktur. Mesela şimdi liberal, yarın komünist, öbür gün ise faşist olabilmeleri olağandır.

Fakat her hâlükârda İslâm'a düşmandırlar. Onların bir siyasi ya da ekonomik doktrinden ötekine geçişleri için bir mâni bulunmadığı gibi, İslâm'a düşmanlıklarının dozajını da değiştirmez. Onlar için bu geçişler, bir konağın öteki odalarına geçmek gibidir. Değişik odalara geçmeleri, menfaatlerine daha uygun düşeceği beklentileriyle ilgilidir ama daha çok o odadan İslâm'ı daha iyi vurabilecekleri, İslâm'dan daha kolaylıkla intikam alabilecekleri ve daha rahatlıkla sömürebilecekleri beklentilerine dayanır.

Teknik ve Uygarlık

Teknikle uygarlık arasında bir bağ vardır.

Her uygarlık, tekniğini de kendi özüne uygun biçimde geliştirmiştir.

Bugün Batı'nın ulaştığı teknik durum, onun uygarlık anlayışının maddeye yansımış hâlimden başka bir şey değildir. Her uygarlık bir ayrı dünya görüşünü, hayat biçimini ihtiva ettiğinden; farklı sosyal kanunlara bağlı olduğundan ve farklı insanlar oluşturduğundan; eşyaya bakışı, onu çözümlemesi ve yorumlaması da farklı olacak, yani farklı bir teknik de geliştirecektir. Tekniğe, uygarlığın bir uzantısı olarak bakmak lazımdır.

Tekniğin eşyaya dönüştürülürken kullanılma biçimi, uygarlık anlayışıyla tamamen özdeştir. Teknik, uygarlığın hayat ve insan anlayışına cevap verecek nitelikte gelişmiştir. Batı tekniği de Batı insanının çağdaş ihtiyacını karşılayacak bir yönde gelişme kaydetmiştir. Bu bakımdan Batı'nın bugünkü tekniğini, dünya insanının ve uygarlıklarının bir çağdaş uzantısı olarak değil, doğrudan doğruya, Batı uygarlığının bir çağdaş aşaması olarak saymak durumundayız. Nasıl ki dünya uygarlığını, bir Batı uygarlığı olarak saymak doğru değilse, Batı tekniğini dünya tekniği olarak kabul etmek de doğru değildir.

Uygarlıklar zaman içinde oluşur, gelişir. Tarihe karışmış uygarlıklar vardır. Eski Mısır, Çin, Mezopotamya uygarlıkları bugün için bir arkaik uygarlıklardır.

Duraklayan uygarlıklar vardır. Bu duraklamanın üzerinden yüzyıllar geçerse, zamanla o uygarlık da arkaik olur.

İslâm uygarlığı, Osmanlı Devleti'nin gerilediği dönemlerden beridir, yani 250 seneyi aşan bir süreden beridir, duraklama dönemini yaşamaktadır. Ama İslâm uygarlığı, vahye dayalı bir uygarlık olduğundan ve bu vahiy gerçeği hiçbir değişmeye ve sapmaya uğramadığından, onun bu duraklaması, üzerinde arkaik olmaya müsait hiçbir tohum taşımamaktadır. Yani İslâm uygarlığının duraklaması ne kadar uzun sürerse sürsün, arkaik olması, tarihe karışması imkânsızdır. Onun duraklaması kendisini müesseselerinden ayrı düşürmüştür ama İslâm toplumunun halkı katındaki yaşanırılığını, etkinliğini önleyememiştir. Bir inanç manzumesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Onun müesseselerden ve devletten uzak düşmesi, vahye dayalı olduğu için, yani dinden kaynaklandığı için, inanç ve amel egemenliğini sürdürdüğü için, arkaik olmasına –akıl plânında da– izin vermemiştir.

Fikir, sanat ve fen alanında büyük insanların artık yetiştirilemediği ve aydın ortalamasının belli bir seviyeyi tutturamaz oluşu, ülke yöneticilerinin ve aydınların, başka bir uygarlığın cazibesine kapılması, İslâm uygarlığını, ulaştığı muayyen bir noktada bırakmış, özellikle teknik alanda yeni hamleler yapılması da duraklama devrine girmiştir. Aslında bu, İslâm uygarlığını duyan ve yaşayan, o uygarlık nizamı içinde fikir, sanat ve teknik imal eden adamların yetişmemesi, İslâm uygarlığının durakladığı intibasını vermiştir. Yani duraklamaya giren insanlardır. Uygarlıklar temsilini insanlarda buldukları için, bu duraklama da İslâm uygarlığının duraklaması sanılmıştır.

Gerçek Şu ki, İslâm uygarlığına bağlı olarak teknik hamlelerden de kesilmiş olmamız, âdetâ bize İslâm uygarlığına mahsus bir ayrı tekniğin olabileceğini de unutturmuş gibidir. Bu yüzden bugünkü Batı tekniğini, kendi uygarlığımıza uygun bir teknik olup olmadığı konusunda her hangi bir yargılamaya koyulmadan, kendimiz için de uygun bir teknik olarak görmekteyiz. Hatta bu tekniği aynıyla almanın gereğine inanmaktayız. Alınmadığı takdirde çağın gerisinde kalacağımızı sanıyoruz.

Hangi Yol

Sanayi kendine mahsus bir toplum oluşturur, o toplumsa tabii olarak ulusal temellerden kopacak ve tekniğin gerektirdiği âdeta evrensel bir toplum olarak belirecektir. Her ülkenin insanını aynı şartlar kuşatacağı için, birbirine benzer toplumlar oluşacak ve dolayısıyla eşyanın tabiatında var olan ahlak, yani maddenin ahlakı, dinî hayatı, mistik kaygıları ezecektir. Çağdaş Batı tekniğinin girdiği her ülkede, insanlar bu tekniğin işlevine uygun olarak değişime uğrayacaktır. Toplum ister istemez Batı toplumuna dönüşecektir. Batı toplumunun gidişiyle makineye, eşyaya tapınma boyutlarına varmıştır.

Sanayi ve Toplum:

Batı'nın tekniğine tâbi olmak, bu tekniğin kaçınılmaz bir sonucu olan toplumuna benzemeye götürür herkesi, her milleti. İlk aşamada, bu benzeme hemen gerçekleşmez şüphesiz. Bir bunalım, bir intikal dönemi yaşar önce toplum, ama zamanla alışır, uyar bu yeni şarta, uyabildiği kadar! Bu uyuşsa gerçekten artık kendisini yerli uygarlık esaslarından koparmıştır. İsterse dili, ibadet biçimi farklı olsun, o artık bir Batılı emsalinden ayırt edilemez, yaşama tarzı bakımından olsun, dünya görüşü bakımından olsun.

Sanayi bilinci ve uygulamasında, Batıcı olunduktan sonra, kurulan sanayi, ülkenin insanlarını yerli olmaktan çıkaracaktır.

Meseleye bu açıdan bakanların bir bölümü telaş içindedirler. Ülkenin sanayileşme girişimleri sonunda, insanını kaybedeceğini ileri sürüyorlar. Maddenin şartladığı bir toplum olacağımızdan korkuyorlar ve millî davaların unutulacağını iddia ediyorlar. Diğer bir bölüm insansa, aynı sonucu kabul ederek Türkiye'nin ancak böylece tutucu geleneklerinden kurtulacağını ve çağdaşlaşacağını söylüyor. Sonuçta bu iki kesim de, kaygıları, sevinçleri ayrı olsa bile aynı noktada birleşiyorlar.

Eğer Batı'nın tecrübelerini aynıyle aktarma biçiminde yürürse sanayileşme girişimleri, elbetteki bu sonuç olağandır.

Fakat işin bir başka yönü unutuluyor.

Bizim uygarlığımızın tekniği asla reddetmemiş olduğu, tersine şart gördüğü unutuluyor.

Bundan iki yüzyıl öncesine kadar İslâm devletleri hep, sürekli olarak teknik üstünlüğü ellerinde tutmamışlar mıdır? Emevier, Abbasiler, Endülüs, Selçuklu ve nihayet Osmanlı Devleti, başarılarını üstün bir teknikle taçlandırmadılar mı? Bugünün endüstrisine bedel, o dönemlerde sanayii, İslâm toplumları temsil etmiyor muydu? Maden çıkarımı ve işletmelerinden tutun da, barut imaline, kâğıt yapımına, çeşitli kumaş dokumalarından, silah imallerine, top dökümüne, savaş gemileri yapan tersanelerine kadar en ileri tekniğe ulaştırmamış mıydı milletini?

Var mıydı, olmuş muydu, bugün söz konusu edilen problemler bizim için? Toplumumuz bütün bunları bir sosyal çalkantıya uğramak şöyle dursun, gelişme ve gerçek amacına yaklaşma aleti olarak benimsemedi mi, kullanmadı mı?

Tekniğe, ne aykırı bir toplumdur toplumumuz ne de uygarlığımız reddetmiştir, tekniği, sanayii. Önce bu böylece biline. Teknik bizi inancımızın uygarlığında ilerletici bir etken ve yeryüzüne hâkim bir güç hâline gelmemizi sağlayan bir unsur olmuştur, geçmişte.

Çünkü teknik, bizim tekniğimizdi. Onu uygarlığımızın aydınlığında keşfetmiş, geliştirmiştik.

O hâlde, yine bu bilinçle yöneldikten sonra, teknik ve sanayi, toplumumuz için dejenere edici değil; uygar, büyük, güçlü kılıcı bir rol oynayacaktır.

İslâm Tekniği

Teknikle uygarlık arasındaki ilgiyi kavrayamamış olan, din ve kültür gibi konularda muhafazakâr görüşlü birçok aydının büyük yanılmalara düştüğünü görüyoruz. Hatta bu yanılmayı milliyetçi ve İslâmcı hemen bütün aydınlarda farklı oranda bile olsa görmek mümkün. Bunlara göre Batı'nın "ilmini, fennini, tekniğini" bazılarına göre de hatta "medeniyetini" almalı ama "örfte, ahlakta, dinde" yerli kalmalı, değişmemeliydik. Bizden önceki nesillerde rastladığımız bu kavram kargaşalığı günümüzün bazı aydınlarında da devam etmektedir.

Batı'nın ulaştığı teknik güce bakarak onun aynıyle alınmasını çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görmüşlerdir.

Oysa tekrarlamalıyız ki, Batı'nın tekniği, Batı uygarlığının tabii bir uzantısıdır. Özellikle o tekniğin kullanılışı yani eşyaya yansıtılması, kendi uygarlık ölçülerinin sınırı içindedir.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Mesela otomobilin uygarlık konularıyla ne ilgisi var, bu tamamen tekniğin bir buluşudur. İster Batılı isterse bir Müslüman olsun her insanın ihtiyacını gidermiyor mu, çağdaş bir realite değil midir? Yapımı ve kullanılışı uygarlık farkı olmaksızın her yerde aynı değil midir? Hatta isterse Batı uygarlığının bir keşfi olsun, onu kullanmayalım mı, geri mi kalalım?

Bu ve bunun gibi sorular aslında konuyu saptırmak içindir. Otomobilin çağdaş bir ihtiyaca cevap vermesi onun keşfinden sonra beliren, kesinlik kazanan bir durumdur.

Keşfedilmeseydi, “otomobile ihtiyaç duymak” diye bir konu olmazdı.

Kaldı ki, Batı uygarlığının ulaştığı bu teknik aşamaya bir başka uygarlığın, farklı yöntemiyle ve farklı bir zaman parçası içerisinde farklı bir biçimde ulaşamayacağını kim iddia edebilir? Farzımız İslâm uygarlığına bağlı bir toplum, özellikle teknik alandaki çabalarını şu veya bu sebeple durdurmasaydı, otomobili veya otomobil yerine kaim bir başka eşyayı veya tamamen daha başka eşyaları keşfedemez miydi? Bu sorulara “keşfedemedi” diye kestirme bir cevap doğru değildir. Bugünkü sonuca bakarak yani “keşfedemediği” realitesine dayanarak konuşursak bu, İslâm uygarlığının yetersizliğini kabul etmeye, İslâm uygarlığının teknik konulara açık olmayan bir hüviyeti olduğunu sanmaya götürür bizi. Bu ise tarihî realiteye ters düşer ve geçmişte İslâm uygarlığının gelişmiş olduğu tekniği tanımadığımızı ortaya koyar.

Bir uygarlıkta tekniği geliştirmeye müsait unsurlar görüp diğerinde görmemek akıl kârı değildir.

Teknik diri uygarlıkların hepsinin içinde vardır, gelişebilir. Ve yeni buluşları gerçekleştirir. Ama her uygarlık bir ayrı öz taşıdığı için, olaylara ve eşyaya ayrı bir bakış açısı getirdiği için her birindeki teknik de ayrı bir kimlikte gelişme gösterecektir. Bu bakımdan bugünkü Batı tekniğinin bizim uygarlığımıza ters düşmeyen bir teknik olarak görülmemesi gerekir. Kendi uygarlığımıza dayalı bir teknik geliştirmeye koyulmuş olsaydık bugünkü Batı tekniğine, onun keşiflerine benzeyen bir sonuç mu alırdık acaba? Yoksa daha farklı keşifler mi yapardık? Belki farklı bir otomobil keşfederdik? Belki de otomobil değil ama daha başka araçlar bulmuş olurduk kim bilir?

Günümüzde teknoloji ile uygarlık arasındaki ilgi hakkında “İslâm uygarlığının” çok daha başka bir teknik geliştirmeye müsait bir öz taşıdığı fikrini ileri sürenler yok değil. Aslında uygarlığımızın kavgasını veren teknokratlarımızın bu konuda düşünmeye ve çalışmaya yönelmesi gerekmektedir. Çünkü teknik aracılığıyla bize aykırı olan bir uygarlığa en azından reaksiyon duygumuz yok edilmektedir. Batı tekniğini benimseme, ona sempati duyma, tekniğin yalnız Batı’da olduğu zannı giderek onun uygarlığına da bağlanmamızı sağlıyor.

İslâm uygarlığının teknik alanda daha değişik ve yeni keşifler yaptıracağına inanmalıyız.

Çöken Batı

Batı, hızla çöküyor. Bunu, önceleri sezgilerine dayanarak, Batı'nın sanat ve fikir adamları dile getirdiler. Bu çöküşü özellikle ve öncelikle gençliğin içinde bulunduğu "bunalım"la idrak eden Batılı sanat ve fikir adamları, bu bunalımın gide gide bütün sosyal kurumları ve her kesitiyle bütün insanlığı kuşatacağını yazarlarken, aslında bir şimdiki zaman ve gelecek zaman tespitinden başka bir şey yapmıyorlardı. Mevcut "bunalım"dan hareket ederek, daha çok sezgileriyle, bu bunalımın genişleyerek Batı'yı çökerteceğini söylüyorlardı. Oysa asıl yapılması, belirlenmesi gereken husus, bu bunalımı oluşturan sebepleri yakalamaktır. Bir durum tespiti yapmak, hele onu cins algılara da dayanarak, derinliğine, genişliğine sergilemek küçük bir iş değildir. Ama bu işi yalnız bir tespit noktasında bırakmak, ona köklü çözüm bulamamak, genellikle ülkesinin aydınına göre kendisini düzenleyen halkın, daha da hızla bunalmasına ortam hazırlamaktan başka neye yarar?

Batı'nın sanat ve düşünce adamı, bunalımdan kalkarak, Batı'nın çöktüğü haberini verdi. Verdi de, bunun sebebini, kaynağını gösteremedi. Oysa bu bunalımın, bu çöküşün bir tek sebebi vardı: Batı uygarlığı. Batılı kendi uygarlığını yargılamalı asıl.

Batı uygarlığı, içinde sosyal bunalımların da tohumunu taşıyan bir uygarlıktır. Bu uygarlığın kendine temeller edinmesi, öz ve biçime kavuşması Rönesans ile dir. Eski Yunan medeniyeti ile Roma hukukunun Hıristiyan duyarlılığıyla birleştirilmesinden oluşan Batı uygarlığının bu üçayağından, ancak birisi ilahî bir kaynağa yakınlık içindedir. Bu kaynağa da gerek yakınlık ölçüsü gerekse bizzat bu kaynağın nasıl bulandırılmış ve hatta unutulmuş olduğu meydandadır. Batı uygarlığının öteki ayakları, putperest Yunan'la, Roma aklının keşifleridir. Yani vahye aykırı ve karşı iki ayak.

Batı uygarlığının yapısında insani öz yoktur. Aklın koyduğu katı kurallar vardır. Batılı akıl, sömürgecidir. Menfaatini, başkalarının ezilmesini umursamayan, hatta şart gören bir akılla kollar. Bu akıl, yalnız dış dünyaya karşı uyguladığı bir tutum olarak kalmaz, kendi hayatı için de geçerlidir. belirli bir yaşa gelen çocuğuna bile yabancı gibidir. Kimseye, bir karşılık beklemeden yardım elini uzatamaz, şefkat göstermez. Misafirperver değildir. Aşkında bile bencillik vardır. Hasuttur. Şükür bilmez. Kadere katlanamaz. Rıza nedir anlamaz. Açğözlülüğu yüzünden nimet içinde bile olsa mutsuzdur. Bir felakete uğradığı zaman dünya gözüne zindan olur, sabra yabancısıdır.

Batı'nın bunalımını, bunalma sebebini bizzat onun uygarlığında aramak gerek. Uygarlığının ortaya koyduğu hayat tarzında, dünyaya bakışında aramak gerek. Batı'nın düştüğu en büyük açmaz, uygarlığıyla hesaplaşmaya yönelmemesidir. O hâlâ bunalımını, uygarlık meselesinin dışında, geçirdiği savaşlarda, çağın ekonomik dalgalanmalarında arama eğilimindedir.

Oysa Batı ülkeleri büyük çapta ekonomik meselelerini sağlıklı bir biçimde halletmişlerdir. Dünyanın en müreffeh toplumları Batılı ülkelerdir. Hatta bu refah onların bir bakıma içinde buldukları bunalımı, çöküntüyü perdelemekte, gizlemektedir.

Zenginlikleri ayıplarını örtüyor. Ama bu örtü de artık sıyrılmıştır bugün. Batı'daki dejenere gençliğin, bunalım kuşağının büyük bir kesiti, gerek toplumun gerekse kendi ailelerini zenginliklerinden dolayı tedirgindirler, hastadırlar. Maddî varlıklar çoğaltıyor bunalımlarını. Kendilerini eşyanın bir uzantısı, makinenin bir parçası gibi buldukları için mutsuzlar, umutsuzlar. İnsan aklının keşfettiği makineye köle olmak fitratlarına aykırı düşüyor. İçlerini, ruhlarını cevaplamıyor eşya. Eşyanın çoğalması, insanın yerini makinenin alması, onların mutsuzluklarının bir röntgeni oldu, hastalıklarını açığa vurdu.

Batı uygarlığının mistik ve insanî özden yoksunluğu, maddî imkânlarının genişlemesiyle daha kesin, daha belirgin hâle gelmiştir. Batı'nın her gün biraz daha artan maddî gelişmesi, eşya saltanatı, bir yanıyla çöküşlerini hızlandıran baş unsurdur. Mistik kaygıları, düşünceleri, cevapları, yaşantıları olmayan insan çürür. İnsanların çürümesi, toplumların çöküşüdür.

Batı uygarlığı, temelde ve bugünkü görüntüsü içinde bu insanî, mistik, yani ilahî özden mahrum olduğu için çöküyor. Bu tabiidir. "Ruh olmayan yerde makine ezer." Ruh olmazsa ceset nedir ki?

Veyl Batıcılara

Biz istediğimiz kadar Batılılaşalım. Batıcı olalım, Batı buna zerre kadar önem vermeyecektir, vermemiştir. Buna inanamamıştır. Batılılaşma çabalarımızın bizi tam anlamıyla Batılı kılamayacağını bilir onlar. İslâm uygarlığı, hatta o uygarlığın kalıntısı bile bizim Batılı olmamızı engelleyen bir dinamizm taşımaktadır. İslâm uygarlığı içinde şekil almış olduğumuz için, ne kadar değişmeye veya değiştirilmeye zorlansak bile, bunun köklü, temelli olamayacağı bir sosyal realitedir. Farkında olsak da olmasak da bir şeyler, bir gizli kuvvet, bir şuuraltı realitesi anadan doğma bir Batılı gibi olmaya, onlar gibi düşünme, duyma ve davranmaya engelliyor bizi. Çünkü Batı uygarlığı ile İslâm uygarlığı ve onların oluşturduğu insan temelde, özde farklılık, aykırılık içindedir.

En Batıcı insanımıza fikir, sanat, politika adamlarımıza bakalım. Tam bir Batılı olamadıklarını hemen ele veren çizgilerini görebilmek için, marifet sahibi olmaya hiç de gerek yoktur. Batılı olamamışlardır. Batıcı olsalar bile...

Bizim Batılı olamayacağımızı en başta Batı bilir. Tam anlamıyla Batılı olmayı gerçekleştirsek bile Batı'nın buna razı geleceğini de bilmeliyiz. Batı kendi uygarlığını, kendisinden çok, bir başka ülkenin temsil etmesini hiç ister mi? Kendi uygarlığı-

na hele bizim sahip çıkmamızı, el koymamamızı ister mi? Olsa olsa Batı ancak bizim, bu uygarlığa dâhil olarak, kendi etrafında halkalanmamıza, kendi güneşinin yörüngesinde küçük bir gezegen olmamıza izin verebilir belki. Çünkü onun uygarlığı aslında kendisinin yeryüzüne hâkimiyetini sağlamaya yarayacak bir “vasıta”dan başka bir şey değildir. Batı uygarlığı, tarih boyunca bu uygarlığın içinde ve başında yer almış olan ülkelerin bir “sömürme aracı” olarak kullanılmıştır. Kendi güçlerini bir pekiştirme aracı olarak değerlendirilmiştir.

Bizim Batılı olamayacağımızı bilir Batı. Olsak bile buna razı olmayacağını, izin vermeyeceğini de hesabında mahfuz tutmuştur.

O hâlde Batı, neden bizim Batılılaşmamızı hep şart koştu? Çünkü Batılılaşma çabalarımızın bizi ancak dejenerasyona götüreceğini biliyor. Siyasal bütünlüğümüzün dağılmasını, kendi uygarlığımızdan uzaklaşmakla eşanlımlı görüyor. Ve bu hesabında yanılmıyor, yanılmadı.

O bize ve uygarlığımıza düşman olduğu için Batılı olmamızı istedi. Devletimizi dağıtmak, bizi sömürmek için istedi. Yeryüzünden kendine karşı tek alternatifi yok etmek için istedi. Başka yolu yoktu bu işin.

Dağılmamız için birbirimize düşman kamplara bölünmeliydik kendi içimizde. Kavmiyet davası gütmeliydik. Batı uygarlığının insancılığına hükmetmeliydik, onu çağdaş görmeliydik, tekniğine, sosyal kurumlarına hayran olmalı, kendimizi onlara yaklaştırmalıydık, her alanda onları örnek ve rehber tanımalıydık.

Bu yola resmen girdiğimiz dönemleri düşünelim. O tarihlerle kadar, biz bir hayli güç kaybına uğramamıza rağmen, hâlâ dünyanın en büyük, en kuvvetli devleti değil miydik? Bir kesin “Duraklama” devri yaşadığımız hâlde yine dünyanın denge un-

suru, hatırı en sayılır, kendinden en çok korkulur devlet biz değil miydik? “Ferman”ımız her yanda hüküm sürmez miydi? Gerçi uygarlığımız ve tekniğimiz bir uyuklama dönemi yaşıyordu ama bu uyuklama bir “ölüm uykusu” değildi. Tekrar silkinmemizin ve fetihlere yönelmemizin önünde bir büyük engel yoktu. Batı ile aramızdaki güç farkı, teknik fark hiç de önemli, büyük değildi. Çarçabuk ayağa kalkacak potansiyel taşıyorduk.

Buna muktedir olacağımızı biliyordu Batı.

Bu büyük uygarlık birikimimizin iktidarını biliyordu.

İşte bu uykulu dönemimizden yararlanarak, bizi uygarlığımızdan ve onun kurumlarından uzaklaşmaya kendini örnek alarak devrimler yapmaya yöneltti. Bu devrimleri gerçekleştirmemizde bize karşı zaman zaman dostluk, insanlık maskeleriyle de göründü. Tarih 1839 ve adı Tanzimat’tı bunun. Bu yola girdiğimizden bu yana, ne oldu devletimiz, hangi noktadan hangi yere düştük, meydandadır. O zamanlar dünya güç sıralamasında başlardaydık, şimdi nerelerdeyiz?

Batı bizi Batılılaştırma açmazına düşürerek erdi muradına. Hesasabı belliydi ve bu idi Batı’nın.

Veyl içimizdeki yandaşlarına!

Azalma Korkusu

Batı'nın çöküşünü dışa vuran sayısız örneklerden birisi de nüfus meselesidir, çok çocuklu olma korkusudur.

İleri Batı ülkelerinde nüfus artışı, hızını yitirmiş bulunuyor. Bu ülkeler gittikçe, birer ihtiyarlar memleketi hâline geliyor.

Gelişen teknolojiye uygun olarak, insanın eşya edinmeye duyduğu sonsuz ihtiyaç, ailelerde nüfus çoğalışını engellemeyi şart kılmış. Eşya üretimindeki sınırsızlık, kişilerin gündelik hayatlarının tabii ihtiyaç listesini öylesine çoğaltmıştır ki, bunlara sahip olmak kişinin insanca yaşayabilmesi için temel şart sayılıyor günümüzde.

Kapitalist ekonomilerin temel mantığı, üretimlerine geniş tüketici çevreler oluşturmaktır. Bunun için insanların tüketme ihtiyaçlarını çoğaltıyorlar. Propaganda araçları toplumu tüketme şartlıyor. Eşya edinmeyi mutluluğun gereği gibi gösteriyor. Üretilen eşyalarsa zaruri ve beşeri ihtiyaçları gidermekten çok, üreticilerin ihtiyaçmış gibi telkin etmelerinin sonunda ihtiyaç olarak zannedilen cinsten. Bu sebeple israf, aile ekonomisinin temelinde yer alıyor.

Araba ihtiyaç, ev ihtiyaç, yazlık edinmek ihtiyaç, çeşitli ev eşyalarına sahip olmak ihtiyaç, giyim kuşam, moda, süs hepsi ihtiyaç.

Gündelik hayatın devamında kişinin asla temel ihtiyacından olmayan sayısız eşya, vasıta, bir ihtiyaç görüntüsüne büründürülmüştür. Her insan, doymak nedir bilmeyen bir müsrif tüketici.

Fazla çocuk sahibi olmaksızın, sonsuz ihtiyacı dolayısıyla, kişilere bir yük gibi geliyor. Gelirinden bir bölümünün çocuğa gideceği ve bu yüzden bizzat kendisinin insanca yaşama imkânından mahrum kalacağı korkusu var. Çocuğuna gerekli bir hayat şartını veremeyeceği korkusundan daha çok, doğacak çocuğun kendi gelirine ortak olmasından duyduğu korku hâkim insanda. Gizli bir egoizma yani.

Eşyanın tutsağı olmuş bulunan Batı insanı, bu egoizm içerisindedir.

Bu yüzden nüfus artışı durmuştur, hatta gerilemeye başlamak üzere bir çok Batı ülkesinde.

Varlıklarına, zenginliklerine rağmen bu korkunun kuşatması altında oldukları için, mutlu da olamıyorlar.

Batı uygarlığının onun teknolojisinin ahlakından uzakta olan topluluklarınsa nüfusu sürekli ve hızlı bir artış gösteriyor.

Batı bir yandan kendi ülkelerindeki bu nüfus gerileyişi karşısında kaygılar duyarken, hatta resmî makamları ciddi ciddi bu ters gidişin önlenmesi yollarını ararken, öte taraftan da hızlı nüfus artışı kaydeden ülkelerin bu hızını kesmek için var gücüyle gayret sarf etmektedir.

Dünya nüfusunun çoğalışını Batı, kendi uygarlığının, hâkimiyetinin baş tehlikesi olarak görüyor. Nüfus azlığına düşen ülkelerin hâkimiyetleri, büyüklükleri tehlikeye girer. Dünyanın yaşayacağı büyük savaşlardan, çalkantılardan sonra ayakta kalabilme talihi taşıyacak olan ülkeler, mutlaka nüfus çoğunluğuna

sahip ülkeler olacaktır. Bunu çok iyi biliyor Batı. Şimdilerde köle gibi kullandıkları ülkelerin, nüfus çoğunlukları yüzünden yarın, kendisine efendi olacağını telaşını yaşıyor.

Evet, Batı bir açmaza düşmüştür. Kendi eliyle kendini açmaza düşüren durumdan kurtulmanın yollarını arıyor. Kendinin çoğalması için tedbirler alıyor. Öteki tedbiri de, çoğalan ülkeleri engellemek.

Teknik Yetmez

Teknik, insanları birbirine benzettikten, milliyet farkı çıplak ve zavallı bir psikolojiden ibaret kaldıktan; âdeta dünya insanları bir ailenin fertleri durumuna geldikten sonra, ya devlet vakıası, devlet farkı ve bilinci ne olacaktır?

Yani dünya tek bir millet olma yolunda bir hayli ilerlerse, devletler de, tek bir devlete mi dönüşür acaba?

Elbette hayır!

Bugün aynı uygarlık, aynı kültür, aynı tarih, aynı dil ve aşağı yukarı aynı ekonomik imkânlarla malik bulunan birçok toplumun, hatta aynı milletin bile, ayrı ayrı devletler hâlinde yaşadıklarına şahit değil miyiz?

Ayrı ayrı devletler olarak devam etmeyi gerektiren, sağlayan bazı özel şartlar, çeşitli hesaplar vardır ki, bu her devir için geçerliliğini korur. Bazı devletler batır, bazı devletler kurulur, bazı bloklama, güç birlikleri teşekkül eder ama bu durum asla dünya devletlerini bir tek, ya da birkaç devlet hâline dönüştürmez.

Evvla politika izin vermez buna. Hem iç politikaları razı olmaz ülkelerin böyle birleşmelerine, hem de devletler arasındaki kavgalar, çekişmeler, menfaat anlayışları imkân vermez.

Zaten yeryüzündeki bütün savaşlar, devletlerin savaşı değil midir? Devletler, milleti bile ikiye bölerek savaşmamışlar mıdır? Bir milletin, başka millete düşmanlığı, devletleri arasındaki anlaşmazlığın sonucu olarak belirlememiş midir? Şartlayıcı güç, devlettir. Milletler kendiliğinden bir başka millete dost veya düşman olamazlar. Devletleridir kendilerini yönlendiren.

Devletlerinse temel düşüncesi istiklaliyettir. Her devlet, kendini güçlendirmeyi amaç bilir. Güçlü olmanın da şartı, menfaatlerini korumaya ve geliştirmeye dayanır. Bu durumsa, elbette başka devletlerin menfaatleriyle çatışacaktır da. Onun için ne devletler arasındaki sürtüşme biter, ne de devletlerin birbiri içinde bütünleşmeye gitmeleri gerçekleşir.

Ayrı devlet vakıası devam edecektir yani.

Sadece bir psikoloji durumuna düşse bile, milliyet duygusu, yine de ayrı devlet hâlinde yaşama isteğine ve vakıasına kâfi gelecektir.

Teknik, insanları ne kadar birbirine benzetirse benzetsin, onları ulusal özelliklerinden ne kadar uzaklaştırırsa uzaklaştırsın; yine de onları evrensel bir uygarlığın eksiksiz bir uzvu hâline getiremeyecek, tek devletin vatandaşları olarak şekilleyemeyecek, hatta birbiriyle uyumlu, kavgaları olmayan devletler hâlinde bile muhafaza edemeyecektir.

Tatsız, renksiz, özelliksiz yığınlara dönüştürmekten başka bir şeye, bir yere ulaştıramayacaktır bu teknik gidış, eğer devam ederse, insanlığı.

Çünkü bu tekniğin kaynaklandığı uygarlığın özünde yoktur sağlam bir evrensellik. İnsanı, ruhî bir esasa dayanmayan bir dünya görüşünde evrensel hüviyet olamaz.

Bu Teknik

Teknik, yeryüzü insanını birbirine benzeyen; duygu, düşünüş ve davranış bakımından birbirini oldukça andıran insanlar hâline getirmiştir.

Özellikle aynı uygarlık temeline dayanan milletlerdeki benzeşme, neredeyse kültür farklarını bile ortadan kaldıracak noktaya varmıştır. Hele hele ekonomik durumları itibariyle aralarında büyük seviye farkı olmayan Batılı toplumlarda bu benzeşme çok daha ileri bir safhadadır.

Aslında bu benzeşmede, uygarlık ve kültür yakınlığından daha çok, ekonomik hayat etkili olmaktadır.

Ekonomik imkânları, seviyeleri birbirine yakın olan milletlerde bu benzerlik daha ileri.

Batı tekniği âdeta yepyeni bir insan üretmiştir. İnanişıyla, ahlakıyla, ev ve iş hayatıyla, zevkleri, eğlencesi, velhasıl dünyaya bakışıyla ayrı, yeni bir insan nesli. Fabrikası, bürosu, evi, mutfağı, okulu, kullandığı araçları, televizyonu, sineması birbirine benziyor insanların; sosyal hayat ve eşyalar belli bir insan tipi oluşturuyor dünyada.

Uluslararası ekonomik uçurumlar olmasa, bütün dünya insanları bir tek millet hâline gelecek nerdeyse.

İnsanların satın alma gücü bir asgari müşterekte buluşunca, kişiler arası fark ortadan kalkıyor. Milletlerin mali güçleri birbirine yaklaşır gibi olunca da, aynı milletin öteki parçaları durumuna geliyorlar.

Devletlerin ideoloji farkları bile bu benzeşmenin önüne geçmiyor, geçemiyor ya da.

Bir Çin, bütün bambaşkalığına rağmen, Amerika'nın zenginliğine malik olsaydı, aralarında bugünkü fark kalır mıydı?

Japonya'yla Amerika arasında ne fark kalmıştır ki?

Anlaşılan ideolojilerin çektiği farklılık çizgisi, sun'i bir zorlamadan başka bir şey değil.

Teknik, tekniğe sahip olma imkânı, ulusların benzeşmesinde başrolü oynuyor.

Hatta, zamanla aynı imkâna sahip olamamak bile, dünya insanının birbirine benzemesinin önüne geçemeyecek galiba. Çünkü "teknik kültürü" kâfi gelecek benzeştirmeye. Tıpkı arabası, televizyonu olmayan bir insanın bile bu araçlarla ilgili kültüre, bilgiye sahip olabileceği, kendini bu kültürle, bu ortamla, ister istemez şartlayacağı gibi.

Bu durum dünyayı âdeta tek bir millete götürüyor.

Dil ayrılığı da olmasa, kişi ha Londra'da oturmuş, ha Berlin'de veya New York'ta hiç fark etmeyecek nerdeyse, caddeler aynı, fabrikalar, evler, eşyalar aynı olduktan sonra.

İnsanlar aynılaştınca, bu tekniğin saltanatı yüzünden, millet, milliyet ayrılığı olsa olsa çıplak bir duygudan başka hiçbir özellik taşımayacaktır. Milliyet, bir psikoloji olarak kalacaktır belki. Başka bir deyişle kuru bir "zan" olarak yaşayabilecekler.

Sanayi Toplumu

Sanayinin uygarlığı etkilediği doğrudur. Fennin buluşları, insanın hayat tarzı üzerinde yönlendirici bir rol oynuyor. Hatta düşünme ve duyma temposunu bile değiştiriyor.

Aynı uygarlık mirasına sahip iki toplumdan biri bir ceht veya talih eseri olarak, teknik imkânlarla kavuşmuş olsa, sosyal hayatının görüntüsü, diğer toplumdan hemen farklı bir manzara gösterecektir.

Gelişen tekniğin, sanayinin, toplumu değiştireceği muhakkak. Teknikle uygarlık arasında bir alışveriş var. Aslında ne tekniği reddeden bir uygarlık ne de uygarlığa karşı olan bir teknik söz konusudur yeryüzünde ama her uygarlığın tekniğe bakışı, onu algılayışı, yorumu elbette farklıdır. Hatta denebilir ki, her uygarlık kendi bünyesi içinde, kendi tekniğinin tohumlarını da taşır. Bu bakımdan, bir uygarlığın geliştirdiği teknik, bir başka uygarlığın toplumu için aynıyla uygulanırsa, aynı olumlu sonuçlar alınamaz.

Nitekim çağımızda Batı tekniğine kazandırılan evrensel görüntü, bu tekniğin ulaştığı her yeri kendine benzetmeye çalışmıştır veya o yerde birçok yeni toplumsal problemler oluşturmuş, yeni sosyal bunalımların başlamasına sebep olmuştur.

Ve Batı, kendi dünyasının dışında kalmış olan ülkelere, uygarlığını tekniğinin aracılığıyla götürmüştür. Batı'nın uygarlığıyla özdeş bulunan tekniği farklı uygarlık tabanı üzerindeki toplumların çözümlerine, yozlaşmasına, sömürülmesine yol açmıştır. Çünkü gelen teknik, bağlı bulunduğu uygarlığın özüne uygun düşen bir toplumu oluşturacaktır.

Mesela Batı tekniğinin geliştirdiği sanayii, dolayısıyla sanayi toplumunu düşünelim. Bu sanayinin tabiatında olan kadınlı erkekli işçi çalıştırma durumu ve bunun hemen yedeğinde beliriveren sayısız problemler, aile ilişkilerini etkileyen, çocuk bakımını ve yetiştirilmesini şartlayan, hatta mutfak geleneğini değiştiren, giderek sendikal hayatı mecburi kılan, işçi işveren ilişkilerini yönlendiren, sınıf farkı doğuran, öte taraftan sermayeyi kurumsallaştıran, banka ve faiz ihtiyacını gerektiren birçok iç içe ve yan müesseseleriyle apayrı bir sosyete var edeceği açıktır. Kısacası bu teknik alınca onunla birlikte ilgili bütün kurumlar da alınacak ve sosyal yapı bir değişmeye uğrayacaktır. Bu tekniğin şart kıldığı sosyal yapı, o ülkenin uygarlık yapısı ve geleneğiyle bir uyumsuzluk içindeyse, bu yeni şarta uyuncaya kadar bir sosyal bunalım var olacaktır. Uyumun sağlanması demek, o toplumun uygarlık tabanından uzaklaşması demektir.

O hâlde ne yapmalı?

Önce Batı tekniğinin, Batı uygarlığının bir ürünü olduğunu kabul etmeli. Yani bu evrensel bir teknik değil, Batı'nın tekniğidir. Batı'nın uygarlığıyla tekniği bir bütündür. Özdeştir birbirinden kopamaz. Ayrı üniteler değildirler.

Bizim uygarlığımızsa, özünde teknik oluşumları ve gelişmeleri şart gören ileri ve ideal bir hususiyet taşır. O hâlde sanayileşmeye uygarlığımızın bakış açısıyla yaklaşmalıyız. Ölçü ve çözüm anlayışımız Batılı, Batıcı gibi olursa toplum yapımızın ayağı daha da

kayar; bunalımımız daha da çoğalır. Cemiyetimizi kaybederiz. Uygarlığımızı bir daha bulamayacak, tanıyamayacak noktaya geliriz.

Teknik sorunlara Batı tekniğin verileriyle değil, yerli, mütefekkir bir kafa ve yürekle yönelmeliyiz.

Neyi Tutmak

Oysa millet için hatıraya bağlılık, uygarlığına bağlılık; geçmişinde yaşama imkânı bulmuş her türlü oluşuma bağlı olmak biçiminde anlaşıldığı sürece, bu bağlılık anlamsız, bâtil bir tutuculuk olur.

Uygarlığa bağlılık, o uygarlık içinde yaşayabilmenin yolunu bulmuş olan, yanaşma fikir, kurum, örf ve sanatlara sahip çıkma şeklinde belirirse, kör bir tutuculuğa dönüşür. Böylece özü, özelliği daha da kaybolur o uygarlığın.

Devrimcilik, eskiye ait her şeyi yıkmayı hedef bilince, muhafazakârlık da eskiye ait her şeyi sahiplenmeyi görev saymaya başlıyor. Uygarlığının tabii bir unsuru olup olmadığının yorumuna kalkmadan, bir ayıklamaya koyulmadan eskiyi sahiplenmek, muhafazakârlığın düştüğü en büyük açmazdır oysa.

Uygarlıklara zaman zaman ârız olan yabancı unsurlar, bazen o uygarlığın tâbi bir unsuruymuş gibi sanılırlar. Uygarlıklar, özü kendine aykırı düşen yabancı unsurların, kendisini istila etmesi yüzünden helak olurlar. Her uygarlık aslında başka uygarlıkların kendisini istila etmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır. Gerçi uygarlıklar arası alış veriş ezelidir. Bir uygarlığın gelişmesinde, diğer uygarlıklardan bazı unsurlar alarak, onu kendi özü içinde erit-

mesi tabii bir gelenektir ama bu gelenek tarih boyunca tehlikeleri de birliğinde taşımıştır. Eritme ve özümlemede gereği gibi başarılı olamadığı vakit, bir uygarlık, etkilenme ve taklit etme açmazına düşer. Bugün arkaik olmuş bütün uygarlıklar bu açmazda kurban gitmişlerdir. Kaderin kendilerini karşılaştırdığı diğer uygarlık, kendi bünyelerine uygun düşen unsurları alıp, içlerinde eritmemişler; doğrudan doğruya taklide özenerek kaybolup gitmişlerdir.

Şu da var: Her uygarlıkta bir başka uygarlığın gelişmesine yarayacak unsur yoktur. Temel bünyesi birbirine tamamen aykırı olan uygarlıklar da vardır. Bu bakımdan birbirine akraba yani bulunan uygarlıklar için alış verişi tabiidir. Yekdiğerine tam bir aykırılık içinde iki uygarlığa örnek olarak, İslâm ve Batı uygarlıkları gösterilebilir. Mesela eski Yunan düşüncesi, İslâm uygarlığına bir ölçüde musallat olarak kabul edilmelidir.

İslâm uygarlığını söz konusu ederken, Yunan düşüncesinden kaynaklanarak kendisini kurmaya çalışmış bulunan ve “İslâm felsefesi” adını almış olan, fikir silsilesini hariç tutmak zorunda olmalıyız. İslâm uygarlığının alanında yaşama yolu aramış ve bir nispette de bulmuş olan Yunani fikirleri, İslâm uygarlığını anlatma ve savunma meyanında gündeme almamak zorundayız.

Keza, İslâm uygarlığına musallat olmaya çalışmış bulunan, İslâm öncesi çeşitli dinlerdeki inanış, yakarış ve vecde geliş yöntemlerini; Zerdüşti, Şamanî, Manihaî unsurları özellikle israiliyattan olan çeşitli masalsı bilgi ve yorumları ayıklamaya mecburuz.

Muhafazakârlık eski olan her şeye sahip çıkma psikolojisine yenilirse, bu, kör bir tutuculuk, bilinçsiz bir yaklaşma olur. Uygarlığa bağlılık, o uygarlığın özüne doğrularına bağlılıktır.

Devrimcilik her şeyi yıkıyor diye; eskinin her şeyine sahip çıkmak, bağlılık ilanı; savunmak, gündeme getirmek istediğimiz uygarlığı ebeden kaybetmemize ve hurdaperest olarak ömrümüzü geçirmemize sebep olur. Uygarlık savunuculuğu, bir uygarlığı yürürlüğe getirmenin eylemidir, o bir reaksiyon olamaz çünkü.

Aydın Değişmesi

İslâm toplumlarında, hiçbir medeni hamleye ve teknik keşfe karşı, tarih boyunca bir tek engelleme hareketi görmüyoruz. Yine tarih boyunca hiçbir toplum, İslâm toplumu kadar bilgilerine, aydınlarına saygı göstermiş, ona uymuş değildir. Bazı nadir ve istisnai örneklerle dayanarak, bu gerçeğin zıddını ileri sürenlerse, ilmi ciddiyetten mahrum veya bir kastı olan kişilerdir ancak.

Vahye dayanan bir uygarlığın toplumunu oluşturan Müslümanlar, her dönemlerinde okumanın, bilginin yüceliğine inanmışlar, âlimleri toplumun yol göstericisi, peygamberlerinin varisi saymışlardır. Folklorumuz bu gerçeği doğrulayan sayısız deyim, atasözü ve türkülerle doludur.

Halk kesimi için böyle olan bu durum, aynıyla aydın çevreler için de geçerlidir. Aydın çevrelerde herhangi bir bölünme, çatışma olayına şahit olunmamıştır. İslâm toplumunda aslında aydınıyla halkı tam anlamıyla bütünleşmiş bir toplum olmuştur Müslümanlar. İslâm aydını, İslâm bilgini, İslâm uygarlığının gelişmesi yolunda yeteneğini ortaya koyarken halktan gördüğü saygı ve bağlılıkla birlikte bütün aydın çevrelerin de ilgi ve dostluğuna muhatap oluyor, ayrıca devletinde desteğini yanı başında buluyordu.

Çünkü İslâm'ın emri doğrultusunda yaşayan insanlar ve gelişen bir bilim ve sanat vardı.

Tanzimat sonrası aydınlarımız Batı'ya şartlı olarak yetişmiş oldukları, kurtuluşu Batı uygarlığında gördükleri için, daha önceki dönemlerimize bakışta, onu yorumlayışta çok tarafgir ve haşin davranmışlardır. Batı uygarlığına karşı çıkan aydınlarla, bu uygarlığa uyum sağlamada haklı ve tabii olarak zorluk çeken halkı, ilerlememizin, çağdaşlaşmamızın engelleyicisi olarak görmüşlerdir. Batıcılar kendi dönemlerindeki Batıcı olmayan diğer aydın kesimle bir kavga içinde buldukları için, bir yandan tutucu buldukları bu çağdaşlarıyla mücadele ederken, öte yandan bunlarla bir tarihî bağ içinde gördükleri daha önceki dönemlerde yaşamış olan aydınlarla, onlara uyan halkı da suçlamışlar ve ülkenin uygarlaşmasına yüzyıllarca engel olmuş zümre olarak takdim ve teşhir etmişlerdir.

Batıcılara göre, kendileri gibi düşünmeyen ve davranmayan herkes, uygarlık düşmanıdır, teknik düşmanıdır. Oysa kendi sosyal yapımızla, halk realitemizle bağdaşmayan bir uygarlığın temsilciliğini yüklenmiş oldukları için, bilim adamına, aydına karşı bizim geleneksel bakışımız işte bu Batıcıların yüzünden sarsıntıya uğramış, aydınla halk arasına derin bir uçurum girmiştir.

Bazı aydınlarla halkın, uygarlaşmaya karşı çıktıklarını gösteren bazı tarihî olaylar, aslında ülkenin ters bir idrakte Batılaştırılmasına karşı çıkıştan başka bir şey değildir.

Yolağzı

Batı karşısında yenilgilere uğrama dönemimizin başlaması üzerine, yani on sekizinci yüzyılda bazı aydınlarda Batı'yı tanımak ihtiyacı belirdi. Önceleri yalnız askerlik alanında kalan bazı küçük yenileşme eylemine girişildi. İçinde bulunduğumuz durumun ciddi bir hesaplaması yapılmıyor, bünyemize uygun milli bir operasyona girişilemiyordu. Bunları başaracak yeteneklerden yoksun görünüyorduk. Çünkü eskiyen ve bir türlü yenileştiremediğimiz kurumlarımızdan artık gerçek aydınlar yetişemiyordu.

On dokuzuncu yüzyıl bizim için felaket oldu. Çöküntü dönemine giriliyordu. İşte bu noktada, bir yandan artan Batı'nın zorlamaları, diğer yandan başka çıkış yolu bulamayan bir avuç yarı aydın eylemci, bir hayli gelişmiş bulunan ve kendilerinden çok korktuğumuz Batı'yı, devlet, millet, kültür ve medeniyet alanında örnek ve önder tanıyarak reformlara giriştiler. Bunun kesin denemesi Tanzimat olayıdır. O tarihlerden beri yapılan devrimlerin genel karakteri, hep bu Batı'yı örnek tanımaya dayanır.

O Batı ki, tarihin hiçbir döneminde, bize karşı dost ve insancıl bir anlayış içinde olmamıştır. O Batı ki, dünyanın bir denge unsuru olan devletimizi yıkmak için, önce bizi evrensel bildirimizden uzaklaştırmanın gerektiğini biliyordu...

Son bir buçuk asrımız karanlık geçmiştir. Ondan önceki bir buçuk asırsa alacakaranlıktır. Aydınlik olan, aslında gerçek hüviyetimizi o dönem tespitler. Kültür ve medeniyetimizin en belirgin örnekleri o dönemlere aittir. Daha sonraki dönemlerimizde ancak bazı uzantılara rastlıyoruz ama asıl kesif örnekler o dönemlerdedir. Ona bakarak, ne büyük bir millet olduğumuzu, nasıl bir medeniyet kurduğumuzu anlamaya çalışıyoruz.

Bir millet hayatında, ak günler de karanlık günler de olabilir. Kara günlere nasıl girdiğimizi anlayabilirsek kurtuluşumuz çabuk olur.

Bugün bir yol ağzında bulunuyoruz. Bir tercih kullanmak dönemindeyiz. Ya Batı yedeğindeki yürüyüşümüzü daha da hızlandıracamız veya tarihî misyonumuzu hatırlayarak evrensel bildirinin etrafında toplanacağız. Şimdi içinde bulunduğumuz yol ağzı, aslında tam bir dar boğazdır. Bu durumdan çıkmak için ya taviz kapılarını ardına kadar açacağız Batı'ya, veya kendi kendimize yönelmenin hummalı bir gayretine koyulacağız.

Yani "olmak veya olmamak". İşte bütün mesele!..

İnanç ve Uygarlık

İnsan makinenin tabii bir uzvu durumuna düşmüştür. Belki makinenin en önemli bir uzvu, belki onsuz makinenin çalışmadığı bir uzvu, ama makine yine.

Makinenin çalışması için nasıl bakım gerekirse; nasıl ki makine yağlanma ve yıkanmaya muhtaçsa insan da tıpkı onun gibi yemeğe, içmeye ve çiftleşmeye ihtiyaç duyan bir makine hâline gelmiştir. Yaşayışına yardımcı olan eşyalar, makineler hâkimiyetinin değil; tabii zevklerinin, hayvansal güdülerinin ihtiyacını kolayca yerine getirmek görevindedir. Bu ihtiyaçların yerine getirilmesiyse, yürürlükte olan makine nizamının aksamaması adına şart.

İnsan bu nizamın tutsağı edilmiştir. Tutsak olduğunun bilincinden bile yoksun bir garip tutsaktır bu çağda insan. Mısır ehramlarını yapmak için kullanılan insanlar tutsak olduklarını biliyorlardı. Çağımızın insanıysa özgür olduğunun zannı içinde, yani gönüllü olarak esirdir.

Gayesi, ufku sınırlandırılmıştır bugünkü insanın. Daha çok kazanmak, daha çok eşya edinmek, vesaire, bir de daha çok yaşamak.

İnsan olarak yaratılmış olmanın derin, soylu hikmetleri üzerinde yol almak istenmiyor insandan. Niçin geldi dünyaya, ne-

ler yapmaya memurdur, dünya niçin, neden var olmuştur, gibi ezeli sorular, beşerî kaygılar içinden sökülüp alınmıştır. Bunları düşünmenin, ruhi hassasiyetin ve kemalin yolu tıkanmıştır. İncelmenin, derinleşmenin, erginleşmenin, anlam kazanmanın uzağına itilmiştir insan. Öteyi, ötelere, ötenin ötesini, yeryüzünü, gökyüzünü, toprak altını, yeniden dirilmeyi, hesap vermeyi büyük sevinci, soylu ıstırabı, bütün varlıkların, özellikle insanın kutsallığını, insana karşılık beklemeden yardımda bulunmanın ulviyetini, eşyaların da, gövdesinin de geçiciliğini tefekkür ettiren, kendisini öylece düzenleyen bir çağda yaşatılmıyor insan.

Büyük bir ülküsü yok insanın.

Küçük gündelik işi, ihtiyaçları, onları karşılayan araçları, monoton, makine düzeninde bir yaşayışı var. Kendi ve nihayet yakın çevresini aşmayan bir dünyası ve çok silik gayeleri...

Bütün beşeriyeti kucaklayan ülkeden yoksun.

Eti ve kemiği aşan endişeleri yok.

Acıları, hüznüleri, sevinçleri, mutlulukları basit, kişisel, geçici, ölümlü.

Ölümsüzlüğe yabancı. Ölümüne de yabancı

Bir inanç tereddidi bile yaşamıyor. İnanca yabancı bir hayatı sürüklüyor. İnanca muhtaç olduğunun farkına varmaması için, her şeyi hazır bulmuş dünyasında. Tanımadığı, bilmediği inanca bir önyargı biçiminde karşı olmanın pratik eğitimi verilmiş sadece, inanç adına, inanç yerine. Asıl inancın farkına varmasın, bu kurulu düzen sarsıntıya uğramasın diye, bir oyalama, avutma çarkı kurulmuş. Eşyalar, makineler konulmuş önüne, bir çocuğa verilen oyuncaklar gibi.

İnanca muhtaç olduğunu fısıldayan her vesilenin önüne duvar örülmüş. Tabiatla, tabiilikle bağları koparılmış. Azat edilmeye yabancı bir köle olarak onu tutmak, bu uygarlığın, bu Batı uygarlığının ve onun teknolojisinin temel şartıdır.

Bu uygarlığın yaşamasını şart görenler, bunda yarar bulanlar, insanları inançsız, ülküsüz bir sürü hâlinde tutmaya, bütün dehalarıyla seferber olmuşlardır. Aklın olanca fitnessi, Batı uygarlığının yaşamasına kira edilmiştir. Bu, inançsızlığın uygarlığıdır. Bu insanı saptırmanın uygarlığıdır; insana aykırılığın, düşmanlığın uygarlığıdır.

Ruhun tükeniş destanıdır Batı uygarlığı. Bu bir çağdaş uygarlık değil; çağın hafıza ve ruh ihtilalidir, çağın ihtilalinin müsebbibidir.

Batı ve Biz

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıldan batıncaya kadarki 624 senelik geçmişimizi, çok kısa tespitler hâlinde bir kıymet hükmüne bağlamaya kalkacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

1299–1595 yılları, yani kuruluşundan III. Murat'ın ölümüne kadarki dönem, bir gelişme, büyüme, bir cihan devleti durumuna ulaşma dönemidir. 296 yılda devlet 20 milyon kilometre karelik bir alan ve yaklaşık olarak 100 milyonluk nüfusuyla, yeryüzünün tek egemen gücüdür. İslâm dünyası, bütünüyle hilafet merkezinin çevresinde halkalanmıştır. İstanbul'un fermanıdır geçerli olan yeryüzünde.

1595'den 1699 Karlofça Antlaşması'na kadarki 104 yıllık dönem, bu eşsiz egemenliğin geçerliliğini koruduğu ve karşısında hâlâ dünyada bir ciddi rakibin beliremediği, biraz da rakipsizlik sebebiyle bir nefis emniyetine düştüğümüz ve yeni hamlelere yönelemediğimiz ve mevcudu yeterli gördüğümüz, bu yüzden durağanlaşmaya başladığımız, ama sosyal yapı çok sağlam olduğu için bünyemizin önceleri bir sarsıntıya uğramadığı, fakat sonlara doğru rakipsizliğimize gölgenin düştüğü bir dönemdir. Yani ikinci dönemimiz..

1699'dan Tanzimat'ın ilan yılı olan 1839'a kadarki 140 yıllık devremiz, mevcudu korumanın bizim aleyhimize işleyen bir durum olarak belirdiğinin somut örnekleriyle karşılaştığımız bir devre-

dir. Bu devrede, bir nefis muhasebesine mutlaka yönelerek, kayıplarımızı önleyici, hatta yeniden eski gücümüzü bu çağ içinde de diriltici hamlelere koyulmamız gerekiyordu. Değişen dünya şartlarını göz önünde bulunduran ve kendimizi uygarlık esaslarımıza göre yeniden düzenleyen girişimler içinde olmalıydık. Aslında bu yenileşme, ikinci dönemimizde başlamalıydı. İkinci dönemimiz, birinci dönemin görkemli hatıralarına çok yakın bir dönem olduğu için, özellikle Batı dünyasına bakışımız mağrur ve tepeden bakış biçimiydi. Bu bakış psikolojisi bu “küfür” dünyasını hafife alan, onlardaki yenileşmeleri, önemsemeyi onurumuza kabul ettirmeyen bu tutumumuz, bu garip muhafazakârlığımız, zamanla bizi gerilemelerle karşı karşıya bırakıyordu. Aldığımız bazı ıslahat tedbirleri köklü bir yenileşme şeklinde değildi. Üçüncü dönemde başvurulmuş ıslahat, ikinci dönemdeki disiplinini sağlamaya dönük bazı yerli tedbir hareketlerinden farklı olarak, Batıcı bir karakter taşımaya başlamıştır. İkinci dönemde III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Osman, IV. Murat gibi hükümdarların aldığı bazı yerli tedbirlerle III. Mahmut, III. Selim ve özellikle Abdülmecit’in ıslahatları arasında büyük bir öz farkı vardır. Sonuncular Batı’yı esas aldı. Eğer bunların ıslahatçı yaratılışları yüzde yüz yerli bir öze dayanabilseydi, gerilemenin önünü almak mümkündü, kolaydı ve ülke ise, aslında bu gecikmiş ıslahatı, pekâlâ yapabilecek bir iç potansiyele de sahipti. Çünkü insanımız ve kurumlarımız bir çöküntü içinde değildi. Büyük bir donukluk, hamlesizlik ve ihmal yaşıyordu, ona yeni canlılık getirmek mümkündü ve daha önemlisi ıslahata karar verilmiş olduğu bir dönem içindeydik. Islahat fikri, bir sosyal zaruret olarak kesinleşmişti. İkinci dönemde bulamadığımız bu kesinlik, eğer bu dönemde Batıcı biçimde değil; uygarlığımıza bağlı bir özle ele alınabilseydi, bir süreden beri sarsıntı içinde bulunan bir devlet, yeniden diriliğe kavuşabilirdi.

Ama hayır, artık Batı’ya yüzümüzü dönüyorduk. Yerli potansiyel gittikçe tereddide uğrayacak, hatta geri kalmamızın asıl sebebi olarak zannedilecektir. Tanzimat’a bu anlayışla girildi.

Ders Alındı mı?

Tanzimat'la Meşrutiyet arası 69 yıllık dönem, hızlı bir çöküş devri olmuştur. Tanzimat, devleti bir tümsek üzerinde bıraktığı için, geçen zaman ülkeyi aşağılara doğru kaydırıştır. Bu kayış, bir yandan bize büyük toprak kayıpları verdirirken, öte yandan da ülkeyi Batıcı bir düzen anlayışı içine itiyordu. Batılılaşmanın bu kayıplara sebep olduğunu yahut bu kayıpların bize ters düşen Batıcı tutumumuzla ilgili olduğunu düşünmeden II. Meşrutiyet'e gelindi. 1908'de devlet 9 milyon kilometrekarelik bir alana inmişti.

Bu dönemde, II. Abdülhamit'in uzun hükümdarlık yılları vardır. Hükümdarlığının başında I. Meşrutiyet parlamentosunun ısrarı ve kararıyla girdiğimiz Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki kayıplardan sonra, idarenin bütün çizgilerini ele alan hükümdar 30 yıl, memlekete hiçbir toprak kaybettirmeden, ayrıca ülkeyi içine düştüğü badireden kurtarmak yolunda malî, idarî ve özellikle maarif alanında tedbirler alarak, bu hızlı kayışı durdurmayı başardı. Ama âdeta onun bu şahsıyla kaim olan başarı, Tanzimatçıların bir tümsekte bırakmış olduğu devleti, yepyeni ve temelleri bize ait olan bir alana çekmeye yetemedi. Çünkü Tanzimat oku yaydan fırlatmıştı bir defa. Bu oku yolundan döndürmek imkânı yoktu o şartlarda. Abdülhamit devri, Batı'nın ve ona bağlı Batıcıların attığı oku yolundan çevirmenin olağanüstü çabalarıyla doludur.

Ve asıl hayret edilmesi gereken husus, gerçekten de bu okun, 30 yıl menziline ulaşmadan, havada döndürülmüş olduğudur. Nitekim II. Meşrutiyet’le başlayan yeni dönemde, bu dondurulmanın buzu çözüldükten başka 30 yıllık geciktirilme de telafi edilerek, koca devlet 10 yıl içinde, ancak Anadolu yaylası kendine bırakılarak, darmadağın olmuştur.

1908 Meşrutiyetiyle 1923 yılları arası, akıl almaz bir hızla devletin tasfiyeye uğradığı yıllardır. Ülkeyi kendi uygarlık temellerinden kopararak, düşmanın telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda Batılılaştırmak, hayatımızla ödediğimiz bir yanılğı olmuştur. Batı bizi temelden yıkacak olan unsurları bize bir kurtuluş reçetesi gibi sunmuş, içimizde, kendine bağladığı insanlar bulmuş ve bir cihan devletini yeryüzünden kaldırmıştır.

Üçüncü Bölüm

Batıcılık ve Aydınlarımız

Batıcılığın Son Aşaması

Tanzimat'la başlayan Batılılaşmanın, Meşrutiyet'e kadarki bölümüne bir "emekleme devresi" gözüyle bakabiliriz. Bu emekleme tabiri hem siyasi, hem de fikir ve sanat hayatımız için söz konusudur şüphesiz. Nitekim Tanzimat, bilindiği gibi Batılı biçimde birçok kurumlar oluştururken, bu kurumlara mümasil birçok eski kuruluşların yaşamasına da izin vermişti. Bir yandan yeni "mektep"ler açılırken, öte yandan "medrese"ler devam ediyor; bir taraftan yeni "nizamî mahkemeler" kurulurken öbür yandan "şer'i mahkeme"ler faaliyetini sürdürüyordu.

Fikir hayatımız Batı'ya açılmıştı, fakat ne "Osmanlılık"tan ne de "Müslümanlık"tan vazgeçmediğinden, ikisi arasında dengeleme ve bocalama sancıları içindeydi.

Sanat dünyamıza yeni türler girmişti; tiyatro, roman ve sair dallarda denemelere koyulmuştuk. Şiirde öz ve biçim değişiklikleri deniyorduk ama bunlarda da büyük hamleler, eserler oluşturamıyorduk; ne Batılı olabiliştik; ne de Doğulu kalınmıştı.

Yaygın ifadeyle "ikilik" (düalite) vardı, her alanda. Batıcılık açısından bu duruma, gerçekten bir "emekleme dönemi" denilse yeridir.

Meşrutiyet'e doğru Batıcılığın emeklemeden "egemenliğe" geçtiğini görüyoruz. Bu öyle bir egemenlik ki; bizzat Batıcılığa bir red

ve muhakeme getiren akımlar üzerinde bile Batıcılık bir vakıadır artık. İslâmcılar da Türkcüler de Batılılaşmayı zaruret sayarlar. Batıcı Fikret: “İştîyak-ı fikre açık bir ufuk” saydığı Batı’ya, oğlu Halûk’u yolcularken ondan şunları istiyordu:

*Pür tehâlûk hayat ü kuvvetden
ne bulursan bırakma; Sanat, fen.
iğtimâd, iğtina, cesâret, ümid,
hepsi lazım bu yurda, hepsi müfîd
Bize bol bol ziya kucakla getir:
Düşmek etrafı görmemektendir.*

Âkif’se “İnkılâbın yolu mâdemki bu yoldur” dediği Batı’ya giden gençler için şunu tavsiye eder:

“Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz”
Âkif’in gidenlere “bir tek” de dikkat çektiği husus vardır:
“Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da!
Mâziyi, fakat yıkamaya kalkışma bu yolda.”

Türkcü Milliyetçi hareketin kuramcısı Ziya Gökalp’da ise Batıcılık, daha kesin bir disipline bağlanmıştır. Âkif bir bakıma “İslâm millet ve ümmetinden” ama “Garp medeniyetinden” iken; Gökalp “Türk Milletinden, İslâm ümmetinden, Garp medeniyetinden”dir. “Garp medeniyetinden” anladığı da çok daha geniş, köklü ve derin öz taşıır. Türk milliyetçiliği için aldığı ve içini doldurduğu şema, Batı’nın vazettiği milliyetçiliktir. Âkif’in muhalefet şerhi koyduğu birçok Batı unsuru, Gökalp’te “esas” olarak yer bulmuştur. Âkif’in ve o dönem İslâmcıların şekillendirdiği hareket, daha sonraki İslâmcı nesillerde bir hayli öz tasfiyesine uğrayarak değişir ve gelişirken; Gökalp’in milliyetçiliğe, Türkcülüğe getirdiği “Esas”lar, günümüze kadar geçerliliğini korumuş bulunuyor. Bunun baş sebebi, Meşrutiyet’ten sonra

emekleme devresini aşmış ve egemenlik elde etmeyi başarmış ve Cumhuriyet’le birlikte egemenliğini resmen tescil ettirmiş olan Batıcılığa, Gökalp’in vazettiği “Esas”larda çok daha geniş bir alan verilmiş olmasındandır. Batıcılığın ülkemizdeki son aşaması olan Cumhuriyet’le “Türkçülüğün Esasları” arasında geniş bir uyum bulunmasındandır. Yani Gökalp’in fikirlerinin büyük ölçüde devletleşmesindedir.

“Türkçülüğün Esasları”na “mümkün olabilecek Batılılaşma”nın yollarını gösteren bir telif ve terkip çalışması diye bakabiliriz. “Mümkün”ü sonuna kadar zorlamış olan Gökalp’in bu sahada aşılabilmesi, “mümkün”den öte bir yolun olamayacağı içindir. Alınacakların da, verileceklerin de cümlesini kitabında topladı ve “devlet”e temel eyledi Gökalp.

Uyum Üstüne

Meşrutiyet döneminin fikir hareketlerinde, birbirine çok yakın unsurlar olduğu gibi; birçok siyasi olaylara karşı da yine ortak yorumlara rastlanmaktadır. Mesela Meşrutiyet yıllarında Batıcı Tefik Fikret, Ermeni Komitacıların hazırladığı suikasttan kurtulan Abdülhamit Han'a karşı kinini şöyle dile getiriyor:

*Bir kavmi çiğnememekle bugün eğlenen ...deni
bir lahza-i te'ahhura medyun keyfini*

.....

*Dursaydı bir dakikacağız devr-i bî-sükûn,
Yahud o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
Kanlarla bir cinayete pek benzeyen bu iş
Bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.*

.....

*"Ey şanlı avcı, dâmını bîhûde kurmadın!
Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!"*
*"Eyvah! Otuzüç yıl o zehir giryeleriyle,
husranları, buhranları, ehvâli, melâli,*

*âmâl-ı devâhisi ve sulh u seferiyle
bir sel gibi akmış mütevekkil, mütehâli...
Yazsın bunu tarih-i iber hatt-ı zeriyle!"*

diyerek o devri aşağılıyordu. Türkçü-Milliyetçi akımın ünlü örgütçüsü ve hatibi, "O dönemi" anışı şöyle:

"Biz Abdülhâmid Han devri gibi çok uğursuz ve çok dar bir devir idrâk ettik. Bütün memleket baştan başa bir ölü sessizliğine dalmıştı." (Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, s. 8).

İslâmcı akımın baş isimlerinden Şair Âkif de, "İstibdat" diye ilan edilen o devri, daha sonraları şöyle dile getirecektir. (*Safahat*, s. 85)

*"Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdadımız makberlerinden: "Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce mâsum öldürürken her gelen cellâd,
Huruş etmezdi, mezbûhane olsun, kimseden feryad?"*

.....

*"Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet
Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin neket..."*

Evet, bu şairimize göre: "Ah o Yıldız'daki baykuş ölüvermezse eğer, akıbet çok kötü"ydü (*Safahat*, 6. baskı, s. 402). Ona göre de sultan "hafiyelerle", "jurnallerle" idare ediyordu ülkeyi: "Yine bir dolduran olmuştu ki Abdülhamit'i!" (*Safahat*, s. 413). Padişah "Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız" Sarayında ve "Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hâmid" diye anlatıyordu.

Cumhuriyetin Habercisi Olan Program

Meşrutiyet devri Batıcılarının programını Peyami Safa *Türk İnkılâbına Bakışlar* adlı kitabında şöyle özetliyor, bazı maddelerini alalım:

1. Padişahın tek zevcesi olacaktır.
2. Fes kaldırılıp yerine başka bir başlık kabul edilecektir.
3. Kadınlar diledikleri gibi giyinecek, zabıta ve hiç kimse kendilerine müdahale edemeyecektir. Kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılarak herkes kendilerine saygıya mecbur tutulacaktır.
4. Kadınlar ve genç kızlar erkeklerden kaçmayacaklar. Görücü usûlüyle evlenmeye son verilecektir.
5. Birer tembellik yuvası olan tekke ve zaviyeler lağvedilecektir.
6. Bütün medreseler kaldırılacak, Süleymaniye Medresesi College de France'e ve Fatih Medresesi Ecole Politchnigue tarzında okullara dönüştürülecektir.
7. Sarık ve cübbeyi yalnız din adamları taşıyacaktır.

8. Evliyaya adaklar yasaklanacaktır.
9. Okuyucular, üfürükçüler men edilecek; sıtmaya tutulanlar sulfato içmeye mecbur tutulacaktır.
10. Arazi ve vakıf kanunları yeniden düzenlenecektir.
11. Şer'i mahkemeler kaldırılarak, nizami mahkemeler geliştirilecektir.
12. Mecelle kaldırılacak veya o derecede tâdil edilecektir.
13. Avrupa Medeni Kanunu kabul olunacak, bugünkü evlenme boşanma düzeni değiştirilecek, birden fazla kadınla evlenmek usûlü kaldırılacaktır.

Meşrutiyet dönemindeki fikir hareketlerinden “Batıcılık”ın başlıca iddiaları bunlar. O zaman için, bu iddialar oldukça önemli bir cüretkârlık örneğidir. Gerçi Tanzimat’tan beri bir Batılılaşma başlamış, birçok alanda yeni düzenlemeler gerçekleşmişti ama yukarıda maddeler hâline getirilmiş hususların çoğunu, en önde gelen Batıcılar dahi ileriye sürememişlerdi. Özellikle ailevi anlamda Batılılaşma, Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadarki dönemde, bütün Batıcıların reddettiği bir husustu. Bizim örflerimizin, aile bağımızın sağlamlığı, denilebilir ki Tanzimat Batıcılarının, Batı’ya karşı en başta gelen bir övünme konusuydu. Keza elifbanın değişmesini de asla düşünmemişlerdi. Medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını da istememişlerdi. Ancak bunların ıslahına dair fikirler ileri sürdükleri oluyordu ve “medrese”yle birlikte “mektep”lerin de gerekli olduğunu savunuyorlardı.

Meşrutiyet Batıcıları daha atak, radikal bir anlayışı temsil ettiler. Aslında bu durum tabiiydi. Batıcılık gittikçe muvazaalı tutumunu, telifçiliği terk ederek, er geç gerçek hüviyetine kavuşacaktı. Adım adım bu neticeye doğru yaklaşıldı.

İttihat ve Terakki Fırkası iktidarı, Batıcıların bu programından bazılarını uygulamaya koyuldular. Fakat hemen başlamış bulunan dış ve iç gailer; özellikle Balkan, Trablus, Birinci Dünya Savaşı hengâmesi, ülke yöneticilerine bu devrimlerden daha birçoğunu gerçekleştirecek fırsatı bırakmadı.

İşbu Batıcı programı aynıyle uygulamak, 1923 devrimcileri tarafından gerçekleştirilecektir.

Cumhuriyet devrimlerinin temelinde yer almış bulunan fikir hareketlerinin başındadır Batıcılık.

Cumhuriyet'in öteki fikri istinadıyla, bilindiği gibi Türkçü, milliyetçi akımdır.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin, tavizlisine, yani Batıcılığa da oldukça geniş alan tanıyanına dahi asla yer vermediği fikir hareketiyse "İslâmcılık" hareketidir.

Batı uygarlığıyla uzlaşmanın kuramsal alandaki en önemli çalışmasına, Türkçü akım, Gökalp'in yazılarıyla kavuşmuştur. Bu bakımdan Gökalp'i tanımak, Türkçü-milliyetçi hareketi yalnız yakın geçmişteki hüviyetiyle, yani kendini yeni disiplinlere bağladığı dönemdeki özellikleriyle tanımak değil; aynı zamanda bu hareketin şimdiki uzantısı olan hareketi de tanımaya yarayacaktır. Çünkü Gökalp'in getirmiş olduğu esaslar, aradan yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, hâlâ diriliğini büyük ölçüde korumaktadır. Özellikle Türkçü-milliyetçi hareket, Gökalp'iaşan ve yenileyen düşünce adamları değil, ancak onu başarıyla yorumlayan kişiler yetiştirmiştir daha çok. Bu sebeple şimdiki hareketle, Gökalp'in belirlediği esaslar arasında tam bir yankı ve yansıma söz konusudur.

Arada görülen bazı farklarsa, doğrudan doğruya ayrıntı niteliğindedir ve geçen yarım yüzyıllık zaman diliminin sergilediği

olaylara bağılı olarak değişmesi tabii ve zorunlu olan “taktik” ve “strateji” gereğidir. Yoksa temel görüşlerde bir ayrılma, değiştirme, sapma olmamıştır.

Oysa aynı durumu İşlâmcı harekette görmüyoruz. İşlâmcı hareketin Cumhuriyet döneminde kazandığı içerik, Meşrutiyet'teki İşlâmcılığı oldukça aşmış ve geliştirmiştir. Âkif ve arkadaşlarının yaklaşımıyla daha sonraki İşlâmcı fikir ve sanat adamlarının meseleye yönelişlerinde büyük nitelik ve nicelik farkı vardır. Bu farklardan başlıcası, bugünkü İşlâmcı hareketin Batı'yla teorik hesaplaşma, karşılaştırma dönemini bile geride bırakarak, doğrudan doğruya İşlâm'ı, İşlâm uygarlığını gündeme getirmiş olmalarıdır. Ve İşlâm düşüncesine ve eylemine yamanmış bulunan iğretilikleri, aykırılıkları hızla ayıklamalarıdır.

İşlâmcı kesimin bu değişerek gelişmesini şu gerçeklerde bağlamalı. a) İşlâmcı hareket, daha önceki dönemlerinde, Gökâlp'in Türkçü hareketi “Esaslara” bağlaması örneği, kendisini zaman içinde böyle disiplinli esaslara bağlayan bir düşünce adamına sahip olmadı. b) İşlâmcı hareket, çok sınırlı bir oranda bile olsa, yansımaları mevcut rejimde asla göremedi.

Gökâlp'in kuram olarak vazettiği Esaslar'la Cumhuriyet arasında oldukça derin bir uygunluk vardır.

Gökâlp'in: “Bütün kanunlarımızda hürriyete, eşitliğe ve adaletle aykırı ne kadar kaide ve teokrasi ve klerikalizme ait ne kadar izler varsa hepsine son vermek lazımdır.” (s. 175) fikriyle, Cumhuriyet devrimlerinin amacı arasında tam bir uyum görülür.

Keza, onun şu ifadeleriyle Cumhuriyetin temel felsefesi arasında yine bir uyum yok mu: “Pratik tecrübeler gösterdi ki; İşlâm Birliği, bir taraftan teokrasi ve klerikalizm gibi gerici akımları doğurduğundan, öte yandan da İşlâm dünyasında milliyet

mefkûrelerinin ve millî vicdanların uyanmasına karşı bulunduğundan, Müslüman kavimlerin ilerlemelerine engel olduğu gibi, istiklâllerine de mânidir.” (s. 87)

Yine şu satırlarda, sonradan gerçekleştirilecek bir devrime de yol göstermek yok mu: “Eski Türkler, hem demokrat, hem feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle feminist olurlar. Türklerin feminist olmasına başka bir sebep de eski Türklerce şamanizmin kadındaki kudsi kuvvete dayanmasıydı...” “Kadınlar, örtünmeye ait hiçbir kayıtle bağlı değillerdi...” “Eski Türklerde, zevce yalnız bir tane olabilirdi.” (s. 164-165)

Yalnız Gökalp'te “...Bugün maddi medeniyet bakımından ve maddi silahlar dolayısıyla, Avrupalı milletlerden geriyiz. Medeniyetçe onlara eşit olduğumuz gün, hiç şüphesiz, cihan hegemonyası yine bize geçecektir.” (s. 187) şeklinde yer alan fütuhatchılık duygusu ve düşüncesidir ki, Cumhuriyet'in “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” düsturuyula aykırılık içindedir. Ve ondaki bu fütuhatchı ruh, izinden gidenlerin bir bölümünde aynıyle yaşamış olmasına rağmen, mesela H. S. Tanrıöver'de tamamen sönmüştür: “Türk milliyetçiliği için fütuhatchı değildir, dediniz, Memleketleri kastederek söylersek, şüphesiz Türk milliyetçiliği fütuhatchı değildir. Gönülleri kastederek söylersek Türk milliyetçiliği fütuhatchıdır.” (Tanrıöver, *Seçmeler*, s. 19)

Türkçülük ve Batıcılık

Tanzimat'tan sonra yetişen aydınların büyük bölümü ve özellikle Meşrutiyet döneminde geniş yayılma fırsatı bulmuş olan düşünce hareketlerinin hepsi, farklı oranlarda bile “Batıcı” bir öz veya etki içinde görüldüğü hâlde bu görüntüyü, yalnızca “Batıcılık Hareketi” adı verilen akımın bir alametifarikası olarak saymamız, öteki akımlardan, mesela “İslâmcı” veya “Türkçü-Milliyetçi” akımlara bunu kondurmaya çok defa gönlümüzün el vermemesi birçok konuda hesaplarımızı yanlış yapmamıza; bugün varmış bulunduğumuz noktadaki yerimizin gerçek hüviyetiyle belirlenmesine, aşılmış merhalelerin belirginleşmesine büyük ölçüde engeldir.

Gelişimimizin muhasebesini yapmak, gelişmemizin vardığı noktayla, başlangıç çizgisi arasındaki merhaleleri göstermek; düşüncemizi daha geniş alanlara götürmenin şartıdır. Geçmişe getirdiğimiz doğru tespit ve yorumlar, bir yandan şimdiki konumumuzu da açıklığa kavuşturacak, öte yandan bundan sonraki hareketimize yeni birçok doğrular da keşfedecektir.

Amaç, kişi ve kurumları suçlamak değil, gerçeğin, kendi hüviyeti içinde bilinmesi ve tanınmasına yardımcı olmak, bu vesileyle, halledilmiş sanılan meseleleri tekrar eşleyerek gündeme getirecek bir durum muhakemesi yapmaktır.

“Türk Ocakları, bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçen Türk milletine, bu geçiş devrinde yol göstermeğe mecburdur. Çevremiz, pratik ve yaşayan bir medeniyetin darbeleriyle yıkılmış harap olmuş müesseseler ve onların yıkıntılarıyla doludur. İçimizde ve dışımızda bir nokta yoktur ki mensup olduğumuz eski medeniyetin orada yıkıntılarını görmüş olmayalım. Görgü kaidelerinden, hükûmet usûlünden ilim ve sanata kadar her şey; hâkim, yayılan ve yapıcı yeni bir medeniyetin icaplarına göre değişmek mecburiyetindedir. Türk Ocakları bu yeni medeniyetin yayıcısı, hizmet edicisi ve yol gösterenidir. Kendi topraklarımız üstünde aynı hükûmetin idaresinde büyük bir doğuş hareketi gösteren Türk ve Müslüman olmayan milletlerin ilerleme sebeplerini, Batı medeniyetinin kendi sebepleri arasında bulmak lazım gelir. Türk Ocakları bu sebepleri birer birer tanıyacak ve Türk milletine tanıttacaktır. Bir cümle ile diyebilirim ki, biz son İstiklal mücadelesinde, Batı’ya karşı mücadele ederek, hatta Batı’yı mağlup ederek Batılılığı muzaffer kılmış bir milletiz. Biz mağlup olsaydık, Şarklılık kazanır, Batı mağlup olurdu. Biz kazandık, güya Batı mağlup oldu, fakat gerçekte kazanan Batılılıktır. Kim inkâr edebilir ki, biz Batı’dan gelen milliyet fikirlerinden ilham alarak, Batı’nın bize verdiği düsturlarla silahlanarak, Batı’nın elimize uzattığı aletlerle boğuşa boğuşa Asya’nın köhne bir köşesinde, bütün beşeriyeti peşine katıp götüren halkçılık ve inkılap düsturlarını muzaffer kıldık. Bunun için, Türk Ocakları, Batılılığın temsilcisidir.” (Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, s. 72-73)

Yukarıdaki sözler, 1912’lerden çok yakınlar kadar Türkçü-Milliyetçi hareketin en önemli eylemcisinin cümleleridir. Kendi özel düşüncesini yansıtan ifadelerden değil, bu hareketin büyük bir kuruluşunda, kurultayında söylenen, bütün bir camiyayı bağlayan resmi nitelikteki sözlerdendir.

Bu açık ifadeler, bu akımın Batı ve Batıcılık anlayışını kesinlikle ortaya koymakta.

Batıcılık akımı, bizde, ayrı, farklı müstakil bir akım değil; çeşitli nispetlerde öteki akımlarda da yer almıştır; Türkçü veya İslâmcı akımlarda da yani.

İrkçı Olmamak Yeter mi?

İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* adlı kitabında, “Türk milliyetçiliğinin biri negatif (menfi), diğeri pozitif (müspet) olmak üzere iki cepheli prensipleri ihtiva” ettiğini söylüyor ve negatif prensipleri şöyle sıralıyor: 1. Türk milliyetçiliği ırkçı değildir. 2. Türk milliyetçiliği dinci değildir. 3. Türk milliyetçiliği sosyalist değildir.

Birinci prensibi anlatırken öz olarak diyor ki, vaktiyle “Batı memleketlerinde tutunmuş olan ırkçılık nazariyesi, insanlar arasında manevi bakımdan birtakım farklar tasavvur eden ve aslında Türk ırkına da şerefli bir mevki vermeyen bir ideolojidir.” Kafesoğlu, “Türkiye’nin içtimai gerçekleri” bakımından ırkçılık konusunu sakıncalı görüyor. “Çünkü bir bakıma kavmiyetçilik yapma manasına gelen ırkçılığın memlekette bölgeciliği teşvik yolu ile millî bütünlüğü parçalayıcı durumunu hatırdan çıkarmamak lazımdır. Makul ve ciddi bir kültür siyasetiyle Türk milletini vatan ölçüsünde bütünleştirmeyi başlıca gayelerinden sayan Türk milliyetçisi yine aynı sebepten Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” (s. 272–273)

Aslında Türk milliyetçiliği genellikle öteden beri ırkçılığı, saf ırk nazariyesini reddetmiştir. Bütün Türkleri bir bayrak etrafında toplamayı hedef saymış bulunan Turancılık bile ırkçılığı kendi-

ne mal etmedi. Gökalp “kendini Türk sayan” herkesi Türk kabul etmemizin gereğini savunmuştur. “Saf kanı” atlar için aranan bir nitelik saymıştır. Türkçülüğün ırk esasına değil, bir “şuur” meselesine bağlı olduğunu söyler.

Yani “Türk milliyetçiliği”ni “Türk ırkçılığı” şeklinde görmedi belli başlı milliyetçiler. “ırk birliği” değil, “şuur birliği” aradılar. Kısacası, “Türk milliyetçiliğine evet”, “Türk ırkçılığına hayır” gibi bir şey.

Kafesoğlu, ırkçılığın, bölgeciliği teşvik anlamına geleceğini söylüyor. Oysa “Türk milliyetçisi yine aynı sebepten, Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” diyor. Türkiye’de bazı “bölgelerin” azınlıklara meskûn bulunduğu varsayımına dayanıyor olmalı Kafesoğlu. Yahut bazı bölgelerin bir azınlık hareketi için istismar edilebileceğine ihtimal veriyor. Bu bakımdan Türk ırkçılığının değil de Türk milliyetçiliğini rehber edinen “makul ve ciddi bir kültür siyaseti ile Türk milletine vatan ölçüsünde bütünleştirmeyi başlıca gaye sayan Türk milliyetçiliğini” uygun buluyor. Kafesoğlu’na göre Türk milliyetçisinin hem kendisi ırkçılık yapmayacak hem de “Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” Prensipten milliyetçiliğe evet, ırkçılığa hayır denilmesi, azınlıkların da milliyetçilik davası gütmesine müsaade etmek anlamını doğuramaz mı? Yani azınlıklar da ırkçılığa dayanmayan bir milliyetçilik tuttururlarsa Türk milliyetçiliğinin tavrı ne olacaktır buna karşı? Azınlıklar da “ırk” birliğinden değil de “şuur” birliğinden kalkarak tıpkı Türk milliyetçileri gibi bir milliyetçilik güderlerse buna razı mı gelecektir Türk milliyetçisi?

Türk milliyetçileri ırkçılığa kalkarsa bu, “bölgeciliği teşvik”e ve azınlıkların da ırkçılık gütmesine sebep olur da; ırkçı olmayan bir Türk milliyetçiliği, azınlıkların da ırkçı olmayan milliyetçiliğine sebep olmaz mı? Eğer “milliyetçiliğe evet” ise, bu yalnız Türk milliyetçileri için evet, diğer milliyetçilikler içinde “evet”

değil mi? Türk milliyetçiliği Türkler için bir haksa, azınlıklar için bu bir hak olarak sayılmıyor mu? Kısacası ırkçılık bir karşı ırkçılığın doğurduğu da, milliyetçilik bir karşı milliyetçiliğe sebep olmaz mı?

Bu konuları tartışmıyor Kafesoğlu.

Eğer Kafesoğlu azınlıkları, “makul ve ciddi bir kültür siyaseti ile” Türk milliyetçiliğinin potasında eritmek iddiasındaysa, bu bir “fütuhatchılık” olmaz mı? Ya da azınlıkların da kendi açılarından böyle bir iddiaya kalkmaları için hak doğurmaz mı? Ama denebilir ki “Burası Türkiye’dir, devletse Türk devletidir, o hâlde bu hak yalnızca bize aittir.” Bunun da cevabı şu olmaz mı: Vatandan mahrum kalmış milletler yok mudur, dünyanın her yerinde ulusal bağımsızlık kavgaları verilmiyor mu?

Türk milliyetçiliğinden, ırkçılığı ayırmanın, ayıklamanın; Türkiye’deki azınlıkların milliyetçilik gütmesine engel olamayacağı açıktır. Bugünkü aktüalite de bu gerçeği doğrulamaktadır. Milliyetçilerin her yerde bir ırk kavgasından daha çok bir ülkü kavgası verdiklerini görüyoruz. O hâlde aslanan bu ülküyü iyice seçmektir, belirlemektir. Millet ve milliyet vakıası öyle bir ülküyle özdeş olmalıdır ki, onda “azınlık” mefhumu yahut konusu bulunmamalı ve teb’a ancak “Müslüman olanlar” veya “olmayanlar” olarak sınıflanmalıdır. Yoksa milliyetçiliği yalnız ırkçılıktan tecrit etmekle mesele çözülüyor. Öteki milliyetçiliklerin zuhurunu önleyemiyor. Oysa Kafesoğlu “prensip”lerinin ikinci maddesinde: “Türk milliyetçiliği dinci değildir” buyuyorlar

Aklı Başında Bir Batıcılık

Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri adlı kitabında yazar, “Batı Medeniyeti”yle “Avrupalılaştırma” arasındaki farkı şöyle anlatıyor:

“Avrupalılaştırma, Avrupalı gibi yaşamak, Avrupalının inanç ve örflerine intibak etmek, âdetlerine uymak, hayat telakkilerinde onları takip etmek mânâsına gelir ki, bu düpe düz kötü ve zararlı bir taklitten başka bir şey değildir.”

“Hâlbuki Batı medeniyetinin asıl özü iç cephesindedir. Bu onun muhtevası, şekli değil mânâsı, maddesi değil ruhudur. Asıl çağdaşlaşma bu muhtevayı, manayı kavramak, özü bulmak, ruhu hissetmektir.” (İbrahim Kafesoğlu, 1000 Temel Eser, s. 40)

Bilindiği gibi 1’inci paragrafta dile getirilen husus, Tanzimat’tan beri söylene söylene, oldukça ucuzlanmış ve genelleşmiş bir yarğıdır. Bizde Batılılaşmanın bütün belli başlı savunucuları da hep bu kanaatte olmuşlardır. Böyle taklide özenenleri, züppeleri alaya alan bir hayli de roman yazılmıştır. Gerçekten de bir avuç budala veya görgüsü çarpık olanların dışında kimsecikler, bu tür taklitle gerçek Batıcılığı birbirine karıştırmadı. Hatta aynıyle, bir moda gereği böyle bir taklidi yaşayanlar bile, asıl Batıcılığın bu olmadığını hep bilmişlerdir, söylemişlerdir.

Bu bakımdan yazarın hiçbir orijinalitesi olmayan bu harcıâlem yorumu getirmesine hiç gerek yoktu.

Gelelim 2'inci paragrafa: Burada da yine içeriğine yabancı olmadığımız; Tanzimat'tan beridir, Batıcı bir çizgi içinde yer alagelen kişilerin hep tekrarlayageldikleri sözlerle karşılaşırız. Yani: Batı uygarlığını bütün müesseseleriyle alalım, ama örfümüzü, âdetimizi koruyalım vesaire...

Kafesoğlu'nun kitabı, "Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri" gibi âdeta, bu harekete yeni açılımlar getiriyormuşçasına iddialı bir isim taşımasına rağmen, hepsi daha önceleri başkaları tarafından mutlaka söylenmiş olan sözlerin, bir kere daha tekrarlanmasından ibaret.

Kıscacası görülen o ki, milliyetçi düşünce, gerçekten Gökalp'i hiçbir noktada aşamamış, yenileyememiş. Bu durum Gökalp'in bu alanın geniş kapsamlı bir düşünür olmasıyla mı yorumlanmalı; yoksa bizzat bu konunun yeni fikirler üretimine daha müsait bulunmamasıyla mı izah edilmelidir?

Çünkü bu sahanın ün yapmış düşünürleri farklı anlatım yöntemleri kullanmış olsalar bile, sonuçta aynı şeyleri söylemektedirler. Oysa her düşünce, farklı yaklaşım, yakalayış sergilemeye hem müsait, hem de muhtaçtır. Hangi çağdaş dünya görüşü, hangi siyasal, ekonomik ve kültürel doktrin olursa olsun, hemen hemen hepsi, üzerinde yeniden düşünen, hatta çığır açan düşünürler bulabilmiştir; çeşitli "tecdid" olayına tanık olabilmektedir. Tecdide uğramayan düşünce hareketleri, zamanın aşındırmasına göğüs geremez; çağın gerisine düşer, diriliğini yitirir, arkaik bir vakıa olur çünkü. Beşerin düşünce tarihinde bunun sayısız örnekleri var.

Prof. Kafesoğlu belli görüşleri tekrarlamış olsa bile, belli bir düşünceye bağlı olanların genel durumunu, onların hâlâ üstünde bulunduğu, fiilen yaşanan bir fikir ortamını özetlemiş bulunmaktadır. Bu bakımdan kendisinden bazı alıntılara kalkarsak, bu aynı zamanda belli bir ortamın da fikirlerine tercüman olur:

“Avrupa’yı maddeten ve mânen kudret kaynağı yapan bu değerler, (yani Rönesans hareketi, din mevzuunda tolerans, siyaset alanının da demokrasi) aynı zamanda universaldır. Yani zaman, coğrafya, kültür farkı tanımaksızın bütün beşeriyeti kucaklar. Prensiplerin hedefi Hıristiyanlık veya İslâmiyet, İngiliz veya Türk, Doğulu veya Batılı, köylü veya şehirli, hükümdar veya teba değil doğrudan doğruya insan ve insanlıktır. Hiçbir inanç veya telakki, hiçbir kültür veya yaşayış tarzı bu prensipleri redde muktedir değildir. Esasen Avrupa medeniyetinin özündeki bu beşeriliktir ki, onun cihanşümul bir mahiyet kazanmasını sağlamıştır.” (s. 41)

“Hiçbir akli başında Türk yoktur ki karşımızda görüp tesir ve baskısını ta içimizde hissettiğimiz Batı medeniyetine uymak zâretinin Türkler için hayatî ehemmiyet taşıdığını kabul etmesin.” (s. 44)

İki yüz yıldır bizim “Batıcılık”la “Avrupalılaştırma”yı birbirine karıştırdığımız; bu yüzden gereği gibi “Avrupa medeniyetine girmiş, çağdaşlaşmış, yani Batılı bir cemiyet payesine ulaşmış” olamadığımızı esefle dile getiriyor ayrıca Kafesoğlu. Bütün akli başında olanların Batılılaşmayı kabul etmesine rağmen, Batılılaşmaktaki, bu “karıştırılma” kimin eseri dersiniz?

Oysa bilinen şu ki, iki yüz yıldır bizi yöneten kadrolar, aşağı yukarı Kafesoğlu gibi düşünen; yani Batı ve Batıcılık konusunda Kafesoğlu’nun izahlarına pek de aykırı düşmeyen bir anlayış içinde yer almış bulunan kadrolardır. İçinde buldukları za-

man ve şartlar ölçüsünde, Kafesoğlu'na çok benzer bir yaklaşımla Batı'ya yöneldiklerini teslim etmeliyiz. İki yüz yıldır hiçbir devlet yöneticisi kadro, Batıcılığı sadece, yazarın 1'inci paragrafta dile getirdiği anlamda anlamadı. Yöneticiler, sorumlular ve aydınların çoğu genellikle Batıcılığı, 2'nci paragrafta anlatıldığı gibi benimsemişlerdir; buna ağırlık vermişlerdir.

O hâlde, asıl hesaba çekilmesi gereken anlayışta bir "karıştırılma" aranmalı. "Aklı başında olma"ya, bir başka rol verilmeli...

Bir Devlet Hem İslâmî Hem Laik Olabilir mi?

Prof. Kafesoğlu “Türk milliyetçiliği dinci değildir” başlığı altında şunları yazıyor. “Yani Türk milliyetçisi başta Anayasa olduğu hâlde devlet kanunlarının yerine dinin mukaddes kitabını ikâme etmeği (şeriatçılık) veya İslâm milletleri arasında, din esasında, birlik meydana getirmeği (ümmeçilik) tasarlayamaz.”

Kafesoğlu’nun, aktüel milliyetçilik açısından bu sözleri üzerinde, en azından münakaşa edilebilir. Fakat yazarın, bu sözlerine tarihî dayanak olarak ileri sürdüğü öyle gerekçeler var ki, en azından münakaşasız olarak, peşinen redde müstahaktır. Diyor ki:

“Türk milleti dindar olmakla, yani dini akîdelere ve İslâm’ın iman ve amel prensiplerine bağlı kalmakla beraber, tarih boyunca yaşanan hayatı yalnız din açısından değerlendirecek ve dine göre ayarlayacak derecede bir gayretin temsilcisi olmamıştır.” (s. 273-274)

Oysa çok sıradan bir tarih bilgisi bile Kafesoğlu’nun bu sözlerini çürütebilir. Bu millet tarih boyunca bütün hayatı dine göre ayarlanan gayretiyle yaşadı. Günlük hayatının her yanına, dininin doğrultusu içinden yaklaşmanın örneklerini sergiledi. Basit bir folklor kültürü bile bu gerçeğin teslimine kâfidir. Devam ediyor Prof.:

“Vicdan hürriyeti Türk tarihinin ana karakteri hâlinededir. Türkler en geniş dini toleransa sahip milletlerin başında gelir.”

Bakınız bu ara cümlenin arkasından gelen iddiaya:

“Laiklik, hiç olmazsa tatbikat şeklinde, Türk devletlerinde daima mevcut olmuştur.”

Şimdi bu profesöre “dinde zorlama olmamak” ve zimmilere karşı uygulanan ayrı hukukî statü düzeniyle, hele hele laikliğin arasında en ufak bir benzeyişin dahi olmadığını nasıl anlatalım? Alıntıya devam edelim:

“İslâmî Türk devletlerinde bile din aynı zamanda dünya işlerine hükmeden bir unsur olarak görünmemiş ve Türk hükümdarları, şeriat yanında dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir. (Sultan Melik Şah'ın, Uzun Hasan'ın, Fatih'in, Kanuni'nin kanunları v.b.). Türk milliyetçiliğin bir din davası olmayacağını ortaya koyan bu durum Türk milliyetçisini şeraitçilikten uzak tutan içtimai gereklerimizden biridir.”

Yazarın son cümlesindeki fikrine dayanarak olsun diye zikrettiği örneklerin tarihî dayanaktan yoksun olduğu açıktır.

Değil Kafesoğlu gibi, dini İslâm, milleti Türk olan bir profesör, herhangi bir müsteşrik bile bilir ki, İslâmî Türk devletlerinin hepsi bütün dünya işlerini dine göre düzenlediler. Ülkelerinde uygulanan medenî, ticari ve ceza hukuku İslâm hukukuydu. Adı geçen hükümdarlar da ve daha birçokları da, dünya işlerini düzenleme için birçok kanunlara ihtiyaç duydular, ama bu kanunlar, zuhur eden konulara şeraitin kesin ve genel doğruları içinde çözüm getirme ihtiyacıyla ilgilidir.

Şimdi nasıl Cumhuriyet Türkiye'sinde kanun çıkarma yetkisini taşıyan Meclis, kanun yaparken laik devletin anayasasına aykırı-

rı düşen kanun getirmemeye mecbursa, İslâmî devletlerde de tedvin edilen kanunlar, İslâm'ın anayasası olan nasslara aykırı olmayacak biçimde düzenlenmiştir hep. Nasslar çerçevesinde içtihatlarda bulunmuşlardır. Ve bu içtihatlarda bulunanlar, yani kanun yapanlarsa, yazarın sandığı gibi padişahlar değil, fıkıh bilginleridir. Fetva, karar mercii onlardır. Devlet ihtiyaç duyduğu kanunların, içtihatların yapımında konuyu çağının bilim otoritelerine götürmüştür hep. İşbu kanunlar hangi hükümdarın zamanında gerçekleşmişse, hangi hükümdarın otoritesiyle uygulama alanına girmişse, teammülen o hükümdarın adıyla adlandırıldığı için (Fatih Kanunnâmesi gibi), tıpkı avam gibi Prof. Kafesoğlu da, bu kanunları bizzat hükümdarlar yapmıştır, zannederler.

Adı geçen hükümdarlara “kanun yapmıştır” demek yanlıştır ve hele onların şeraitten ayrı olarak “şeriat yanında dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir” demek tutarsızdır. Hele hele bütün davaları i'lâyi kelimetullah olan, kendilerini “nizam-ı âlemi te'mine” görevli bilen, “kerim devlet”, “devlet-i ebed-müddet” düşüncesi-ne bağlanmış bulunan bu hükümdarlar için “laik” lafzı hiç uygun düşmez.

Fakat Kafesoğlu, laisizme, demokrasiye inanmış biri olduğu için olacak, bu hususları hep değişik yorumluyor.

Adım Adım Sosyalizm

Türk milliyetçiliğinin negatif prensiplerinden üçüncüsü şu oluyor. Kafesoğlu'na göre “Türk milliyetçiliği sosyalist değildir.”

Çünkü “Türk milliyetçisi hürriyeti kısan, hukuku zedeleyen bir düşünceye hizmet edemez” diyor. Ayrıca “...Sosyalistlerin hepsinin birleştiği nokta mülkiyet düşmanlığıdır ki, bu alın teri ile elde edilen kazanca karşı açık bir saygısızlık ifade eder” diye ekliyor.

Bu “mülkiyet düşmanlığı”, “alın teri” meselesi üstünde çok duruyor yazar, bu kitabında. sosyalizmi bir iyice irdelediği yok. Ciddi bilimsel tenkitler getirmeye yanaşmamış. Kafesoğlu'na göre sosyalizmde sermaye ve refah “Toplum hesabına ‘devletleştirme’ ve ‘kamulaştırma’ adıyla bir diktatörler gurubunun” elinde toplanmış ve halk birbirine ancak fakirlikte eşitlenmiştir.

Sosyalizm konusuna bu yaklaşım biçimi yalnız Kafesoğlu'na mahsus değildir. Türkiye’de adı sağcıya çıkmış daha birçok kalem erbabı vardır ki, yıllar yıldır sosyalizmi, dön dolaş şu birkaç cümleyle özetlenebilir bir tenkit ve yargıyla yıkmaya çalışırlar. Bu yüzden de kandırıcı, inandırıcı olamadılar. Türkiye’de sosyalizmin gelişmesinde biraz da, konuyu böyle pek hissi ve

yüzeysel bir biçimde ele alanların emeği olsa gerek. Sosyalizm için öyle karanlık bir tablo çizdi ki bunlar; orada nikâh, namus, din, iman, mal mülk ve ana baba mefhumunun olmadığından maada, sanırdınız ki; millet açlıktan, perişanlıktan da kırılıyor. Ancak bunları yazarlarsa, sosyalizmi canevinden vuracaklarını zannettiler. Onlar bunu yazadurur ve siyasilerimiz bunu anlatadururken Rusya çeyrek asırda dünyanın süper devleti olarak zuhur ediverdi. Hatta onun uydusu olan birçok Balkan devleti kalkınma yolunda bizi fersah fersah geride bıraktı.

Devam ediyor Kafesoğlu, diyor ki, sosyalizm "...Kalkınmanın başlıca faktörü olan sermaye birikmesini engellemek suretiyle memleketi fakirleştireceği için, milliyetçiliğe aykırıdır." Cevabını, sosyalist uygulama içinde kalkınan ülkelerden alsın Kafesoğlu.

Sosyalizmin adım adım gelişmesinde, ona getirilen duygusal, yanlış, eksik, bilim dışı yorumların bir hayli yardımı olmuştur. Bir yandan bu kabil yayımlar ve bu kabil yayınlardan yazılardan pek farklı düşünemeyen politikacılar, devlet adamları hatta bu çizgi içinde görev yapan dernekler, sosyalizmi sürekli olarak aktualitede tutmadılar mı?

Sosyalizme karşı çıkışın köklü mesnetlerini tanıyamadı, bizim yorgun, tembel ve bağımlı aydınlar.

Batı'ya Açılırken

“Hürriyet, adalet, müsavat” sloganının modalaşmasıyla, İslâm toplumunda birçok konuların münakaşası başladı.

Batı uygarlığı ve onun sosyal düzen anlayışları aydınlarımızı etkisi içine aldığından; Batı'yı reddetmek, âdeta tabii ve insanî olan her olguyu reddetmek anlamına iliklenmiş olduğundan beridir, İslâm toplumunun siyaset adamlarından mütefekkirlerine kadar, aşağı yukarı bütün aydın kesiminde, İslâm'la Batı arasında telif edici unsurları aranmaya başlandı.

İslâm'la Batı uygarlığı arasında bir ayniyet aramak, Tanzimat sonrası aydınlarımızın genel çabası olmuştur. Bu çaba Meşrutiyet döneminde daha da yoğunluk kazandı ve Cumhuriyet'in işini büyük ölçüde kolaylaştırdı.

Batı ile İslâm arasındaki temel ortaklığını vurgulamak adına; Batı uygarlığının, özellikle Rönesans hareketinin, İslâm uygarlığı aracılığıyla gerçekleştiğini ileri sürmek, Batı'yı benimsememizin ilk ve masum kılıklı hamlesidir. Müslüman aydını böyle iddialarla, aklınca ilmi hakikate bağlı kaldığı zannı içinde çalışırken, öte yandan İslâm'a hizmet ettiği hayaliyle teselli oluyordu. Onlara göre, eğer İslâm uygarlığı olmasaydı, bu uygarlık bütün topraklarında üstün bilim yuvaları kurmamış olsaydı, hele hele

Endülüs'te, Sicilya'da yüksek merkezler gerçekleştirilmeseydi, Batı dünyası ilkel hayatını yaşamaya devam edecek, Skolastik dönem son bulmayacaktı.

Nasıl ki Batı, bizden aldıklarını uygulayarak ve geliştirerek bugünkü seviyeye ulaştıysa; aynen biz dahi bu gerilikten kurtulmak için girişeceğimiz hamlelerde Batı'nın tecrübelerinden yararlanmalıyız. Bu vakiyle onların bizden aldığını, şimdi bizim onlardan almamıza benzeyecektir.

Yukarıda sıraladığımız şekilde düşünen aydınlarımızdan "muhafazakâr" yanı daha ağır basanlarımız ise, Batı'yla girişeceğimiz bu alışveriş içinde, bazı noktalara dikkat etmemizi; mesela aile düzenini korumamızı, bazı örfi ve ahlakî varlığımızı muhafaza etmeyi, kendi dinimize bağlı kalmayı bir ön şart olarak ileri sürüyorlardı. Hele hele bu "dinimize bağlı kalış" fikrinde nispet ölçüleri, örnekleri yine katılırlardı, bilhassa onların dindar aydınıydı. "Onlar nasıl ki dinlerine bağlı iseler, biz dahi öylece kendi dinimize bağlı olmalıyız" diyorlardı. Onların dinlerine bağlılıklarına derin bir imrenme duyuyorlardı. Onlar eksik ve yanlış olan dinlerine bile böyle hürmetkâr iken, bizim dosdoğru olan inancımıza karşı gevşeklik göstermemiz doğru değildir, diyorlardı. "Hem asla dinimiz terakkiye mâni değildir." diye, ilme teşvik sadedindeki ayet ve hadislerden örnekler veriyor, geçmişte yetiştirdiğimiz bilim adamlarını sıralıyor, teknik alanda vakiyle gerçekleştirdiğimiz başarıları anlatıyorlardı.

İslâm'la, Batı arasında uygunluk aramaya koyulmuş olanların büyük bir bölümü, aslında dünya görüşü bakımından "Batıcı"dırlar. Bütün sosyal kurumlarımızın Batılı anlamda düzenlenmesini isterler. Onların anladığı veya öyle anlaşılmasını istedikleri İslâm, Batılılaşmaya engel olmayan bir İslâm'dır. İslâm'ın fenne, sanata, ilme, medeniyete düşman olmadığını dile getirirlerken, asıl istedikleri; İslâm'ın Batı'ya karşı olmadığını anlatmaktır. Onların

fen, sanat, ilim, medeniyet diye saydıkları, kabul ettikleri sadece Batıdır. “Muasır medeniyet”ten kasıtları hep Batı uygarlığıdır.

Onlara göre, geri kalışımızın başlıca sebeplerinden biri de, hurafelerle oyalanmamızdır. Terakki yolunda ilerlememize, inandığımız hurafeler mâni olmuştur. Aslında “hurafe”den kastettikleri doğrudan doğruya “İslâm”dı onların. Bu hurafeleri ortadan kaldırıncı, ilerlememize engel kalmayacaktı. “İslâm’ı aslına irca” etmemiz gerekiyordu yine onlara göre. İslâm’ı aslına irca sadece de “ilim tahsil etmenin faziletini” belirten İslâmî hükümleri sıralıyorlar, İslâm tarihinden örnekler veriyorlardı.

Bütün çabaları Batılılaşmaya karşı olmayan bir İslâm ortaya koymak ve bunu genelleştirmek içindi.

Faraza “hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet” mi diyordu Batı; bizimkiler hemen bunların İslâm’da da mevcut olduğunu söylüyorlardı. Mesela rejim olarak “Meşrutiyet” mi söz konusu ediliyordu, bunun dahi İslâmî yönetimin temel umdesi olduğunu anlıyordu. “Cumhuriyet” meselesi ortaya atılınca da fikirleri hazırdı: Zaten İslâm meşvereti, seçimi, Cumhuriyeti ön gören bir sistemdi.

“Demokrasi” lafının modalandığı zamanlarda da, asıl demokrasinin İslâm’da olduğunu söylediler.

Batıdan alınacak her şeye “İlim Müslüman’ın yitiğidir, nerede bulursa alsın” yahut “İlim Çin’de bile olsa alınız” gibi kutsal emirleri alet ettiler.

Laiklik bile, İslâm’ın emirlerinden olduğu “İnancından ötürü kimseyi kınamamak” gerektiği hükmüyle izah ediliyordu. İslâm devletlerinin, ayrı dinden olan vatandaşlara, nasıl inanç ve ibadet serbestisi tanıdığı anlatılıyordu. Yine onlara göre, inanç bir

vicdan konusuydu, Allah'la kul arasına kimsecikler girmemeliydi, hem Tanrı'nın bizim ibadetlerimize ihtiyacı yoktu.

Sadece bir motif, alelade bir unsur ya da tahassüs sınırları içinde hapsedilmiş olan İslâm'ın kendilerine zararı olmayacağı bir yana, faydası bile vardır. Bu İslâm imajıyla evvela kendilerini, Batıcı rejimlerini sevdirmeye fırsatı buluyorlardı. Halk psikolojisini tatmin ediyorlardı. Ayrıca gerçek İslâm'ın tanınmasını, anlaşılmasını önlüyor, böylece onun zuhurunu imkânsız, mesnetsiz hâle getirici tedbirler almış oluyor, güçlü bir kontrol mekanizması kurmuş bulunuyorlardı.

Zaten Batı da dini, sosyolojik bir gerçek olarak saymıştı; bu bakımdan din vakiasını hesaba katmayan hiçbir olgu, başarılı, kalıcı olamazdı. O hâlde bu toplumunun dinini değiştirmek mümkün olamayacağına göre, hesaplarını mevcut dini göz önünde tutarak yapmalıydılar.

Bizde, Batı'dan taşınan bütün sistem anlayışlarının da, bütün öteki kurumların da, kendilerini sunuşlarında, bir vakia olan İslâm'ı kullanma, vazgeçilmez bir taktik olmuştur. Bazı aydınlar bunu bir taktik olarak kullanılırken; bazı iyi niyetli aydınların da bu taktiğe kanarak onlarla aynı paralelde yer aldıkları bir gerçektir.

Batı'ya yenik düşüşlerinin sayısız örnekleri var. Batıcılığı bilinçli olarak bize taşıyanları aslında, Batı'ya yenik düşenlerden saymamalıyız. Onları Batı'ya teslim olmuş ya da onlarla özdeşleşmiş, kendisiyle Batı arasındaki sınırları kaldırmış olarak saymak daha uygundur. Onlarla Batılılar arasında bir ayniyet vardır, fark yoktur. Bunlar için dil, ırk ve din farkı temel bir ayrıcalık konusu değildir. Bir Batılı kendi dil, ırk ve din vakiasına hangi açıdan bakıyorsa, bunlar da aynı açıdan kendi dil, ırk ve dinlerine bakmaktadırlar. Gördükleri farklı bile olsa bakış açıları, yani yorumları aynıdır. Bunlar için dil, ırk ve din bir

öz, esas, hareket kaynağı, ideoloji değil, sadece birer alettirler, nasıl ki bir Fransızın, yahut Almanın veya Çinlinin sosyalist, liberalist, nasyonalist ya da faşist olmalarına aynı ideolojide buluşmalarına dil, din ve ırkları engel değilse bunlar için de öyle. Alet ideolojisinin özünü tayin ve tespit haysiyetinde görülmez. Ancak öz üzerindeki küçük ayrıntıların yaşanmasında rol oynar. Teoride değil bazı pratiklerde ağırlığını gösterir. Nitekim bunun tersinden kâmil örneği İslâm için de söz konusudur. İslâm'da da dil ve ırk olgusu, nizamın özünü tadil ettirici kurumlardan değildir. Bu kurumlar dinin sınırladığı bir çerçeve içinde vardılar ve asla ideoloji değildirler.

Batıcı, din, dil ve ırk meselesine muayyen bir açıdan baktığı için, yani meseleleri Batıcılıkla çelişmeyen bir yere oturttuğundan dolayı, kendisiyle Batı arsında hiçbir kavga konusu da tabii olarak kalmamış oluyordu.

Mesela Meşrutiyet döneminin Batıcılarından Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının “içtihat” hareketlerindeki Batıcılıkları kesin bir İslâm düşmanlığı hatta soy düşmanlığı hüviyetinde zuhur bulmuşsa da bu tutum devrin bütün Batıcılarının genel anlayışını temsil etmez.

Batıcıların genel tutumu belirttiğimiz gibi din, dil ve ırk vakıasını önemsemeyen yani, bu vakıaları elden geldiğince göz ve kulak ardı eden, bunları asla problem haysiyetinde görmeyen, bunlara normal bir Batı aydınının baktığı gibi bakan bir tutum içindedirler. “Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet”çidirler. Bir telifçiliğe yönelmiştir bunlar. “Doğu Batı sentezi”ne kalkanlar “ Batılılaşmanın neresindeyiz?” diye soranlardır bunlar.

Dememiz şu ki, bu Batıcılar Batı'yla hiçbir kavga veya ihtilaf hâlinde, değildirler. Dolayısıyla Batı'ya yenik dü;me gibi bir durumları yoktur, tam bir benimseyişi temsil ederler.

O hâlde kimdir Batıcılığa yenik düşenler?

Batı'ya asıl yenilenler, Batı'yı kayıtlı ve şartlı olarak benimseme yolunu seçenlerdir.

“Batı'ya evet ama her şeyine değil” gibi bir görüş içinde olup bunun münakaşasını yapanlardır.

Öteki Batıcılar muhasebesiz ve murakabesiz olarak Batı'yı benimsemişlerken bunlar Batı'yla kendi aralarında bazı ihtilaflar yakalamış, bunları telife yönelmişlerdir. Prensip olarak Batı'ya evet demişlerdir. Fakat ihtilaf noktaları vardır. Batı uygarlığı kendi uygarlıklarını yenmiştir. Fakat kayıtsız şartsız teslimiyeti onurlarına (!) yediremezler. Dil, din, ırk meselelerini problem sayarlar; bu meselelerde ne Doğulu ne Batılı bir garip muhafazakârlık taşırlar. Batı'ya asıl yenik düşenler bunlardır; yani benimseyenler değil, benimsemeleri kendilerine göre “buna değmiş, buna değmemiş” diye acayip bir seçmeye koyulanlardır.

İki Aydın Tipi

İslâm uygarlığının yürürlükten kaldırılması, İslâm toplumunun bütün aydınları üzerinde çeşitli etki ve tepkilere sebep olmuştur.

İslâm uygarlığına bağlı ve bu yolda kavga veren birçok aydın da, İslâm'a karşı girişilen hareketler farklı yorumlar bulurken; ayrıca Müslümanlar hakkındaki özeleştiriler de yine farklı biçimde ele alınmıştır. Bu aydınlar çağdaş Müslümanların küfre karşı nasıl bir davranış içinde olmaları hususunda hep farklı ve değişik önerilerde bulunurlarken; ayrıca İslâmî yönetimin uygulandığı geçmiş zamanlara dair de, yine farklı yorum ve yaklaşımlar göstermişlerdir.

Bu aydınlardan bir kısmı, Batı'ya yönelmemiş olduğumuz dönemleri, eksiksiz bir ideal dönem olarak belirlemek ve anmak görevini yüklendiler. Onlara göre İslâm, her alanda tam bir uygulanma içindeydi. Yakın geçmişimizdeki bazı aksaklıklarsa uygulayıcıların kişisel zaaflarıyla ilgili olabilirdi.

Böyle bir düşünce içinde olanlar, genellikle geçmişe toz kondurmamıştır; tenkidi bir yaklaşım yolunu seçmemişlerdir. Mazipe-resttirler, muhafazakârdırlar. Geçmişin her yanını savunmak,

ülkeleri olmuştur. Hatta geçmişe ait olumsuz sahneleri bile “şimdiye ve şimdikilerine kıyasla bin defa tercihe layık” bulurlar. Kıyasıya yakınmaları şimdiki zamandır.

Öteki bir kısım aydınlarsa, şimdiki zamana karşı duydukları şiddetli reaksiyonu, geçmişini savunmakla değil, geçmişini bile en sert biçimde eleştirmekle vurgulamak isterler. Bunlara göre başımıza gelen musibetlerde, bizzat kendimizin de payı vardır. Hatta kabahatin büyüğü asıl bize aittir. Kendi uygarlığımızı kendimiz saptırmışızdır. Birçok bâtıla, hurafeye yönelişimizin sebebi kendimizde aramalıyız. İslâm hakikatinden kopuşumuzda, İslâm dışı unsurları, İslâm’a yamamakta sakınca görmeyişimiz rol oynamıştır. Bilhassa mistik yorum ve yaşayışımızda hep İslâm’a aykırı inanış ve davranışlar içinde olmuşuzdur. Nassların ve aklın doğrultusunu, çeşitli sapık akîdelerin eğri büğrü yolları ve yorumlarıyla, çıkmaz sokaklara götürmüşüzdür. Nefsin arzu ve isteklerini, İslâm’a uygun düşen aşk ve gönül mesleği sanmışız. Açık hata ve küfür belirten birçok hususa, mistik bir elbise giydirmeye özenmiş ve bunun adına da “İslâm” demişiz. Birçok işaret, kelime, deyim ve davranışa; farklı, uygunsuz, küfre alet olan anlamlar yüklemekte sakınca görmemişiz. Bu sorumsuz ve disiplinsiz tutumumuz, İslâm’ın asaletini ve saffetini bulandırmıştır. Birçok çevreler ve halk, bu halitayı İslâm sanmışlar bu yüzden birçok sapkınlıklar, sapıklıklar başlamış. Böylece İslâm uygarlığı, özünden saptırılmıştır. Hem de Müslüman olduğunu sananlar tarafından çarpıtılmıştır. İslâm uygarlığı Müslüman olanların bu bilinçsizliği, nefsin cazibeli hilelerine yenik düşüşleri İslâm uygarlığının verileri olarak görülmüş.

Öncelikle asıl bunlarla savaşmalıyız, demişlerdir bazı özeleştirici aydınlarımız. Uygarlığımızı, uygarlığımızdan sanılan bu sapışlarımızı hesaba çekmeyi görev bilmişler. Tabir uygun düşerse radikal bir kanadı oluşturan bu aydınlar, İslâm’ın gündemden kaldırılışında, birçok eski yöneticileri ve aydınları sorumlu tutmak

bakımından, öteki muhafazakâr ve maziperest aydınlardan çok farklı bir ölçü ve yöntem sahibidirler.

Meşrutiyet’le birlikte yeni ve değişik bir zuhur alanı bulan çeşitli fikir hareketlerinden İslâmcı akımın tabir uygun düşerse bu “radikal” kanadı İslâm devletinin ve toplumunun çöküşünü, İslâm’a, İslâm dışı elbiseler giydirildiğini ileri sürerek yorumlamaya çalışmışlardır. Onlara göre, Osmanlı’nın devlet yapısında da İslâm dışı unsurlar vardır. Özellikle veraset usûlü, biatin uygulanışı, taht kavgasına dayalı idamlar, hilafet hep İslâm’a aykırı biçimde işletilmiş olan hususlardandır. Yine onlara göre, hükümdarların halkça olağanüstü varlıklarmış gibi görülmesinde ve gösterilmesinde, bir “kibir” hatta “şirk” işareti vardır. Fetva merciini bile, bilimin bağımsızlığına, korkusuzluğuna vurulmuş bir zincir olarak sayarlar ve şeyhülislâmlık müessesesini, göstermelik, devletin kuklası bir uydurma kurum gibi görürler.

Yine onlara göre, uygarlık adını verdiğimiz bütün sosyal kurumlarda sanat, edebiyat, müzik, mimari, folklor ve bilcümle kültürel varlığımızda, yaşayışımızda, medrese ve tarikat geleceğimizde, hep İslâm dışı unsurlar vardır; Hind, İran, Bizans ve öteki cahiliye inanış ve âdetlerinin etkileri bulunmaktadır. Özellikle mistik yanımız büyük ölçüde batıl itikatların istilasına uğramıştır. Batıl inanış ve âdetler, sayısız İsrailiyyat, tarikatların aracılığıyla toplumumuzu hakikat dışı masallarla istila etmiş, inanç düzenimizi tanınmaz hâle getirmiştir. Kitap ve sünnetin hâkimiyeti yerine, yanlış ve çarpık yorumların sultası kurulmuştur. Birçok gereksiz ayrıntıları “bilim” zannıyla münakaşa eden “bilgin”ler türemiştir. Kitaba ve sünnete uyulacağı yerde, ne idüğü belirsiz kişilerin, “bilgin” ya da “şeyh” sayılan bazı insanların peşinden gidilmiştir, aklın rehberliğine değil; eksikli, yarım yamalak, yanlış yoldaki fanilerin söz ve davranışlarına, menkıbelerine itibar edilmiştir.

Oysa İslâm, bir akıl inancıdır. Din, akli olana hitap eder. İslâm'ın vecibelerine uyulmasının şartı, akil ve reşit olmaktır. Akli olmayanlardan sorumluluk kalkmıştır. İslâm hakikatini, aklımızın kemali ölçüsünde anlamaktayız. Allah'ın her emrinde, Resulünün her davranışında, insan aklına ters düşen hususlar olamaz. Çünkü Allah, en müttekâmil varlık olarak yaratmıştır insanı. İnsan aklının, iradesinin, idrakinin ve tahammülünün kaldırmayacağı bir yükü yüklememiştir Allah. Kitabın ve sünnetin her hükmünde, müttekâmil insan akli, uygun ve doğru bir yorum yolu bulabilir. Hatta çağlar ilerledikçe ve teknik geliştikçe bu yorumlar daha doğru ve sağlam birer muhteva kazanmaktadırlar. Nitekim birçok işaretler ve mucizeler, gelişen fen ve teknik aracılığıyla, daha makul izahlara kavuşmaktadır.

İslâm'ı özündeki dinamiklere bağlamak için uygunsuz, bâtıl mistik yöntemlerle değil, aklın bilgisiyle ve çağdaş verilerle yola çıkılmalıdır.

Böyle yapmazsak, dini yanlış anlamış oluruz; hem dinin gerçeğini bulandırmış olur, hem de sosyal hayatımızı, hatta devlet hayatını yanlış esaslara bağlama yanılığımıza düşeriz. Böylece küfrün eline de silah vermiş oluruz.

İşte biz yüz yıllardır, hatta Dört Halife döneminden bu yana, böyle büyük yanılığlara düşegelidik. Son yüzyıllardaysa, bâtıla yenik düşmeyi son sınırlara vardırıdık.

Çağımıza İslâm'ı yeni baştan sunmamız gerekmektedir. Özellikle son yüzyıllarımızın savunulacak önemli bir yanı yoktur, kalmamıştır. İslâm'ı olanca cazibesıyla asrın verilerini kullanarak yeniden gündeme getirmeliyiz. Batı'nın, küfrün saldırılarını iptal etmenin de yolu budur, kendi kurtuluşumuzun da! Çağın bütün bilgilerini, fennini, tekniğini, İslâm hakikatinin yorumuna ve ilânına vesile yapmalıyız.

İslâmcı da Batıcı

Meşrutiyet döneminin “Türkçülük-Milliyetçilik” akımı gibi, “İslâmcılık” akımı da “Batıcı” bir zemin üzerindedir.

İslâmcıların Batıcılıkları, bazı dış görüntüler bakımından Tanzimatçılara benzer. Reşit Paşa'nın okuduğu Ferman'da gerileyişimizin “Şeriat esaslarında gösterdiğimiz gevşeklikle” de izah edildiği gibi, İslâmcılar da:

“Kitabı, sünneti, icmâi kaldırıp attık;

Havası maskara yaptık, avamı aldattık.

Yıkıp şeraiti bambaşka bir bina kurduk.”

diyorlardı. Tanzimatçılar, nasıl ki bu teşhisten sonra iş tedaviye gelince, Batılı anlamda yeni düzenlemeleri şart gördülerse İslâmcılar da aşağı yukarı aynı görüşteydiler. “Ruh-ı İslâmî” koruyarak ileri Batı'ya kapıları açmalıydık. Gerçi Tanzimatçılar böyle vazih bir terkibi formüle etmemişlerdi. Bu İslâmcılara mahsustu ama genel tavır bakımından birbirlerine oldukça benziyorlardı. Reşit Paşa ve arkadaşlarında böyle bir formül açıkça görülmemiş olsa bile bazı Tanzimatçı yazarları daha sonraki İslâmcılara çok benzeyen böyle bir anlayış içinde buluyoruz. İslâmcılar:

*“Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış
Ruh-ı İslâmı telakkileri gayet yanlış
Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez
Asrın âsâr-ı kemaliyle tekamül edemez”*

diyorlardı. Yani İslâm ruhu asrın ileri eserleriyle pekâlâ tekâmül ettirilebilirdi. Gelişmelere karşı gayet dayanıklıydı İslâm. Nitekim bu fikirlerin savunmasını *Renan Müdafaaamesi*’yle Nâmık Kemal; birçok yazı ve şiirleriyle, Ziya Paşa da vaktiyle yapmışlardı:

*“İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvel yok idi işbu rivayet yeni çıktı.”*

İslâmcıların bir bakıma döne dolaşa savundukları “İslâm’ın terakkiye mâni olmadığı”ydı. Demek istiyorlardı ki: İslâm aslında; ilmi, ilerlemeyi emreder. Fakat bir hayli zamandan beridir yetişen “mütefekkirler İslâm’ı gereği gibi anlamamışlar, her yeniliğe karşı çıkmışlar, bir çeşit küfür mahsulü saymışlar. Dini dondurmuşlar, onu sınırlı kalıplara hapsedmişler. Dolayısıyla âdeta onu dinamik özüne aykırı düşen, bambaşka bir inanışa döndürmüşler. Tutucu bir inanış manzumesi hâline gelmiş din. Batı’daki gelişmelere düşman; tekniğine, sanatına küfür icadı gözüyle bakan böyle bir dini, din anlayışını değiştirmeliyiz, diyorlardı. Onun özüne aslına uygun bir şekilde yeniden kavranılmasını istiyorlardı. Bir “İslâm İnkılabı” diliyorlardı.

Bazı İslâmcılar çağdaşlaşmak, “asrileşmek” “Batı’ya” ulaşmak için şart görülen “İslâm İnkılabını” dinde bazı yeni “içtihat” veya “reform”ların gerçekleştirilmesi şeklinde anlıyorlardı. Bu İslâmcıların hemen hepsi, yüzyıllardan beri İslâm’ın uygarlık hamlelerine kapalı, statik bir din hâline getirildiğine inanıyordu. Bu hâle gelen dini “uyandırmak için haykırmak” gerekliydi. Çok geri bir duruma düşürülmüştü İslâm.

İslâmcılar, İslâm toplumunu da böyle geri bırakılmış bir “din”le özdeş görerek konuşuyorlardı. Yani “İslâm” derken; hem uyutulmuş olan İslâmı, hem de uyuyan Müslüman milleti, bazen de İslâm ülkelerini kastediyorlardı:

“*Asırlar var ki muattal İslâm’ın beyni, bâzusu*”

.....

“*İslâm’i, evet tefrikalar kastı kavurdu.*”

.....

“*Şu vahdet târumar olsun diye saldırma İslâm’i.*”

.....

“*Dolaşsın sonra İslâm’ın harem-gâhında nâ-mahrem.*”

Fakat daha çok “medreselerden” yetişen ve İslâm’ı dar kalıpların içine sokmuş gördükleri “mütefekkir”lerin, “İslâm’ına” çatıyorlar, onu çağdışı, geri, kurtarılması, uyandırılması gerekli “İslâm” olarak sayıyorlardı. İslâm dünyası, âdeta gerçek dinini ve dindarını yitirmişti onlara göre:

“*Kaç hakiki Müslüman gördümse, hep makberdir, Müslümanlık, bilmem ama, galiba göklerde dir.*”

Hem Batıcı Hem İslâmcı

Meşrutiyet ortamında yoğunlaşan faaliyetini yeni kuram ve yöntemlere bağlamaya koyulan “İslâmcı” ve “Türkçü-Milliyetçi” hareketler, Batılılaşmaya köklü ve temelli bir karşı çıkış hüviyetinde değil; prensip olarak Batılılaşmayı şart gören, fakat aynı zamanda bazı özel “muhafazakâr”lıkları olan “telifçi” bir anlayış içinde görünürler. Bunlar için Batı, yalnız teknik ve sınaî bakımdan değil; medeni ve kültür hayatı bakımından da, birçok yanıyla örnek alınması gereken bir dünyadır. Dünyayı temsil eden tek dünyadır Batı. Rejimleri, ticari ve fikrî hayatlarıyla uygarlığın ulaştığı çağdaş doruğu temsil eden Batıdır bunlara göre.

Bunlar yani gerek İslâmcı gerekse Türkçü akımlar, iddialarını temellendirirken, böyle bir Batıcı yaklaşım içindeydiler. İddialarında çağdışı kalmamak adına, Batıcı olmayı şart görüyorlardı.

Fakat hep tekrarladığımız gibi, bunlar temelde şart saydıkları Batılılaşmayı, bazı gümrüklerden geçirerek benimsemeyi ilke edinmişlerdi. Mesela Batı'nın ahlak ve aile anlayışlarını, emperyalistliğini reddediyorlar; bu tezahürlerini medenilik değil hatta vahşet sayıyorlardı. Onların ahlak, aile hayatlarını, içki ve fuhşiyatını, mazlum milletleri ezen emperyalizmini “medeniyet” gibi gösterenlere (sanki bunları “medeniyet” olarak savunanlar varmışçasına) karşı saldırılara geçerek bu tür medeniyet anlayı-

şını “tek dişi kalmış canavar” olarak adlandırıyorlardı. Onların kıskırtıcı ve saldırgan yanlarını “medeniyet denilen maskara mahlûku görün” diyerek teşhir, “garbın fuhşuna fahri simsarlık” yapanları tel’in ediyorlardı. Fransız’ın “ fuhşunu, ilhadını”, Alman’ın “birasını” medeniyet diye getirmektense onların “bedayii var, edebiyatı var, sanayii var; giden bir avuç olsun getirse memlekete, döner muhitimiz muhit-i marifete” idi. Oysa onların “hayır! Mehasin-i Garb’ın birinde yok hevesi”ydi.

İslâmcı kanadın tavsiyesi özetle şuydu:

“Alınız ilmini garbın, alınız sanatını”

....

“Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin”di. Bunları yaparken “Kendi mahiyet-i rûhiyeniz olsun kılavuz” kâfiydi. İşbu “mahiyet-i rûhiye” ise hep anlatageldiğimiz bir gümrük mekanizması...

Evet, “Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmazdı.” Batı ilerlemişti, ileriye, onu kendimize örnek rehber edinmeliydik. Yalnız teknik de değil birçok alanda, ama önce teknikte;

“Bakın mücahid olan Garba şimdi bir kere / Havaya hükmediyor, kani olmuyor da yere / Dönün de atıl olan şarkı seyredin ne geri/yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri”. Açıkçası, tarihten silinmemek namına işte bunları düşünüyorlardı. “İslâm’ı uyandırmak için” böyle haykırıyorlardı. “Musallat, hiç göz açtırmaz da Garbın kanlı kâbusu” olarak tel’in edilen emperyalist Batı, “Garbın ebedi gayzı ederken seni me’yus” diye gösteren Batı, reddedilmesi gereken Batı’ydı ama asıl yüzü olan fen, sanat, edebiyat vs. alanlarındaki Batı bize örnek olmalıydı.

Bütün bu örnek alışlarda, “teklifçilikte”, “gümrükçülükte” bu akımın “Şüphe yok ki hakk-ı semuhileri var Üstadın” diye benimsenen ve “Âsım” olarak sembole edilen bir nesle rehber gösterilen

Muhammed Abduh'tu, Cemâleddin el-Efgânî'ydi. Bunlara göre inkılap, öyle “Bâb-ı âlileri basmak-adam asmakla değil”di. Öyle din, iman bırakmayan müthiş inkılapla memleket kurtulamazdı. Hele hele “Alî bir inkılap olsun diyen meyus olur”du.

Batı'nın “iyi şeylerini alan” bir inkılap lazımdı. Batı ile İslâm'ın bir sentez oluşturduğu bir inkılap yani. “İnkılâp istiyorum, ben de fakat Abduh gibi” diyorlardı.

Senteze Paydos

Müslümanların da, lafız olarak bildikleri ve yaygın olarak kullandıkları birçok emirleri, hatta ilk defa duyuyormuşçasına yeni baştan düşünerek, idrak ederek tanınmaları ve uygulamaları gerekiyor.

Kişi bildiğini ve inandığını sandığı düsturlar üzerinde, genellikle yeniden düşünmek gereğini pek duymaz. Ona öğrenilmiş ve hal-lolunmuş bir konu gözüyle bakar çünkü.

Oysa, özellikle çağımızda, Müslümanlar temel imanî konularda bile, büyük bir sarsıntı ve çarpıklık içindedirler. Bütün Müslümanların peşinen kabul ettiği ve inandığını sandığı için üzerinde tekrardan durmaya lüzum görmediği imanın şartları dahi, gerçek sınırları içinde yeniden ele alınmalıdır Müslümanlar tarafından.

İnanmanın temelinde gedikler bulunduktan sonra, hele İslâm'ın düsturlarını koyduğu düzenin hususiliğini kavramak daha da güç olmaktadır.

İslâm'ın özelliğini kavramamaksa, Müslümanlar için açmazların en büyüğüdür. İslâm'la, İslâm dışı hususların sınırlarını karıştırmanın baş sebebi, İslâm'ı müstakil olarak kavrayamamaktadır.

İslâm müstakilen kavranmayınca, çağın öteki sistemlerinden, onların değer yargılarından etkilenme tabiidir.

Meşrutiyet döneminde zuhur bulan İslâmcı akımın düştüğü açmazların sebebi, İslâm'la öteki sistemler arasındaki kesin farkı görememektendir. Batı dünyasının dış cümbüşüne kapılarak duydukları heyecan; temel meselelerle ayrıntılar ve bazı tezahürler arasındaki nispetleri birbirine karıştırmış; ne deve, ne de kuş acayip sentezler vazetmelerine yol açmıştır.

Onlara göre, şarkın yani bizim “harap iller, yıkılmış hanümanlar” hâline gelmemiz, buna karşılık Batı ülkelerinin “kâşâneler”i bayındırlığı hep medeniyetlerimizin birer tabii sonucudur.

Uygarlık ve sanatla, fen ve tekniği birbirine karışmış mefhumlar olarak görüyoruz onlarda.

Bu karıştırmaların sonucu, bizi Batılılaşma mecburiyetinin kapısına götürüp bağladı. Hiçbir ciddi ayrıcalığımızın korunmadığı, belirginleşemediği; realiteye de, bilime de aykırı sözde sentezler sahibi olduk. İslâm, bu sentezlerde âdeta bir tali unsur gibi kaldı.

Hürriyet, adalet, müsavat gibi Batı oltalarını kendi inancımızın unsurlarıyla ayniyet içinde yorumlayarak isteyerek yuttuk. “Meşrutiyet”i keza dünya görüşümüzün bir emri olarak belledik. “Lâisizm” sanki Batı'nın özel durumlarından kaynaklanmış bulunan bir hareket değil, doğrudan doğruya İslâm'ın malıydı.

Bu sentezcilik, gelişen olaylarla gittikçe çoğalarak, büyüyerek bütün sosyal hareketlere zemin kılındı. Artık, “Demokrasi”de İslâmî bir düzeni yansıtıyor, gibi yorum bulacak; çok partili bir hayat söz konusu olunca “İslâm Demokrat Partisi” kurmak, İslâm'ın bir gereği zannedilecekti. Çünkü Batı'da “Hıristiyan Demokrat Partisi” vardı ya!

Bütün bunlar, birer taviz olarak vazedilmiyordu; “İslâm” olarak sunuluyordu. Ve hepsi, temelde girişilmiş bulunan telifçi, sentezci hareketin uzantılarıydı.

Genel dünya görüşümüzden, inancımızın temel rükünlerine kadar birçok alanda, sentezciliğin kalıntılarını görmekteyiz.

Birçok konuları yeniden gündeme almaktır bizi bekleyen.

Sonsöz Yerine

1595 miladî yılında, yani on yedinci yüzyıla girerken Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü 20 küsur milyon kilometrekare ve nüfusu yaklaşık olarak 100 milyondur. Yeryüzünün en güçlü devletiydi. Kendisinden sonra gelen devletlerle, arasında büyük bir mesafe farkı vardı. Osmanlı'nın dünyada birinci sırayı koruması, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eder.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, dördüncü sıraya düştüğümüzü görüyoruz. Artık çöküş devri başlamıştır. Bu arada Tanzimat gerçekleştirilir. Batıdan imdat beklenir. Batılı olmakla, onları taklit etmekle çöküşün önü alınacağına inanılır. Sosyal bünyemiz, kurumlarımız Batı esas alınarak düzenlenmeye başlanır.

Batılılaşmanın bir çıkmaz sokak olduğunu, kayıplarımızı bize buldurmak şöyle dursun, mevcudumuzu da tüketeceğini görmedik. Kayıplarımız çoğaldıkça, Batılılaşma şevkimiz, denemelerimiz de artıyordu. Batı bizi yerden yere çaldıkça âdeta ona karşı muhabbetimiz ziyadeleşiyordu. Bir marazî duyguya bürünmüştük.

1876 yılında yani bundan yüz yıl önce koca devletin yüzölçümü 13 milyon kilometrekareye düşmüştü. Gerçi bu alan bugünkü

Cumhuriyet Türkiye'sinin 17 misli kadardır ama o zaman için büyük bir kayba uğramış olduğumuzun da bir rakamıdır. İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında ise bu rakam 9'a düşecektir. 1908'den 1918'e kadarki 10 yıllık tasfiye hareketi sonunda elde kala kala 777 bin kilometrekarelik bir Anadolu yaylası kaldı sadece. 1908'deki yani bundan 70 yıl önceki sınır genişliğimizi bile bir göz önüne getirecek olursak bugün yine de dehşete düşmemek mümkün değil.

Halep, Bağdat, Şam illerimizde valilik yapmış nesilden, insanlardan hâlâ aramızda sağ olanlar var. Emekli maaşı alanlar var, Osmanlı Devletinde memurluk yapmış zevattan aramızda.

Tarihten önce değil, daha 60 sene önce Ortadoğu tek devletti ve adı Osmanlı Devleti'di.

Ve biz, iki yüz yıl evvel şu üstünde oturduğumuz arz küresinin en büyük devletiydik.

Şimdi sorabilir miyim kaçınıcıyız?

Nasıl tükettik biz bu kadar serveti, şu kadarcık zamanda.

Günlük dertlerimiz bizi öyle meşgul etmiş ki, unutuvermişiz geçmiş, aklımıza gelmiyor hesaplaşma.

Bir hesaplaşmaya kalkmayınca kayıpların dökümü bir bir yapıp sorumluları tarih içinde yargılamadıkça hiç zannetmeyelim ki belimizi doğrultabiliriz. Ne olduğumuz bilincine kavuşmak için bu hesaplaşmayı bitirmemiz lazım. Yani Batıcılıkla halletmemiz lazım hesabımızı.

Bati'nin sonu gelmez oyunlarının biz bu hesaplaşmayı yapmadıkça!

Batı'ya yamanırsak kurtulacağımızı sananların tarihi yanılığını, bu yüzden milletin uğradığı kayıpları; kazanırız, kazanıyoruz sandıkça büyüyen zararları, teker be teker madde be madde gözler önüne sermeliyiz, hesaplaşmalıyız onlarla.

Yoksa gitti gider kalanlar da.

